વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૧૨૫/- તા. ૧૬ માર્ચ, ૨૦૦૯ છૂટક નકલ રૂા. ૧૦/-

✶✶✶ શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું માસિક મુખપત્ર ✶✶✶

પ્રબુદ્ધ જીવન

વિક્રમ સંવત : ૨૦૬૫ વીર સંવત : ૨૫૩૫ ફાગણ વદ – તિથિ – ૬

જિન-વચન

ઇચ્છા અનંત છે..

सुवण्णरुप्पस्स उ पव्वया भवे
सिया हु केलाससमा असंखया ।
नरस्स लुद्धस्स न तेहि किंचि
इच्छा हु आगाससमा अणन्तिया ।।

–उत्तराध्ययन–९-४८

લોભી માણસને કદાચ કૈલાસ પર્વત જેવા સોના અને ચાંદીના અસંખ્ય પર્વત મળી જાય તો પણ તેને સંતોષ થતો નથી, કારણ કે ઇચ્છા આકાશની જેમ અનંત છે.

कदाचित् सोने और चांदी के कैलास पर्वत समान असंख्य पर्वत मिल जाएँ तो भी लोभी मनुष्य को संतोष नहीं होता, क्योंकि इच्छा आकाश के समान अनंत है ।

A greedy person is not satisfied even if he accumulates gold and silver worth numerous Kailas mountains because desire, like the sky, is endless.

(ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ ગ્રંથિત 'जिन-वचन'માંથી)

આચમન

એક પ્રેરણાદાયક ઘટના

પૂનાની મનુષા મસ્જિદના મિનારા, ઘુમ્મટ, દરવાજો અને તેના સહિતની ૩૬૦ ચોરસ ફૂટ જગ્યા પૂનાના રેલવે ગુડઝ યાર્ડ અને ગુમટેકરી માર્કેટ યાર્ડની વચ્ચે નડતરરૂપ હતી. રોજ હજારો લોકોની અવરજવરમાં મુશ્કેલી થતી. પણ કોઈ કશું બોલી શકતું નહીં. કારણ કે આ એક ધાર્મિક ઈમારત હતી. તેની વિરુદ્ધમાં કશું બોલવાથી ઉહાપોહ જાગવાની પૂરી શક્યતા હતી.

પણ નાનાપેઠની એક બસો વર્ષ જૂની મસ્જિદના સંચાલકોના ધ્યાનમાં આ વાત આવી. લોકોની તકલીફ તેમણે જોઈ અને નિર્ણય કર્યો કે મસ્જિદવાળી જગ્યા મ્યુનિસિપાલિટીને સોંપી દેવી.

તો પણ મુશ્કેલી હતી. મસ્જિદ તોડશે કોણ? જો મ્યુનિસિપાલિટી કર્મચારીઓ મસ્જિદ તોડે તો લોકોમાં કોમી તંગદિલી ફેલાય. દંગા થઈ જતાં વાર ન લાગે. જૂની મસ્જિદના સંચાલકોએ તેનો પણ રસ્તો કાઢ્યો. તેમણે પચાસ મુસ્લિમ યુવકોને જ મસ્જિદ તોડવાનું કામ સોંપ્યું. તેમણે મસ્જિદ તોડી ત્યાં સુધી મ્યુનિસિપાલિટી કર્મચારીઓ એક તરફ ઊભા રહ્યા. મસ્જિદ તોડી પાડ્યા પછી જગ્યા મ્યુનિસિપાલિટીને સોંપાઈ. આટલું જ નહીં, જગ્યા સોંપતી વખતે મસ્જિદના મુખ્ય ટ્રસ્ટી શેખ અબ્દુલનો અધિકૃત પત્ર પણ આપવામાં આવ્યો કે, 'શહેરના વિકાસ અને સુવિધા માટે આ મસ્જિદ તોડી પાડવી જરૂરી હતી.'

કેટલું ઉમદા અને પ્રશંસનીય કાર્ય! દરેક ધર્મના નેતાઓ આમાંથી પ્રેરણા લઈ ભાઈચારો અને સદ્‌ભાવ વધારવા બનતું બધું કરવું જોઈએ.

આ સર્વેને અભિનંદન. ✷ ✷ ✷

સૌજન્ય : 'સત્યાન્વેષણ', ૧૧ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૮

સર્જન-સૂચિ

ક્રમ	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
(૧)	કલાને નામે કરુણ વાસ્તવિકતા વેચવાની કળા	ડૉ. ધનવંત શાહ	૩
(૨)	જૈન સાયકોલોજી	ડૉ. પ્રવીણભાઈ સી. શાહ	૫
(૩)	મૃત્યુ : કબીર અને ટાગોર	ડૉ. રણજિત પટેલ	૮
(૪)	જૈન દર્શનમાં મૃત્યુ વિશેની અવધારણા	અનુ પુષ્પાબેન પરીખ	૧૦
(૫)	સમયસુંદરની શીખડી રે, સુખડી અમૃતવેલ	ડૉ. ગુલાબ દેઢિયા	૧૨
(૬)	શ્રી દેવચંદ્રજી રચિત વિહરમાન શ્રી ચંદ્રાનન જિન-સ્તવન	સુમનભાઈ શાહ	૧૫
(૭)	જયભિખ્ખુ જીવનધારા	ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ	૧૮
(૮)	શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા : એક દર્શન-૫	પ. પૂ. આચાર્ય શ્રી વાત્સલ્યદીપ	૨૦
(૧૦)	સર્જન સ્વાગત	ડૉ. કલા શાહ	૨૫
(૧૧)	જૈન પારિભાષિક શબ્દકોશ	ડૉ. જીતેન્દ્ર બી. શાહ	૨૭
(૧૨)	પંથે પંથે પાથેય:માતાની મહેર	મનસુખભાઈ ઉપાધ્યાય	૨૮

પ્રબુદ્ધ જીવન : ગ્રાહક યોજના

- **૧ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૧૨૫**/-(U.S. $ 15) • **૩ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૩૫૦**/-(U.S. $ 40) • **૫ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૫૫૦**/-(U.S. $ 65)
- **૧૦ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૧૦૦૦**/-(U.S. $120) • **કન્યા કરિયાવર આજીવન લવાજમ રૂા. ૨૦૦૦**/-(U.S. $ 150)
- ક્યારેય પણ જાXખ ન લેવાની પ્રતિજ્ઞા સાથે ૧૯૨૯થી શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું આ મુખ પત્ર 'પ્રબુદ્ધ જીવન' પ્રત્યેક મહિનાની ૧૬મી તારીખે અવિરતપણે પ્રગટ થાય છે અને ગુજરાતી પ્રજાને પ્રેરણાત્મક ચિંતન પીરસતું રહે છે.
- શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના પેટ્રનો, આજીવન સભ્યો અને ગુજરાતના સંતો તેમ જ વૈચારિક મહાનુભાવોને 'પ્રબુદ્ધ જીવન' વિના મૂલ્યે પ્રત્યેક મહિને અર્પણ કરાય છે.
- આર્થિક રીતે નુકસાનીમાં પ્રગટ થતા આ 'પ્રબુદ્ધ જીવન'ને સદ્ધર કરવા 'પ્રબુદ્ધ જીવન નિધિ'ની સ્થાપના કરેલ છે જેમાં દાનવીરો યથાશક્તિ પોતાના દાનનો પ્રવાહ મોકલી રહ્યા છે.
- વિચારદાનના આ યજ્ઞમાં આપને પણ આપના તરફથી ધનદાન મોકલવા વિનંતી છે.
- 'પ્રબુદ્ધ જીવન નિધિ' અને 'કન્યા કરિયાવર આજીવન લવાજમ' આપનારને આવકવેરાની 80 G કલમ અન્વયે કરમુક્તનું પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવશે.
- ચેક **'શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ'**ના નામે મોકલશો.કોઈ પણ માસથી ગ્રાહક બની શકાય છે.
- શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ, ૩૩ મહમદી મિનાર, ૧૪મી ખેતવાડી, એ.બી.સી. ટ્રાન્સપૉર્ટની બાજુમાં, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૪. ટેલિફોનઃ ૨૩૮૨૦૨૯૬

❑ **મેનેજર**

- Website : www.mumbai_jainyuvaksangh.com
- email : shrimjys@gmail.com

Regd. With Registrar of Newspaper for India No.RNI 6067/57

● વર્ષ : (૫૦) + ૧૯ ● ● અંક : ૨ ● ● તા. ૧૬માર્ચ, ૨૦૦૯ ● ● ૩ ●

● ● ● શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું માસિક મુખપત્ર ● ● ●

પ્રબુદ્ધ જીવન

● ● પ્રબુદ્ધ જીવન પાક્ષિક ૧૯૩૯થી ૧૯૮૯ : ૫૦ વર્ષ ● ● વાર્ષિક લવાજમ રૂા.૧૨૫/- ● ● છૂટક નકલ રૂા. ૧૦/- ● ●

માનદ્ તંત્રી : ધનવંત તિ. શાહ

કલાને નામે કરુણ વાસ્તવિકતા વેચવાની કળા

काव्यं यशसेऽर्थकृते व्यवहारविदे शिवतरक्षतये ।
सद्यः परनिर्वृतये कान्तासंमिततयोपदेशयुजे ।।2।।

કાવ્યશાસ્ત્રજ્ઞ પંડિત મમ્મટે પોતાના 'કાવ્ય પ્રકાશ' ગ્રંથમાં કાવ્યની આ વ્યાખ્યા આપી છેઃ 'કવિઓ કાવ્યની રચના, યશ અને અર્થની પ્રાપ્તિ માટે તેમજ ભાવકને જગત વ્યવહારની સમજ આપવા માટે અને લોકોના કલ્યાણ માટે, ઉપરાંત ભાવકને ત્વરિત અશુભમાંથી શુભના અન્ય જગતમાં લઈ જવા માટે અને પ્રિયતમા જેવી રીતે વાતવાતમાં પ્રિયતમને ખબર પણ ન પડે એ રીતે પ્રેમથી ઉપદેશ આપી દઈને આનંદ પ્રદાન કરાવી દે એ પ્રમાણે કરવાની છે.'

આ કવિધર્મ છે. આ કવિ કર્મ છે.

આ વ્યાખ્યા માત્ર કાવ્ય માટે જ નથી, પણ સમગ્ર કલા પ્રકાર માટે છે.

ઓસ્કાર જગતમાં ભારતની કરુણ વાસ્ત-વિકતાને પ્રસ્તુત કરતી બ્રિટીશ ફિલ્મ કલા કૃતિ 'સ્લમ ડોગ મિલ્યનર'થી ભારતીય કલાકારોને એમના પોતાના પ્રદાન માટે, અનેક પુરસ્કારો અને બહુમાન મળ્યા એથી ભારતીયજન છાતી ફૂલાવીને પોરસાઈ રહ્યો છે અને ભારતીય કલા જગત હરખ હરખ થઈ ગયું છે.

એક કલાકૃતિ તરીકે આ ફિલ્મ અતિ ઉત્તમ નહિ પણ ઉત્તમ તો ખરી જ. ફિલ્મમાં રહેલી ગતિ એનું મોટું યશ પાસું છે. પણ કથાનકની એટલી બધી ગતિ એમાં છે–જાણે ભારતની ઘણી બધી ગરીબીઓ, ગુનાઓ અને લાચારી દેખાડી દેવાની એના નિર્માતા–દિગ્દર્શકને ઉતાવળ હોય–કે પ્રેક્ષક સહેજ મટકું મારે તો એના રસ પ્રવાહમાં વિક્ષેપ પડી જાય. કથાનો તાંતણો પોતાની બુદ્ધિ સાથે ફરી જોડતા પ્રેક્ષક મુંઝવણમાં મૂકાઈ જાય.

ભારતની ગરીબીનું અને એમાંથી પ્રગટતી અનેક લાચારીઓનું અને એ લાચારીઓમાંથી જન્મતા અનેક દુષણોનું સચોટ અને યથાતથ પ્રદર્શન ફિલ્મકારે અહીં કર્યું છે અને દર્શનિય કલાની એક ઊંચાઈ અવશ્ય સર્જકોએ સિદ્ધ કરી છે. પરંતુ પોતાની કલાને ઉચ્ચ આસને બેસાડવા ફિલ્મકારે ભારતની આવી ગરીબી અને લાચારીઓની જ પસંદગી કરી? ધર્મને નામે જગતમાં થતી હિંસા અને એના થકી અનેકોના જીવન આ ધરતી ઉપર આજે પણ વેરણ છેરણ થઈ રહ્યાં છે એવા ધર્મોને સ્પર્શ કરવાની હિંમત તેમજ મૂળ કથા કૃતિમાં પાદરીઓની જે વિકૃત વિષય લીલા દેખાડી છે એ યથાતથ આ સર્જકોએ દેખાડી હોત તો આ સર્જકોએ સાચો કલાધર્મ બજાવ્યો લેખાત. ગરીબી અને લાચારીનું પ્રદર્શન કરવાથી એ ગરીબી નથી હટવાની. આવી ગરીબી વેચીને અંતે તો એના સર્જકો જ શ્રીમંત બનવાના છે. આ ફિલ્મે અત્યાર સુધી ૧૧ અબજનો નફો કર્યો છે. આટલી રકમમાં તો અનેક ધારાવીઓનો ઉદ્ધાર થઈ જાય. હકીકતમાં તો ભારતની આવી ગરીબીના જવાબદાર આપણા ઉપર બસો વરસ રાજ કરી ભારતીય પ્રજાનું એટલી હદે એ અંગ્રેજોએ શોષણ કર્યું હતું કે આજે આઝાદીના સાઠ વરસ પછી પણ આપણને કળ વળી નથી! અલબત્ત હજી આવી યથાતથ ગરીબી અને લાચારી માટે આપણા રાજકરણીઓ અને વહિવટકારો પણ એટલા જ જવાબદાર છે જ.

આ ફિલ્મના સર્જક અંગ્રેજો છે. આઝાદીના સાંઠ વર્ષ પછી ભારત હજી આવી ગરીબી ને લાચારીમાં જ છે, એવું કહી ભારતીય પાત્રોને ડોગ–કૂતરા કહી ભારતીય પ્રજાનું નાક કાપી એના ઉપર મધ લગાડી એ વેપારીઓએ આપણને એ પાછું આપ્યું છે અને એ મધને ચાટવા કલા જગતના આપણા માંધાતાઓ હોંશે હોંશે ઓસ્કારમાં દોડ્યા! આપણા કલાકારોને એની સર્જકતાનું બહુમાન મળ્યું એ ગૌરવની ઘટના છે. પણ એ ગૌરવની પાછળ કેટલી બધી ભારતીય ગરિમાનું અપમાન થયું છે એ તો આ ઢોલ-નગારાના ઘોંઘાટમાં સાવ વિસરાઈ ગયું! આ ફિલ્મને આટલા બધાં માન–સન્માન

આ અંકના સૌજન્યદાતા
શ્રીમતી દીનાબેન જીતેન્દ્ર વોરા
સ્મૃતિ : પિતાશ્રી સ્વ. રમણીકલાલ તારાચંદ વોરા

મળ્યા એમાં ફિલ્મની કલા કરતાં એ ફિલ્મની માર્કેટીંગની કળાને વિશેષ યશ આપવો જોઈએ.

ફિલ્મના એક જુગુપ્સાકારક દૃશ્યને–બાળ કલાકાર અમિતાભનો ઓટાગ્રાફ લેવા જાય છે એ–પત્રકારોએ બહુ ચગાવ્યું પણ એની પાછળ રહેલા પાગલપણાને ફિલ્મકારે તમતમતો તમાચો ધરી દીધો છે એ ધ્વનિ કોઈએ પ્રગટ કર્યો જ નથી.મૂળ કથામાં આ દૃશ્ય નથી. ફિલ્મકારે આ જુગુપ્સા દેખાડી પોતાના માનસનો પરિચય કરાવ્યો છે એની ચર્ચા તો કોઈએ કરી જ નથી.

ભારતીય લેખક વિકાસ સ્વરૂપની અંગ્રેજી નવલકથા 'ક્યુ એન્ડ એ' માંથી આ ફિલ્મનું સર્જન થયું છે, પણ એ મૂળ કથા વાંચો અથવા એનું ગુજરાતીમાં થયેલું ભાષાંતર 'જેકપોટ' વાંચો તો પ્રતીતિ થાય કે મૂળ કથાની માત્ર કેન્દ્ર ઘટના 'ધારાવી' જ એ અંગ્રેજે પોતાની સમક્ષ રાખી એમાંથી પોતીકા વિચારોની ગુંથણી કરી છે અને એનું વિકૃત નિરૂપણ કર્યું છે. મૂળ કથાના નાયકનું નામ રામ મુહમ્મદ થોમસ છે. સર્વ ધર્મ સમન્વયનું કેટલું સરસ નામ! આ નાયક અનાથ છે. જ્યારે ફિલ્મમાં એને મુસલમાન બનાવી રજૂ કરી એનું નામ જમાલ મલિક રાખ્યું છે. જાણે ભારતમાં મુસલમાનો જ આવા ગરીબ રહ્યાં છે! ઉપરાંત આટલું ઓછું હોય તેમ કોમી તોફાનમાં આ જમાલ પોતાની માતાને ગુમાવે છે એ બતાવ્યું છે, ઉપરાંત પુસ્તકમાંના એના મિત્ર સલીમને અહીં જમાલનો ભાઈ બનાવ્યો છે. આ અંગ્રેજ સર્જકનો આ ફેરફાર પાછળ શો ધ્વનિ છે? પુસ્તકમાં છે એ પ્રમાણે પાત્રો રાખ્યા હોત તો એની ફિલ્મ નબળી તો ન જ બનત.

ધારાવીમાં આવી ગંદકી, વિકૃતિ અને લાચારી તેમજ ગુનાહો જ છે? એ અંધકારભરી લાચારીમાં પુરુષાર્થ અને સિદ્ધિના, પ્રમાણિકતા અને મહેનતના અનેક તારાઓ ઝગમગે છે. આ ફિલ્મ સર્જકની ગંદકી અને વિકૃતિ શોધવાની દૃષ્ટિ છે એટલે એને એજ દેખાય અને એમાં અતિશયોક્તિ ભરી એનું પ્રદર્શન કરી કલાને નામે પ્રસ્તુતી કરવાનો એનો અભિગમ છે. ધારાવીના તારલાઓ વિશેની વિગત 'જન્મભૂમિ–પ્રવાસી'ના ૮ માર્ચના અંકમાં જ્યોતિન્દ્ર–ભારતી શાહે લખેલા 'જય હો...' લેખ વાંચવાની આ લખનાર ભલામણ કરે છે.

આવી ફિલ્મ એ એક ભારતીય ફિલ્મકારે બનાવી હોત તો એને ઓસ્કાર પુરસ્કાર મળત? ઓસ્કાર માટે નોમિનેટ થયેલી અન્ય ફિલ્મો મનોવિશ્લેષણ અને વૈચારિક મનોમંથન તરીકે આ સ્લમ ડોગથી ઘણી ચડિયાતી હતી.

અને આપણે ત્યાં પણ આ સ્લમડોગ કરતા પહેલાં અને આ વરસમાં પણ 'જોધા–અકબર', 'વેડનસડે' વગેરે જેવી વિચારવંત અને કલાવંત ફિલ્મો બની હતી જ. જે જે વ્યક્તિને જે જે કલા પ્રદાન માટે ઓસ્કાર પુરસ્કાર મળ્યો એ કલાકારોએ ભારતીય સિને જગતમાં વર્તમાનમાં જ આથી વિશેષ પ્રદાન કર્યું છે એ સિદ્ધ હકીકત છે. એમની સિદ્ધિ ઓસ્કારથી ઘણી આગળ છે.

ઓસ્કાર પ્રાપ્ત ઈનામોથી ભારતનું બહુમાન નથી થયું, ભારતની ધરતી અને એની કરુણ વાસ્તવિકતાનું અપમાન થયું છે. આમેય પરદેશથી પ્રાપ્ત થયેલા સન્માનને જ આપણે સન્માન સમજીએ છીએ એવી આપણને આદત વરસોથી પડી ગઈ છે.

ગરીબી, લાચારી, અદ્ભૂત નિરીક્ષણ શક્તિ, દૃઢ નિશ્ચય, અજબ સ્મરણશક્તિ, પ્રચંડ પુરુષાર્થ અને ભાગ્યની અપ્રતિમ ઘટનાઓ વાંચવી હોય તો આ જ ધારાવીમાં આકાર લેતી મૂળકથા 'જેકપોટ' વાંચવાની ભલામણ કરું છું. એ વાંચનથી કલાનો અર્થ અને સંદેશ વાચકના હૃદયમાં સ્થાપિત થશે જ, એ પણ મમ્મટે કહ્યું છે તેમ કાન્તા સંમિત તયો ઉપદેશની જેમ.

કલા વિવેચકોનો આગ્રહ છે કે ફિલ્મને માત્ર સિનેમેટિક કલાના સંદર્ભમાં જ મૂલવવી જોઈએ, પરંતુ જે જીવનમાંથી કલા જન્મે છે એ જીવનનું શું? જીવન છે તો કલા છે, કલાએ તો જીવનમાંથી 'કાંઈક' શોધીને એ 'શોધ'ને કલાપૂર્ણ રીતે આસ્વાદ્ય બનાવીને જગત જીવનને કાંઈક સત્ય તત્ત્વ સાથે આપવાનું છે. કલા ખાતર કલાનો સિદ્ધાંત સ્વીકારાશે તો શુભ અને સુંદર ઓછું પીરસાશે અને કલાકારને પોતાના પૂર્વગ્રહોને પ્રદર્શન કરવા માટે મોકળું મેદાન મળી જશે. કલા જીવનમાંથી જન્મે છે એટલે કલા જીવન માટે જ છે. જીવનને સુંદરતમ્ અને સાચી સમજ તરફ દોરે એ જ કલાનું કર્મ છે, મર્મ–ધર્મ છે.

❑ **ધનવંત ટી. શાહ**

પ્રબુદ્ધ જીવન

(ફોર્મ નં. ૪, રૂલ નં. ૮)

રજિસ્ટ્રેશન ઓફ ન્યૂઝપેપર રૂલ્સ ૧૯૫૬ અન્વયે 'પ્રબુદ્ધ જીવન'ની માલિકી અને તે અંગેની માહિતી.

૧. પ્રકાશન સ્થાન	: રસધારા કો. ઓ. હા. સોસાયટી, ૩૮૫, સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ રોડ, મુંબઈ–૪૦૦ ૦૦૪. કામચલાઉ સરનામુ : ૩૩, મહમ્મદી મીનાર, ૧૪મીખેતવાડી,મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૪.
૨. પ્રસિદ્ધિનો ક્રમ	: માસિક. દર મહિનાની ૧૬મી તારીખે
૩. મુદ્રકનું નામ	: શ્રીમતી નિરુબહેન સુબોધભાઈ શાહ
૪. પ્રકાશકનું નામ	: શ્રીમતી નિરુબહેન સુબોધભાઈ શાહ
રાષ્ટ્રીયતા	: ભારતીય
સરનામુઃ	: રસધારા કો. ઓ. હા. સોસાયટી, ૩૮૫, સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ રોડ, મુંબઈ–૪૦૦ ૦૦૪.
૫. તંત્રી	: શ્રી ધનવંત તિલકરાય શાહ
રાષ્ટ્રીયતા	: ભારતીય
સરનામું	: રસધારા કો. ઓ. હા. સોસાયટી, ૩૮૫, સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ રોડ, મુંબઈ–૪૦૦ ૦૦૪.
૬. માલિકનું નામ અને સરનામુ	: શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ : ૩૮૫, સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ રોડ, મુંબઈ–૪૦૦ ૦૦૪.

હું ધનવંત તિલકરાય શાહ આથી જાહેર કરું છું કે ઉપર જણાવેલી વિગતો મારી વધુમાં વધુ જાણ અને માન્યતા મુજબ સાચી છે.

તા. ૧૬-૩-૨૦૦૯ ❑ **ધનવંત તિલકરાય શાહ**, તંત્રી

જૈન સાયકોલોજી

❑ ડૉ. પ્રવિણભાઈ સી. શાહ

સ્કૂલ કૉલેજોમાં મનોવિજ્ઞાન આવે છે પરંતુ જૈન શાસ્ત્રોમાં જે મનોવિજ્ઞાનની વાતો આવે છે તેમાં ખૂબ તફાવત છે; કારણ કે જ્ઞાની ભગવંતોએ જે મનોવિજ્ઞાનનું વિશ્લેષણ શાસ્ત્રોમાં કર્યું છે તેનો મુખ્ય ધ્યેય આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ જ છે. જ્યારે આધુનિક વૈજ્ઞાનિકોએ, માનવીના વિચારોનું પ્રધાનપણે મન ઉપર ભાર મૂક્યો છે. આત્મતત્ત્વનો ઉલ્લેખ જરાય નથી.

ભૌતિક દુનિયાની ભૂમિકા ઉપર મનોવિજ્ઞાનની વાતોમાં મનને કોઈ એક વિષય ઉપર કેન્દ્રિત કરવાની અને સામેનાના મનોવિચાર જાણી તેના ઉપર પ્રભુત્વ મેળવવું, સંસારની રીત રસમો પોતાની સુખ સગવડો અને પોતાની જીતમાં પરિણમે એવા મનોભાવ કેળવવા, પ્લાન કરવા, પ્રવૃત્તિઓ કરવી એ મુખ્ય આશય હોય છે. તેમાં પછી નીતિમત્તા, પ્રમાણિકતા, પરોપકાર, કરુણા, સત્ય, અહિંસા, સંયમ વગેરે પાયાના અધ્યાત્મના મુલ્યોની અવગણના–ઉપેક્ષા થાય તો વાંધો નહિ. પોતાનો સ્વાર્થ યેનકેન પ્રકારે સધાવો જોઈએ.

અધ્યાત્મની દુનિયાની ભૂમિકા ઉપર મનોવૈજ્ઞાનની વાતોમાં અનાદિથી મનની અશુભ પ્રવૃત્તિઓનો વિરોધ કરી મનોવિજય મેળવી સાચા અર્થમાં ધર્મ–સાધના કરવાની હોય છે. આ મનોવિજ્ઞાન ઘણું ગહન–સૂક્ષ્મ છે. જેના રહસ્યો અત્રે રજૂ કરવામાં આવશે ત્યારે મન વિષેની શુભા–શુભ કર્મબંધ વિષેની સમજણ સાંપડશે, આત્મવિકાસ અંગેની ભ્રામક ભ્રમણાઓ દૂર થઈ જશે અને મોક્ષ માર્ગે ચડવાની સાચી દિશા પ્રાપ્ત થશે.

સૌથી પ્રથમ અધ્યવસાય શું છે? મન એટલે શું? તે સમજીએ. દુનિયા જેને મન માને છે તે દ્રવ્યમનની વાતો છે. જેનું મહત્ત્વ અધ્યાત્મના વિકાસમાં માત્ર ૧ ટકા છે. જ્યારે બાકી ૯૯ ટકા જેટલો આધાર ભાવ મન ઉપર છે. આજ વાત સાબિત કરે છે કે, દુનિયાનું મનોવિજ્ઞાન કેટલું ઉપરછલ્લું, સ્થૂળ અને અધુરું છે અને છતાં હજારો પુસ્તકો દેશ–પરદેશના ચિંતકોએ, વિવેચકોએ લખ્યાં છે જેનાથી સાચા અર્થમાં કોઈ કલ્યાણ થવાનું નથી. અધ્યવસાયનો શબ્દાર્થ કરીએ તો અધિ+અ+વસાય વસ્તુનું ચારે બાજુથી પરિજ્ઞાન જેના દ્વારા થાય તે ચૈતન્યનું પરિણામ તેને અધ્યવસાય કહે છે.

મનના બે ભેદ છે. (૧) દ્રવ્યમન (૨) ભાવમન. દ્રવ્યમન એ જડ રચના છે. આખા શરીરમાં ફેલાયેલી નર્વસ સિસ્ટમ છે. મગજનું સેન્ટર ખોપરીમાં છે. આ રચનાને જૈન પરિભાષામાં મનપર્યાપ્તિ કહે છે. મનોવર્ગણા મનપર્યાપ્તિ કરતાં વધુ સૂક્ષ્મ છે. જેને વૈજ્ઞાનિક સાધનોથી હજુ સુધી પકડી શકાયા નથી. આત્મા પોતાની આસપાસના વાતાવરણમાંથી મનોવર્ગણા ગ્રહણ કરી દ્રવ્ય મનની રચના કરે છે જે વિચાર કરવાનું સાધન બને છે. જેમ આંખ એ જોવાનું સાધન છે, આત્મા આંખ દ્વારા જુએ છે, આંખ પોતે જોતી નથી તેમ આત્માએ ગ્રહણ કરેલા મનોવર્ગણામાંથી બનેલા મન દ્વારા આત્મા વિચારી શકે છે. આમ દુનિયાએ જે મનની વિચારણા કરી છે તે આ દ્રવ્યમનથી થતા વિચાર અંગેની છે. પણ હકીકતમાં જીવના તમામ શુભ–અશુભ કર્મબંધમાં આ વિચારની અસરકારકતા નહિવત્ જેવી છે. મગજ કે મન વિચારતું નથી પણ આત્મા વિચારે છે. જ્ઞાનતંતુઓનું કેન્દ્ર–મગજ અને મગજ કરતાં મન સૂક્ષ્મ છે.

મનનો બીજો પ્રકાર ભાવ મન છે. ભાવ મન એ પરિણાત્મક–સંવેદનાત્મક મન છે. ભાવમન એ આત્માનો પરિણાત્મક ચૈતન્યમય પરિણામ છે.

ભાવમનના બે પ્રકાર છે. (૧) ઉપયોગમન–જાગૃત મન (૨) લબ્ધિમન–અજાગૃત મન.

ઉપયોગ મનમાં ૨૪ કલાક મનનું કામકાજ ચાલુ છે. ઉંઘમાં પણ ઉપયોગ મન ચાલુ છે. ઉંઘમાં પણ ભાવાત્મક લાગણીઓ થાય છે. સુખની સંવેદના, દુઃખની લાગણીઓ અજાગૃત રીતે થાય છે. આ લાગણીઓ બધી સ્મૃતિપટ ઉપર અંકિત થઈ શકે એવા સંસ્કારો પડતા નથી માટે ઉઠ્યા પછી તેની સ્મૃતિ રહેતી નથી. જો કે હું સુખથી ઉંઘી રહ્યો છું એવી અનુભૂતિ ઉંઘમાં પણ હોય છે. ગાઢ નિંદ્રામાં મન મંદગતિએ ચાલતું હોય છે. ઉપયોગ શૂન્ય ચૈતન્ય હોઈ શકે જ નહીં.

ઉપયોગો જીવસ્ત લક્ષણામ્

જીવોનું લક્ષણ ઉપયોગ છે. ઉપયોગ સાતત્યરૂપે વર્તી રહ્યું છે. ખાતા–પીતા, બોલતા–વાતો કરતા–આપણી ચેતના જ્યાં–જ્યાં જેમાં પ્રવર્તે ત્યારે તેના સારા–નરસાનું પૃથકરણ થવા જ માંડશે. વિચારશૂન્ય દશા હોઈ શકે જ નહિ, મન તો કોઈ ને કોઈ વિષયમાં પ્રવૃત્ત જ રહે છે. ઉપયોગ એ લબ્ધિમનની બારી છે. લબ્ધિમનમાં ધરબાયેલા ભાવો ઉપયોગ દ્વારા મનની સપાટી ઉપર આવે છે. ઉપયોગ દ્વારા લબ્ધિમનના ભાવો ઓળખી શકાય છે. અધ્યવસાયનો ૯૯ ટકા જેટલો ભાગ લબ્ધિમન છે. લાગણી, ભાવો, સંવેદનો, પ્રતિભાવો બધા સંગ્રહરૂપે લબ્ધિમનમાં છે. આપણા મનનો ખરો ભાગ લબ્ધિમનનો છે. તેને જે ઓળખી શકે તે જ આત્માના હાથમાં મનની લગામ આવી શકે, મનની નાડ પકડી શકે અને મનોવિજય મેળવી શકે, પોતાના અધ્યવસાય ઉપર કાબુ–સંયમ મેળવી શકે છે.

લબ્ધિમનના બે વિભાગ છે. (૧) મોહાત્મક ચૈતન્ય અને (૨) જ્ઞાનાત્મક ચૈતન્ય.

પ્રતિક્ષણો બંને ચૈતન્ય વર્તી રહ્યા છે. જ્ઞાનાત્મક ચૈતન્ય આત્માનો મૂળ સ્વભાવ છે. આત્માનો ગુણ છે. તે આત્માનું કંઈ નુકશાન કરી શકે નહીં. મોહાત્મક ચૈતન્ય એ આત્માની વિકૃતિ છે. મનોવિજય એટલે મોહાત્મક ચૈતન્યને સમજીને નાબુદ કરવું તે છે. ટેબલ જોઈને તે ટેબલ છે, નાનું મોટું છે, લાકડા લોખંડનું છે તે જ્ઞાનાત્મક ચૈતન્યથી આત્મા જાણી શકે છે. પણ તે સારું નરસું છે, મારું તારું છે એવા શુભ–અશુભ વિચારો જો કષાયો ઉત્પન્ન કરે તો તે મોહાત્મક ચૈતન્યનો પ્રભાવ છે. આપણા બધા વિચારો–

પરિણામો–અધ્યવસાયો ભાવો કષાયયુક્ત છે. પાંચે વિષયોનું આપણે સારા– નરસામાં વિભાજન કરીએ છીએ, રાગ દ્વેષ દ્વારા કે રતિ–અરતિ દ્વારા કે રૂચિ–અરૂચિ, ગમા–અણગમા દ્વારા તે ભાવો મોહાત્મક ચૈતન્યથી થાય છે. ભાવમનની–લબ્ધિમનની મોહાત્મક પરિણતિ જાગતા–ઉઠતા, ખાતા–પીતા, કોઈપણ પ્રવૃત્તિ કરતા સારા–નરસાની લાગણી જન્માવે છે. ગણા–અણગમાનું પૃથકરણ કરાવે છે.

લબ્ધિમનમાં મોહાત્મક પરિણામોનો જે વિભાગ છે તે કર્મજન્ય છે તેમ કહેવાય. લેશ્યા લબ્ધિમનનો જ એક ભાગ છે તો તે પણ કર્મજન્ય કહેવાય. બધા કર્મોનો ઉદય પ્રવૃત્તિ રહ્યો છે તેથી પરિણિતિ અનુસાર લેશ્યા કહેવાય.

હકીકતમાં અનાદિ કાળથી મને આપણા ઉપર પ્રભુત્વ જમાવ્યું છે. મન આપણને જ્યાં લઈ જાય ત્યાં આપણે જઈએ છીએ. આરાધક બનવું હોય તો મનની સાધના કરવી જોઈએ. આનંદઘનજી કહે છે કે 'મન સાધ્યું તેણે સઘળું સાધ્યું.' પૂ. યશોવિજયજી મહોપાધ્યાય કહે છે કે 'કલેશ વાસિત મન સંસાર કલેશ રહિત મન તે ભવપાર.' પાંતજલિ મહર્ષિ કહે છે કે ચિત્તની સંક્લિષ્ટ વૃત્તિઓનો નિરોધ એ જ યોગની સાધના, એ જ વિકલ્પ રૂપે મોક્ષનો ઉપાય છે. મનનું પ્રાધાન્ય ધર્મ શ્રદ્ધામાં આવે છે. જૈન પરિભાષામાં તે મનને અધ્યવસાય તરીકે વર્ણવે છે.

સાચો સાધક તે જ કહેવાય જેણે મનોવિજય પ્રાપ્ત કર્યો છે. અનાદિ મનની અશુભ વૃત્તિઓનો નિરોધ કરવો એ જ સાધના છે. જો જીવે જીવનમાં આરાધક બનવું હોય તો તેણે મનને કાબુમાં લેવા માટે અગાઉ જણાવ્યા મુજબ મનનું સ્વરૂપ જાણી મનના પરિણામોનું પોતાના અધ્યવસાયોનું પરિમાણ મેળવવું જોઈએ. જે મનથી આપણે એક ક્ષણ વિખુટા પડતા નથી તે મનની રિબામણ સમજવાની જરૂર છે. મન આપણને કઈ કઈ રીતે સતાવે છે તે જાણવું જોઈએ. ૨૪ કલાક જે સૌથી નિકટ છે તે મનને ઓળખવાની આપણને ફુરસદ નથી. જ્યારે દુનિયાભરની બીજી બધી ચીજો પાછળ આપણી સતત દોડધામ રહે છે.

અરે ભૌતિક ક્ષેત્રમાં પણ જેનું મન નિરંકુશ અસંયમી રહે છે તે પણ સંસારમાં સુખી થતો નથી. સફળતા મેળવતો નથી. જીવોનું મન અંકુશ વિનાના ઘોડા જેવું છે. મન જે બાજુ લઈ જાય તે બાજુ ધ્યેયશૂન્ય બની આપણે દોડીએ છીએ, જીવનમાં એક લક્ષ્ય, એકાગ્રતા કે નિશ્ચયતા નથી આવતી. આવું મન આપણને લગામ વિના ક્યાં પછાડશે તે નિશ્ચિત નથી. ભાવ મનને જીતવાની કડીઓ હાથમાં આવી જાય તો જ આત્મવિકાસ થઈ શકે.

મનોવિજય સંપૂર્ણ કરવા ઘણા તબક્કાઓમાંથી પસાર થવું પડશે. મનની લાક્ષણિકતા કઈ બાબતોમાં કઈ રીતે પ્રતિભાવ આપે છે તે બધું જ જાણવું મુમુક્ષુ માટે અનિવાર્ય છે. એક વાત નક્કી છે કષાયો વિના આપણા કોઈ વિચાર હોતા નથી. આપણા બધા જ વિચારો કષાયો સંક્રાંત છે. શુભ વિચારો શુભ કષાયોથી અને અશુભ વિચારો અશુભ કષાયોથી ભરેલા છે. સારો શબ્દ આપો તે ગમે, સારા લાગે ત્યાં રૂચિ થાય, ખરાબ લાગે કે ન ગમે ત્યાં અરૂચિ થાય. આ રીતે ભાવ મન રાગ દ્વેષથી સંક્રાંત થઈ સારાં–નરસાનું પૃથ્થકરણ કરે છે માટે રતિ–અરતિ, હર્ષ, શોક, રાગ, દ્વેષ આદિ કષાયોની પરિણિતિ સતત ચાલુ જ છે. આ બધાને સમજવા આપણા અધ્યવસાયનો અભ્યાસ કરવા આંતર નિરીક્ષણ કરવું પડશે. જે તેના માટે તૈયાર નથી તે મોક્ષ માર્ગ માટે અનધિકારી છે. પ્રત્યેક ચિત્તવૃત્તિને સર્વાંગી પરિક્ષણ દ્વારા તેની નાડ પકડવી જોઈએ.

આમ જોતા આપણી દુનિયા ખરેખર આપણું આંતરમન છે જ્યાં સુધી મનોવિજય કરી મન ઉપર સંપૂર્ણ પ્રભુત્વ ન આવે ત્યાં સુધી વીતરાગ દશા કે કૈવલ્યજ્ઞાન પામી શકાય નહીં.

મનની સપાટી ઉપર આવતાં વિચારો એ પૂર્ણપણે મન નથી. જેમ કૉમ્પ્યુટરની મેમરીમાં લાખો અક્ષરો પ્રમાણ ડેટા હોય છે પણ સ્ક્રીન પર તો થોડા પ્રમાણમાં ડેટા જોઈ શકાય છે. જે પડદા પર દેખાય છે તેટલી જ માહિતી નથી પણ તેનાથી કરોડગણી માહિતી કૉમ્પ્યુટરની મેમરીમાં સંગ્રાહેલી છે અને જ્યારે જોવી હોય ત્યારે પડદા દ્વારા જોઈ શકાય છે. એમ દ્રવ્ય મન દ્વારા જેટલા વિચારો કરીએ છીએ એટલો જ મનનો વ્યાપાર નથી પણ તેનાથી અનંતગણો અધ્યવસાય મનમાં ધરબાયેલો રહેલો છે.

ઉપયોગાત્મક મનમાં જે ગુસ્સો આવે છે તે ખરેખર તો બાહ્ય નિમિત્તોથી આંતરિક લબ્ધિમનમાં ધરબાયેલા અસંખ્ય ભાવોમાંથી ગુસ્સાનો ભાવ મનની સપાટી ઉપર આવે છે. નિમિત્તને અનુરૂપ લાગણીઓ અંદરના મોટા કોઠારમાં ભરેલા સંગ્રહમાંથી બહાર આવે છે. ક્રોધ, લોભ, અભિમાન વગેરે દોષોના મળવાથી તે તે પ્રકારના ભાવો મનની સપાટી ઉપર તરવરે છે. આ ભાવો અંદર પડેલા હતા તેથી ઉલેચાઈને બહાર આવે છે.

ઉપયોગમન કે વિચારની વિશુદ્ધિ એ સંપૂર્ણ શુદ્ધિ નથી પણ ભાવાત્મક મનની વિશુદ્ધિ એ સાચી વિશુદ્ધિ છે અને ત્યારે જ મનના માલિક બની શકાય. વિચાર, વૃત્તિ, પ્રકૃતિ, કષાયની પરિણિતિઓ વગેરે–જાણવાથી ભાવમન જાણી શકાય. ઉપયોગ મન કે વિચારો કોઈપણ વસ્તુ સમજવા માટે ઉત્તમ સાધન છે. વિચાર ખરાબ હોય આયુષ્ય ખરાબ વિચારોમાં બાંધ્યું, છતાં જીવ સદ્ગતિમાં ગયો હોય અને વિચારો સારા હોય, આયુષ્ય સારા વિચારોમાં બાંધ્યું હોય તો જીવ દુર્ગતિમાં ગયો હોય એવું બને કારણ કે અધ્યવસાય કે ભાવમન જ કર્મ બંધનું કારણ બને છે. ભાવમન એટલે ભાવોનો અધ્યવસાયોનો સમૂહ.

આપણા બધાં અનુષ્ઠાનો–ધર્મ ક્રિયાઓ આ મનોભાવ–મનને શુદ્ધ કરવાના પ્રયોજનવાળા છે. લબ્ધિમનને શુદ્ધ કરવાની જરૂર છે. ઉપયોગ મન કે વિચારોની કોઈ વિશેષતા નથી એટલે જ ઉંઘતો કસાઈ જીવહિંસા નથી કરતો છતાં ચોવીસે કલાક હિંસાનું પાપ સતત બાંધતો હોય છે. લબ્ધિમનમાં રહેલાં હિંસાના ભાવો તેને તીવ્ર કર્મબંધ કરાવે છે. જ્યારે ક્રોધના આવેશમાં ઘડીભર આવેલો સંતપુરુષ કર્મબંધ ઓછો કરે છે. અવિરતિ શ્રાવકને ગમે તેવી પ્રવૃત્તિ કરતો હોય તો પણ ૨૪ કલાક અવિરતિનું પાપ લાગે છે.

આપણા રોજીંદા જીવનનો દાખલો જોઈએ. એક માણસ રસ્તા ઉપર જાય છે અને એક સુંદર બંગલો જુએ છે. રંગ જોઈને તેને રાગ

થયો પણ રાગ તરંગ જેવો છે. થોડીવારમાં રાગ વિસરી ગયો. બીજી વ્યક્તિએ તે જ બંગલો જોયો તેની આંખ ખસતી નથી. તેની ડિઝાઈન, રંગ, આકાર વગેરે જોવામાં મશગૂલ બની ગયો. આમ બંનેના કષાયાત્મક ભાવમાં ફેર છે. ત્રીજી વ્યક્તિએ બંગલાને જોયો તેને તીવ્ર રાગ થયો. ઘરે ગયો તો પણ ભૂલ્યો નથી અને એવો બંગલો કરવાના મેળવવાના મનોરથો સેવવા લાગ્યો. ચોથી વ્યક્તિએ બંગલો જોયો પણ સમજે છે કે બંગલામાં રાગ કરવો ખરાબ છે. બંગલો ક્ષણિક છે, નાશવંત છે. એના માલિકને એકવાર જવું પડશે અને બંગલો ત્યાંનો ત્યાં જ રહેશે આવા વૈરાગ્યથી જુએ છે. તેનો કષાય પ્રશસ્ત કષાય છે. શુભભાવ છે. આમ શુભ, અશુભ વિચારો એ અધ્યવસાયનો નાનકડો ભાગ છે. અધ્યવસાયનો મોટો ભાગ લબ્ધિમન છે. ઉપયોગ કે વિચાર એ લબ્ધિમનને જ જાણવાની બારી છે. લાગણી, ભાવો, સંવેદનો, પ્રતિભાવો બધા સંગ્રહરૂપે લબ્ધિમન છે. જેના લીધે જીવને સતત શુભ-અશુભ કર્મબંધ થયા કરે છે. કૂવો એ લબ્ધિમન છે. હવાડો એ ઉપયોગ છે. કૂવામાં હોય તો હવાડામાં આવે એટલે ઉપયોગ શુદ્ધિ નહિ પણ લબ્ધિમનની શુદ્ધિ મહત્ત્વની છે. લબ્ધિમનને ઓળખી શકે તે આત્મા મનની લગામ હાથમાં લઈ શકે, ખરી નાડ પકડી શકે. ધર્મ સાધના એટલે ઉપયોગ મનની શુદ્ધિ નહીં પણ લબ્ધિમનની શુદ્ધિ જ છે.

એક કૂતરો શાંતિથી બેઠો છે. પરંતુ કૂતરાના મન ઉપર રૂચી કેવી છે? હિંસાની રૂચિ તેના માનસ ઉપર છે માટે શાંત કૂતરાને પણ હિંસાની રૂચિરૂપ-અશુભ કર્મબંધ ચાલુ છે, પછી ભલેને તે હિંસા કરતો નથી. આજ તો લબ્ધિમનની ખાસિયત છે.

આપણને ચોવીસેય કલાક કેવો કર્મબંધ થાય છે તે આપણી રૂચી-માન્યતા તપાસતા માલૂમ પડે; પછી ભલે બાહ્ય પ્રવૃત્તિ આપણે ગમે તે કરતા હોઈએ, ઉંઘમાં પણ જો પાપ રૂચિ પડેલી છે તો પાપબંધ ચાલુ છે.

વિચારો શાંત કરવા કરતા લબ્ધિમનના ભાવો રૂચિ, માન્યતાઓ શુભ કરવાથી આંતરિક નવું સુખ જુદું જ અનુભવશો. આપણી બધી ક્રિયાઓનું લક્ષ્ય આ મનશુદ્ધિ છે. મનશુદ્ધિ કેવી રીતે થશે. એક નાનકડી ધર્મક્રિયા પણ વિધિપૂર્વક કરવી હોય તો આપણું માનસ સ્થિતપ્રજ્ઞ હોવું જોઈએ. જે સ્થિતપ્રજ્ઞ નથી તે ભાવક્રિયા સંપૂર્ણ રીતે શુદ્ધ કરી શકે જ નહિ. વળી જે ક્રિયા દ્વારા રૂચિ, માન્યતા, પ્રકૃતિ, પરિણિતિમાં પરિવર્તન ન થાય તે ક્રિયામાં પ્રાણ પૂરાયો જ નથી. માત્ર તુચ્છ પુણ્ય થોડું બંધાય છે.

વિચાર એ ભાવનો એક પ્રકાર છે. એક મનુષ્યમાં કામનો વિચાર એક જ વાર ક્યારેક આવે છે પણ કામવૃત્તિ ચોવીસેય કલાક રહે છે અને તેને અનુરૂપ અશુભ કર્મ ચોવીસેય કલાક બંધાય છે.

ગમવાપણું બે માંથી એકમાં જ હોય, ધર્મ પણ ગમે ને ધંધો પણ ગમે એ ન બને. ખાવાનું-પીવાનું ગમે અને તપ પણ ગમે તે શક્ય નથી, નક્કર રૂચિ તો એકમાં જ હોય. અનાથિ મુનિએ જેમાં અનાથતા બતાવી તે નક્કર સત્ય છે. બધી જ વસ્તુઓ, સંપત્તિ, વૈભવ, કુટુંબ જેના આધારે આપણને સહાય સુખ મળશે તે માની બેઠા છે તે બધાં વખત આવે-નિઃસહાય બને છે, ત્યારે આપણને અનાથતા સમજાય છે. આની વેધક અનુભૂતિ જોઈએ, સમજણ જોઈએ. જ્યાં સુધી તલસ્પર્શી સંવેદન ન થાય, ગુણમાં સુખાનુભૂતિ, દોષમાં દુઃખાનુભૂતિ ન થાય ત્યાં સુધી ગુણમાં રૂચિ અને દોષમાં અરૂચિ જેવું જીવનમાં પરિવર્તન ન આવે.

આપણું મન આપણી માન્યતા ઉપર ચાલે છે. મનની ગતિનું સુખ આપણી રૂચિમાં છે. જેટલી માન્યતાઓ સાચી, સબળ, સત તેટલું ધર્મમાં બળ વધુ. મનનો અનુભવ સંતોષમાં છે કે અસંતોષમાં તે અનુભવવું કઠણ છે.

મન સલામત તો બધું સલામત.

મન અસલામત તો બધું અસલામત.

જગતની દરેક વ્યક્તિને-દરેક જીવને જેમાં એની રૂચિ છે, તીવ્ર રૂચિ છે, અત્યંત રસ છે જેમાં તેનું મન અત્યંત સ્થિર છે. મનને કળથી સ્થિર બનાવવાનું છે. સંગીત ગાતો ગાયક તમામ વાંજિત્રોના સૂર સાથે મન સ્થિર રાખી ગાય છે. ફોટોગ્રાફર ચિત્ર માત્ર વસ્તુ તરફ મન સ્થિર રાખી ફોટો લે છે. ક્રિકેટ રમનાર-જોનાર ગજબની એકાગ્રતાના નમૂના છે. મનને બળજબરીથી સ્થિર કરવાની જરૂર આપી આપીને મનને કેળવીને સ્થિરતા લાવવાની છે. આ કળા કઈ તે આપણા કર્મશાસ્ત્રો, અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોએ સુંદર રીતે બતાવી છે.

જગતના મોટા ભાગના જીવો જાત બાબત ઉંઘતા હોવા છતાં એમ જ માને છે કે અમે સજાગ છીએ. તેથી કરીને મોહરૂપી ચોરો આવીને આત્મખજાનાને લૂંટી જાય છે. બધાં કર્મોનું મૂળ મોહાત્મક ચેતના છે. નિર્મોહીને કોઈ કર્મનો બંધ હોતો નથી. તેને કોઈ આંતરિક દુઃખ રહેતું નથી.

પ્રથમ મનનું પરિજ્ઞાન-દર્શન.

પછી મનનું પ્રભુત્વ-સ્વામિત્વ.

પછી મનનો નિરોધ-મનોજય.

ત્રણ તબક્કામાંથી પસાર થવાનું પછી અમનસ્ક યોગ પ્રાપ્ત થશે. મોહાત્મક ચેતના ઉપયોગ મનમાં તો ઘણી અલ્પ છે. લબ્ધિમનમાં જ વધુ છે.

શુભરૂચિ-ગુણરૂચિ-પુણ્યબંધ.

અશુભરૂચિ-દોષરૂચિ-પાપબંધ.

ગુણ ગમવા તે જમા પાસુ છે. દોષ ગમવા તે મનનું ઉધાર પાસુ છે. ગુણના આત્મામાં પ્રાદુર્ભાવ જ્યારે પ્રકૃતિમાં વણાઈ જાય તે પરિણિતિ બને છે.

(૧) ગુણની રૂચિ હોય અને ગુણની પરિણતિ હોય-અનાથિ મુનિ.
(૨) ગુણની અરૂચિ હોય અને ગુણની પરિણિતિ હોય કબૂતર (અહિંસક).
(૩) ગુણની રૂચિ હોય અને ગુણની પરિણિતિ ન હોય-મહારાજા શ્રેણીક.
(૪) ગુણની અરૂચિ હોય અને ગુણની પરિણિતિ ન હોય-ચકલી, ગીલોડી.

ગુણની રૂચિ અને પરિણિતિ બંને આવે ત્યારે-સાધકની દશા ઉંચી બને છે. અવિરત સમ્યગ્ દૃષ્ટિને રૂચિ વિભાગ અત્યંત વ્યવસ્થિત હશે પણ પરિણાતિમાં ઘણો પાછો પડશે. ✶✶✶

૯૪, લાવણ્ય સોસાયટી, વાસણા, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭
ફોન નં. ૨૬૬૦૪૫૯૦, ૨૬૬૧૨૮૬૦

મૃત્યુ : કબીર અને ટાગોર

❑ ડૉ. રણજિત પટેલ (અનામી)

'કાવ્યમાં આધુનિકતા'ના લેખક અબૂ સઈદ ઐયૂબે કબીર અને ટાગોરની સરખામણી કરતાં લખ્યું છેઃ 'કબીર કેવળ ચોક્ખા ભક્ત જ નથી, **મૂળે ભક્ત છે.** કવિતા તેમને મન ગૌણ કાર્ય હતું, કવિ ન થયા હોત તો યે તેમનો ભક્તિરસ લગીરે ખંડિત થવાનો નહોતો. બીજી બાજુ, રવીન્દ્રનાથ ચોક્ખા કવિ છે અને **મૂળે કવિ જ છે.** ભક્તિ તો તેમના કાવ્યસર્જનનું ઉપાદાન છે અને તે પણ એકમાત્ર ઉપાદાન નથી, ભક્ત થયા વગર પણ તેઓ ઉચ્ચ કક્ષાના કવિ થયા હોત.' (કાવ્યમાં આધુનિકતાઃ પૃ. ૨૦૦) જીવનનાં સિત્તેર વર્ષ વટાવતાં તેઓ, 'હું કવિ છું' એ નામના લેખમાં કહે છેઃ 'જીવનના એ દીર્ઘ ચક્રપથની પ્રદક્ષિણા કરતાં કરતાં આજે વિદાયની વેળાએ એ ચક્રને જ્યારે સમગ્ર રીતે જોઈ શકું છું ત્યારે એક વાત મને સમજાય છે કે **'મારા પરિચયમાં હું કવિ છું.'**–એ સિવાય બીજું કશું કહેવાનું નથી.' ('રવીન્દ્ર સંચય'–પૃ. ૫૦૭).

વિચારવંત વ્યક્તિને મૃત્યુ અંતર્મુખ બનાવે છે ને તત્ત્વજ્ઞાન પ્રતિ અભિમુખ કરે છે. જીવન અને મૃત્યુ, માનવની વિકાસગતિના બે ચરણ છે ને કવિવર ટાગોરે એ બંનેને વિશ્વજનનીના બે સ્તન કહ્યા છે જેથી માનવનો ઉત્કર્ષ થાય છે. અરે, એક કાવ્યમાં તો ટાગોર કહે છેઃ 'મરણ! તું મારે મન તો શ્યામ!' કહી મૃત્યુને મંગલમય કહ્યું છે, માન્યું છે.

વિશિષ્ટ આશયથી કવિવર રવીન્દ્રનાથે કબીરનાં સો કાવ્યોનો અંગ્રેજીમાં અનુવાદ પ્રગટ કર્યો પણ વીસમી સદીની શરૂઆતમાં તો, પાશ્ચાત્ય વિવેચનની પરિપાટીને અનુસરીને, હિંદી ભાષા–સાહિત્યના મૂર્ધન્ય વિવેચક શ્રી રામચન્દ્ર શુક્લે તો કબીરને કવિ નહીં પણ સમાજ સુધારક તરીકે ગણાવ્યા છે. (He was a Social reformer, not a poet).

મોહનસિંઘ કારકી એમના 'કબીર' પરના પુસ્તકમાં કબીરના શિક્ષણ સંબંધે કબીરના એકરારનો અંગ્રેજીમાં અનુવાદ કરતાં લખે છેઃ – [મસિ કાગદ છુઓ નહીં કલમ ગ્રહી નહીં હાથ]

I did not touch ink and paper,
Nor a pen in hand did I hold;
Essence of Four-Ages wisdom
By words of mouth I did unfold.

અધ્યાત્મનો અઠંગ અનુભવી જ આવી નમ્ર પણ સચોટ વાણી ઉચ્ચારી શકે.

'એકોત્તરશતી'ની પ્રસ્તાવનામાં હુમાયૂન કબીર રવીન્દ્રનાથને જગતના શ્રેષ્ઠ ઊર્મિ કવિઓમાંના એક ગણાવે છે. તેઓ સર્વ યુગોના અને સર્વ સંસ્કૃતિઓના વારસદાર છે. અનેક જુદા જુદા તંતુઓ અને વિષયોના સંયોજનને લીધે જ એમની કવિતાને લવચીકતા, સર્વદેશીયતા અને અપાર હૃદયગ્રાહિતા પ્રાપ્ત થઈ છે.'

કબીર અને ટાગોરની આટલી પૂર્વભૂમિકા સાથે હવે આપણે એ બંને કવિઓનાં મૃત્યુ–વિષયક કાવ્યોનો આસ્વાદ કરીશું.

'રવીન્દ્રનાથનો સાહિત્ય–વારસો–પુસ્તક–૧'માં ટાગોરના કાવ્યો છે. 'લોક મિલાપ ટ્રસ્ટે' એનું સંપાદન કર્યું છે ને એના સંપાદક શ્રી નગીનદાસ પારેખ છે. 'ટાગોરનાં કાવ્યો'માંનું પ્રથમ જ કાવ્ય છેઃ હે મરણ, તું મારે શ્યામ સમાન છે.' શ્રી પારેખનો અનુવાદ આ પ્રમાણે છેઃ– 'હે મરણ' તું મારે શ્યામ સમાન છે. તારી મેઘ જટાજાળ મેઘના વર્ણની છે, તારા હાથ રક્તકમળ જેવા છે, તારો અધરપુટ લાલ છે, તાપ દૂર કરનારો તારો કરુણાભર્યો ખોળો મૃત્યુરૂપી અમૃતનું દાન કરે છે.

આકુલ રાધાનું હૃદય અત્યંત જર્જરિત થઈ ગયું છે. (એની) બંને આંખો ક્ષણેક્ષણ ઝરઝર ઝર્યા કરે છે, તું મારો માધવ, તું મારો સાથી, તું મારો તાપ મટાડ. મરણ, તું આવ, આવ! મને બોલાવીને તારા ભુજપાશમાં લે, મારાં પોપચાંને તું બંધ કરી દે. તારા ખોળામાં રડી રડીને આખો દેહ નીંદરથી ભરી દઈશ. તું ભૂલીશ નહિ, તું છોડીશ નહિ, રાધાનું હૃદય કદી ભાંગીશ નહિ. રોજ રોજ, ક્ષણે ક્ષણે તું હૃદય ઉપર રાખજે–તારો પ્રેમ અતુલ્ય છે.

અત્યારે વાદળાં ગાઢાં થયાં છે, જગત અંધારામાં ડૂબી ગયું છે, વીજળી અતિશય ચમકે છે, મેઘનો અવાજ અતિ ઘોર છે, શાલ તાલનાં વૃક્ષો બધાં ભયથી સ્તબ્ધ થઈ ગયાં છે, નિર્જન માર્ગ અતિ ભયાનક છે.

હું એકલી તારા અભિસારે આવીશ. તું મારો પ્રિયતમ છે. પરિણામનો વિચાર કર્યે શું? ભય–બાધા બધાં અભયની મૂર્તિ ધારણ કરીને મને માર્ગ બતાવશે. ભાનુ કહે છે : અરે રાધા! છી! છી! તારું ચિત્ત ચંચળ છે; જીવનવલ્લભ તો મરણથી પણ અધિક છે; હવે તું વિચારી જો! 'ભાનુ કહે છે'માં રવિને બદલે ભાનુ શબ્દપ્રયોગ કર્યો છે–પર્યાયરૂપે.

ટાગોરના આ કાવ્યનો વિચાર કરતા પહેલાં આપણે કબીરના પણ મૃત્યુ-વિષયક વિચારો જોઈએ. 'અવિનાશીકી ગોદમેં, વિલસૈં દાસ કબીર' કહી તે તત્ત્વજ્ઞાનીની ખુમારીથી કહે છેઃ

હમ ન મરિ હૈ, મરિ હૈ સંસારા
હમકો મિલા જિયાવન હારા.

–હું મર્યો નથી, આ સંસાર મરી ગયો છે. સદૈવ જીવાડનાર મને (ઇશ્વર) મળી ગયો છે.

'અબ ન મરો મરને મન માના,
તેઈ મુએ જીન રામ ન જાના.'

–આ સંસારમાંથી મારું મન મરી ગયું છે. મરણ તો તેને છે

જેણે રામને–ઇશ્વરને જાણ્યો નથી.

'સાકુંથ મરૈં સંતજન જીવૈં,
ભરિ ભરિ રામ–રસાયન પીવૈ.'

–મરે તો છે અજ્ઞાની, ઇશ્વરને જાણનાર તો અમર છે. તે તો રામ–રસાયણનું નિરંતર પાન કરે છે.

'હરિ મરહૈં તો હમ હૂં મરિહૈં?
હરિ ન મરિહૈં, હમ કાહે કો મરિહૈં?'

–જો હરિ મરતા હોય તો હું પણ મુઓ, પણ જો હરિ ન મરતા હોય તો હું કેમ મરું?

અંતમાં તે કહે છે–

'કહે કબીર મન હી મિલાવા,
અમર ભએ સુખ-સાગર પાવા.'

કબીર કહે છે, જે પ્રભુમય થઈ ગયો છે તે તો 'અમર ભએ' અને 'સુખ-સાગર પાવા'. જીવ, જગત ને માથાના સૂક્ષ્મ ભેદ સમજનારાઓ–ટાગોર કે કબીરને માટે તો 'મરણ! તું મારે મન તો શ્યામ-સ્વરૂપ જ હોય ને?'

ટાગોરમાં રાધાનો અભિસાર એ જાણે કે 'આત્માવૈ રાધિકાપ્રોક્તા'–જીવરૂપી રાધાનો શિવરૂપી પરમતત્ત્વ પ્રત્યેનો અભિસાર છે. કબીરના એક પદમાં તે અભિસારને બદલે 'પુરુષ એક અવિનાશી'નું લગ્નસ્વરૂપે વર્ણન છે. પદ આ પ્રમાણે છેઃ

'દુલહની! ગાવો મંગલ ચાર
હમ ઘર આએ રાજા રામ ભરથાર.'
તન રત કરહુ, મન રત કરહુ, પાંચો તત્ત્વ બરાતી,
રામદેવ મોરે પાહુન આએ, મેં જોબન મદમાતી.
શરીર સરોવર બેદી કરહુ, બ્રહ્માવ વેદ ઉચારા;
રામદેવ સંગ ભાવર લેહો, ધનિ ધનિ ભાગ હમારા.
સુર તેતીસોં કૌતુક આએ, મુનિજન સહસ અઠાસી;
કહે કબીર હમ બ્યાહ ચલે હૈં, પુરુષ એક અવિનાશી.'

'મૃત્યુરૂપી અમૃતનું દાન' તો ટાગોરના રાધા–અભિસારમાં છે જે પ્રકૃતિના ફલક પર ઉઠાવ પામે છે તો કબીરમાં અભિસારથી ય આગળ 'પુરુષ એક અવિનાશી'નો બ્યાહ છે; અલબત્ત, કબીર અધ્યાત્મની પરિભાષામાં અભિવ્યક્તિ સાધે છે. આવું જ એક પ્રખ્યાત પદ છેઃ

'કર લે સિંગાર ચતુર અલબેલી!
સાજન કે ઘર જાના હોગા,
ન્હાલે – ધોલે, શિશ ગૂંથા લે
ફીર યહાં નહીં આના હોગા
કર લે સિંગાર ચતુર અલબેલી!'

ઋગ્વેદની યમઋચામાં મૃત્યુના દેવતા યમને માનવજાતિનો પિતા કહ્યો છે જેણે પોતાની સંતતિ માટે (Eternal Abode) અનંતધામ શોધી રાખ્યું છે; મતલબ કે મૃત્યુને કરાલરૂપે નહીં પણ મંગલમય રીતે નિરૂપ્યું છે. રાષ્ટ્રકવિ કાલિદાસે પણ જીવનને વિકૃતિ ને મરણને જીવાત્માની પ્રકૃતિ ગણાવી છે. મૃત્યુ ન હોય તો વિકાસ અટકી પડે. મૃત્યુવિહીન વિશ્વની કલ્પના કરી જુઓ. આ અનિશ્ચિત વિશ્વમાં જો કોઈ નિશ્ચિત વસ્તુ હોય તો તે મૃત્યુ છે પણ અજ્ઞાતની ભીતિને કારણે આપણને તે અમંગલકારી લાગે છે; બાકી, ઉત્ક્રાન્તિના ક્રમમાં, વિકાસની દૃષ્ટિએ એ મંગલકારી છે, એટલે જ કવિવર રવીન્દ્ર ગાય છેઃ

'મરણ! તું મારે મન તો શ્યામ.'

અને કબીર ગાય છેઃ

'દુલહની ગાવો મંગલ ચાર
હમ ઘર આએ રાજા રામ ભરથાર.'

અને ગીતાએ પણ ગાયું છે કે મરણ એટલે જીર્ણ વાઘા ઉતારી નવા જામા સજવાનો મંગલ અવસર. ✶✶✶

૨૨/૨, અરુણોદય સોસાયટી, અલકાપુરી, વડોદરા-૩૯૦૦૦૭.
ફોન : ૬૬૨૧૦૨૪

જૈનસાહિત્ય જ્ઞાનસત્ર–૫

અર્હમ સ્પીરીચ્યુઅલ સેંટર–મુંબઈ સંચાલિત સૌરાષ્ટ્ર કેસરી પ્રાણગુરુ જૈન ફિલોસોફિકલ એન્ડ લિટરરી રિસર્ચ સેંટર દ્વારા ગુણવંત બરવાળિયા સંયોજિત જૈન સાહિત્ય જ્ઞાનસત્ર–૫નું આયોજન કરવામાં આવેલ છે.

મુનિશ્રી સંતબાલજી પ્રેરિત મહાવીરનગર આંતરરાષ્ટ્રીય કેન્દ્ર ચીંચણી વાયાબોઈસર જિલ્લો થાણા મુકામે તા. ૨૧ અને ૨૨ માર્ચ ૨૦૦૯ શનિવાર–રવિવારના આચાર્ય પૂજ્ય શ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિ મ.સા., અજરામર સંપ્રદાયના પૂજ્ય શ્રી ભાસ્કરજી સ્વામી આદિ સંતો– સતીજીઓની પાવન નિશ્રામાં યોજનારા આ જ્ઞાનસત્રનું પ્રમુખસ્થાન પદ્મશ્રી ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ શોભાવશે.

વિદ્વાન લેખકો અને સંશોધકો માટે જ્ઞાનસત્રના વિષયો..

(૧) સાંપ્રત વિશ્વની સમસ્યાઓના સમાધાન માટે જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતોનું યોગદાન–અહિંસાની પ્રભાવકતા, પર્યાવરણની સમસ્યાના ઉકેલમાં જૈનધર્મનું યોગદાન, સાંપ્રત આર્થિક મંદિની સમસ્યામાં જૈનધર્મની વાણિજ્ય દૃષ્ટિનું મહત્ત્વ, વર્તમાન જીવનમાં જૈન મૂલ્યોની આવશ્યકતા.

(૨) મહાત્મા ગાંધીજી, આચાર્ય વિનોબાજી અને મુનિશ્રી સંતબાલજીના સર્વધર્મ સમભાવ તથા સર્વધર્મ ઉપાસના વિશેના વિચારો (૩) પ્રભાવક જૈન પ્રતિભાઓ.

જ્ઞાનસત્ર–૪માં રજૂ થયેલા નિબંધોનો સંગ્રહ જ્ઞાનધારા–૪નું આ પ્રસંગે વિમોચન થશે.

સંપર્ક સૂત્ર : સંયોજક : **ગુણવંત બરવાળિયા-**
ફોન : ૦૨૨–૨૫૦૧૦૬૫૮; (મો.) ૯૮૨૦૨૧૫૫૪૨

જૈન દર્શનમાં મૃત્યુ વિશેની અવધારણા

❑ લે.: સ્વ. ડૉ. શ્રીમતી શાંતા ભાણાવત અનુ.: પુષ્પા પરીખ

આ સંસારમાં જે જન્મે છે તેનું મૃત્યુ તો નિશ્ચિત છે જ. જેમ પ્રાતઃકાળ પછી સંધ્યાનું આગમન નક્કી છે તેમ જ. જન્મ સાથે મૃત્યુ અને મૃત્યુ સાથે જન્મનો અનાદિકાળથી જ સંબંધ છે. આ સંસારમાં પ્રત્યેક જીવ, ભલે તે સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ હોય તો પણ જીવન જ પસંદ કરે છે, મૃત્યુ કોઈ પસંદ નથી કરતું. અનાદિકાળથી આ રહસ્ય, 'મૃત્યુ એટલે શું' તો વણઉકેલ્યું જ રહ્યું છે. આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં આ દેહનો સંબંધ આત્મા સાથેનો પૂર્ણ થવો; આત્માનું પરમાત્મામાં વિલીન થવું એટલે 'મૃત્યુ' અને નવી સ્ફૂર્તિ પ્રાપ્ત કરવી એટલે 'જીવન'. આ જીવન મરણનો ક્રમ આપણા સર્વે કર્મોના બંધનમાંથી આત્મા જ્યાં સુધી મુક્ત ન થાય ત્યાં સુધી ચાલુ રહે છે. મનુષ્યને માટે મૃત્યુ એ તો મુક્તિની યાત્રામાં થાક ઉતારવાનું સ્થળ કહેવાય. મૃત્યુ એ કાંઈ જીવનનો અંત નથી. એ તો જીવનને નવી સ્ફૂર્તિ અને શક્તિ પ્રદાન કરવાની પ્રક્રિયા છે. જેમ એક યાત્રી આરામ કર્યા બાદ તાજગી અનુભવે તેવી જ રીતે મૃત્યુ પછીનું જીવન

અલવિદા....ચંદ્રકાંતભાઈ

વર્ષોથી આ સંસ્થા શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ સાથે સંકળાયેલા અને સંઘની વર્તમાન કારોબારી સમિતિના સંનિષ્ઠ સભ્ય તેમજ સંઘની ફંડ રેઈઝીંગ કમિટિના પ્રમુખ **શ્રી ચંદ્રકાંત ધુડાલાલ ગાંધી** ૧૬ ફેબ્રુઆરીના અચાનક આ જગતને અલવિદા કરી ગયા.

સદાય હાસ્ય વેરતા અને સર્વ જીવોને ઉપયોગી થવા તત્પર એવા હીરા જગતના ઉદ્યોગપતિ, વિશ્વપ્રવાસી અને સામાજિક કાર્યકર એવા શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈ ગાંધીનો જન્મ પાલનપુરમાં ૩૦ જુલાઈ ૧૯૨૯માં થયો હતો. ઈકોનોમિક્સ, પોલિટિક્સ અને સોશિયોલોજી સાથે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ.ની પદવી એઓ શ્રીએ પ્રાપ્ત કરી હતી, અને એ સમયે ૧૯૪૨માં 'ભારત છોડો' આંદોલનમાં સક્રિય થયા હતા. એઓ સ્વાતંત્ર-સેનાની અને અનેક ક્ષેત્રે શાંત ચળવળકાર અને દીર્ઘ દૃષ્ટા હતા.

૭૯ વર્ષના જીવન પટ દરમિયાન હીરા તેમજ ખાણ અને એન્જિનિયરિંગ ઉદ્યોગ સાથે એઓ સંકળાયેલા રહ્યા પણ એમનો જીવનમંત્ર તો 'સેવા' અને 'સેવા' જ હતો.

ગુજરાત મહારાષ્ટ્રની લગભગ પચીસથી વધુ સામાજિક, શૈક્ષણિક, ધાર્મિક અને તબીબી સંસ્થાઓને એમણે તન, મન, ધનથી સેવા આપી હતી. પાંજરાપોળ સંસ્થાઓનો એમનો અભ્યાસ ગહન હતો. અને જીવદયા ક્ષેત્રે એમની સેવા ખૂબ જ નોંધનીય હતી.

શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈનું વિવિધ વિષયો અને અનેક ભાષાઓમાં વિશાળ વાંચન હતું જે એમણે પોતાના જીવનમાં શક્ય એટલું ઊતાર્યું હતું. જૈન સાહિત્યની સેવાના ક્ષેત્રે પણ એમનું વિશિષ્ટ પ્રદાન હતું. પાલનપુર તેમજ પૂના વિરાલયમ્‌માં યોજાયેલા જૈન સાહિત્ય સમારોહના એઓ યજમાન આયોજક હતાં.

એઓ પૂ. જૈન સાધુ-સાધ્વીશ્રીઓના સતત સાન્નિધ્યમાં રહેતા અને એ સર્વે મહાત્માઓની સેવામાં સતત ઉત્સુક અને સક્રિય રહેતા. અનેક આચાર્ય ભગવંતોના એઓ પ્રીતિપાત્ર હતા.

આ સંસ્થા જૈન યુવક સંઘના સ્થાયી ફંડની વિકટ પરિસ્થિતિથી એઓ ખૂબ ચિંતિત હતા અને સંઘની વર્તમાન ફંડ રેઈઝીંગ કમિટિનું પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારી છેલ્લા ત્રણ મહિનાથી આ કાર્ય માટે એઓ સતત પ્રવૃત્ત રહ્યા હતા. શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના પ્રત્યેક કાર્યમાં એઓ સદાય સ્મરણિય રહેશે.

કુટુંબ અને સમાજના આ લાડિલા અને ઉત્તમ ધ્યેયલક્ષી તેમજ દીર્ઘદૃષ્ટા ચંદ્રકાંતભાઈનું જીવન એક મઘમઘતા પુષ્પ જેવું હતું તેમજ એમનું જીવન કાર્ય જ એક ગુલદસ્તા જેવું હતું. એક પ્રેરક અને ઉત્તમ જીવનકથા લખાય એવું એમનું જીવન હતું. આપણે ઈચ્છીએ કે એમના કુટુંબીજનો આવું પ્રેરણાત્મક કાર્ય કરી આવતા વર્ષે એઓશ્રીની પ્રથમ પુણ્યતિથિના દિવસેઆવા સર્જન કાર્યથી ચંદ્રકાંતભાઈને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પે!

ચંદ્રકાંતભાઈની આ વિદાયથી અનેક સામાજિક સંસ્થાઓને ન પૂરાય તેવી ખોટ પડી છે.

એઓશ્રીના ધર્મપત્ની ગુણવંતીબેન અને પુત્રો, પૌત્રો અને એમનો વિશાલ પરિવાર આ દુઃખ સહન ન કરી શકે એવી શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈની વિદાય છે, પણ કાળની પાસે ક્યાં કોઈનું ચાલ્યું છે?

આ પૂણ્યવંત આત્મા જ્યાં વિહરતો કે બિરાજતો હોય ત્યાં એ આત્માને પરમ શાંતિ અર્પો એવી પરમકૃપાળુ પરમાત્માને પ્રાર્થના.

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ પરિવારની આ ભાવભરી શ્રદ્ધાંજલિ.

ૐ શાંતિ

ધારણ કરનાર શરીરનું પણ છે.

મૃત્યુ તો જીવનનું ચિરંતન સત્ય છે. જેનો સ્વીકાર આપણે ક્યારેક તો કરવાનો જ છે તો પછી એનો ડર શું? વિલિયમ હંટરે મૃત્યુ પહેલાં જ અતિ મૃદુ સ્વરમાં કહ્યું હતું, 'જો મારામાં લખવાની શક્તિ હોય તો હું વિસ્તારપૂર્વક લખતે કે મૃત્યુ કેટલું સહજ અને સુખદ હોય છે.'

અંતિમ સમયે મનુષ્યને કેવો અનુભવ થતો હશે? મૃત્યુ પશ્ચાત એ કેવું જીવન પ્રાપ્ત કરશે? આ સર્વે પ્રશ્નોના ઉત્તર એ વ્યક્તિની અંતિમ સમયની માનસિક પરિસ્થિતિ તથા ભાવના પર અવલંબીત છે. (૧) જો વ્યક્તિ અંત સમયે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિ કષાયોથી ઘેરાયેલ હોય તો તે સમયે તેને અનંત શારીરિક વ્યાધિઓની અનૂભુતિ થાય અને તેનું બીજું જીવન પણ આવા જ પ્રકારનું થાય. (૨) જો તેનું મૃત્યુ નિષ્કામ ભાવ સહિત રાગદ્વેષ વગરનું શાંત વાતાવરણમાં થાય તો તેને પીડાની જરાય અનૂભુતિ ન થાય; તેનું આગલું જીવન પણ આદર્શ જીવન બનવાની પૂરી સંભાવના છે.

જૈન શાસ્ત્રોમાં પહેલા પ્રકારના મૃત્યુને 'બાલમરણ' અને બીજા પ્રકારના મૃત્યુને 'સમાધિમરણ' અથવા 'પંડિતમરણ' કહેવામાં આવ્યું છે. જેનું 'પંડિતમરણ' કે 'સમાધિમરણ' થાય તે વ્યક્તિ પુણ્યવાન અને સૌભાગ્યવાન ગણાય છે. બાલમરણમાં વ્યક્તિનું મૃત્યુ સ્વભાવતઃ નથી ગણાતું. આત્મહત્યાના કિસ્સાઓ બાલમરણમાં આવે. આજકાલ આવા કિસ્સાઓનો ઉલ્લેખ આપણને લગભગ રોજ વર્તમાનપત્રોમાં થતો જણાય છે. વિશ્વભરમાં લગભગ ૩૨ લાખ વ્યક્તિઓ દર વર્ષે આત્મહત્યાની કોશિષ કરતા હોય છે. આની પાછળ ધર્મરક્ષા કે સંયમશીલતાનો ભાવ નથી દેખાતો. આવા કિસ્સાઓમાંથી અધિકાંશ વ્યક્તિઓ મહારોગથી પીડાતા, પરિવારમાં અશાંતિના કારણે દુઃખી, ગરીબી, ભૂખમરો, બેકારી, પ્રેમમાં નિરાશા, અથવા જીવનમાં ધારેલી સફળતા ન મળવાના કારણો હોય છે. આ સર્વે મહેનત અને સંઘર્ષથી દૂર રહેનારા તથા કષાયોના વશીકરણને લીધે પોતાના જીવનને નષ્ટ કરવા ચાહતા હોય છે. મૃત્યુ સમયે આવી વ્યક્તિઓના પરિણામ શુદ્ધ નથી હોતા. ભાવાવેશમાં કર્તવ્યાકર્તવ્યનું ભાન રહેતું નથી. પોતાના પાપોની સંલ્લેખના નથી કરી શકતા અને આ બધા કારણોને લીધે સારી ગતિ તો નથી જ મળતી પરંતુ સમાજમાં પણ નિંદનીય બનવાનો વારો આવે છે.

જેઓ મૃત્યુને મિત્ર સમાન માની તેને આવકારવા હંમેશાં ઉત્સુક રહેતા હોય તેવા જ્ઞાની જીવોને જ 'પંડિત મરણ' પ્રાપ્ત થાય છે. મૃત્યુ તેઓને માટે વિષાદનું કારણ નથી બનતું. તેઓ પોતાનું આયુષ્ય પૂરું થવાની અનૂભુતિ કરતાં પોતાના જીવનમાં કરેલા સત્કર્મો, પુણ્યકર્મો તથા ધર્મનું ફળ પ્રાપ્ત કરવા મૃત્યુનું આહ્વાન કરતા હોય છે. આવી વ્યક્તિઓ આ તથા પરલોકમાં સમસ્ત કામનાઓનો પરિત્યાગ કરી પ્રશાન્ત ચિત્તે, આત્મિક ચિંતન કરતાં કરતાં સમભાવપૂર્વક પ્રાણોત્સર્ગ કરતા હોય છે.

આ પ્રકારના મરણ મેળવનાર અંતિમ સમયે પોતાના ભૂતપૂર્વ સમસ્ત કર્મોની આલોચના કરતા હોય છે. આ પણ એક પ્રકારનું મરણાન્ત-અનશન જ છે. આમાં શ્રાવક કે શ્રમણ આહારાદિનો ત્યાગ કરી સમાધિપૂર્વક મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે. આવા સમાધિમરણ અથવા પંડિત મરણને સંથારો પણ કહી શકાય.

આગળ કહ્યું તેમ જેણે જન્મ લીધો તેનું મૃત્યુ તો નિશ્ચિત જ છે તો પછી મૃત્યુનો ભય શા માટે? કાય અને કષાયોને નષ્ટ કરતાં સલ્લેખનાપૂર્વક મૃત્યુને ભેટવું એજ જન્મની સાર્થકતા છે.

કાયરતાપૂર્વક પશુપક્ષી કે પતંગિયાની માફક મરવું તે તો જન્મ મરણના બંધનને ઉછેરવા બરાબર છે. ભગવાન મહાવીરનું કથન છે 'હે માનવ, તું મરવાની કળા પ્રાપ્ત કર. જ્યારે મૃત્યુ સત્ય છે તો તેને શિવ અને સુંદર બનાવ. તેના વિકરાળ સ્વરૂપની કલ્પના કરી તું મૃત્યુના નામે ધ્રુજી ઉઠે છે પરંતુ તેને શિવ-સુંદર સ્વરૂપે કેમ નથી નિહાળતો?'

મૃત્યુ તો જીવનનો અનિવાર્ય અંતિમ મહેમાન ગણાય. મહાપુરુષોએ આ અનિવાર્યતાને સમજી જાણીને એનો ભય ટાળી સરળ અને સુખદ બનાવ્યું છે. તેમનું કહેવું છે, 'જેમ થાક ઉતારવા આપણે આરામ અથવા નિદ્રાનો આશરો લઈએ છીએ તો મૃત્યુને તો અધિક લાંબી નિદ્રા ગણી તેનો ડર રાખવો જરાય યોગ્ય નથી.' જ્યોર્જ વૉશિંગ્ટન જ્યારે મૃત્યુ શય્યા પર હતા ત્યારના એમના શબ્દો છે, 'મૃત્યુનું આગમન થયું, ચાલો, સારૂં થયું. પૂરો આરામ મળી ગયો.' હૅનરી થોરે પણ મૃત્યુથી ન ડરતાં શાંત અને ગંભીર મુદ્રા સહિત મૃત્યુનું સ્વાગત કરતાં કહ્યું, 'મને સંસાર ત્યાગનો કોઈ પશ્ચાતાપ નથી.' હેનરીએ તો અંતિમ સમયે પણ પોતાની અલંકારી ભાષામાં કહ્યું, 'દીવાઓ ચાલુ કરો'-હું અંધકારમાં નહીં જાઉં.' સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીએ પ્રસન્નતાપૂર્વક મૃત્યુનું સ્વાગત કરતાં કહ્યું, 'ઈશ્વર, તારી ઈચ્છા પૂર્ણ થઈ.'

સંક્ષેપમાં કહેવાય કે જે જન્મે તેનું મૃત્યુ નિશ્ચિત છે. મૃત્યુ તથા મૃત્યુ બાદનું જીવન સુંદરતમ અને સુખદ કેમ બનાવવું એની અગત્યતા જીવનમાં વધુ છે. જીવનને ઉજ્જવળ તથા પવિત્ર બનાવવા માટે સમાધિમરણ જરૂરી છે. જ્ઞાનીજનોનું તથા સાધુ પુરુષોનું કહેવું છે કે જે જીવ સમાધિપૂર્વક દેહત્યાગ કરે છે તે સાત આઠ ભવોથી વધુ ભ્રમણ સંસારમાં કરતા નથી.

✶✶✶

('શ્રી સતીષ જૈન અભિનંદન ગ્રંથમાંથી')

૬/બી, કેવને હૉઉસ, ૧લે માળે, વી. એ. પટેલ માર્ગ,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૪.

સમયસુંદરની શીખડી રે સુખડી અમૃતવેલ રે

❑ ગુલાબ દેઢિયા

કવિ સમયસુંદરનો જન્મ સંવત ૧૬૧૦ (ઈ.સ.૧૫૫૩)ની આસપાસ મારવાડના સાચોર ગામમાં પ્રાગ્વાટ (પોરવાડ) વણિક જ્ઞાતિમાં થયો હતો. એમની માતાનું નામ લીલાદેવી અને પિતાનું નામ રૂપસિંહ હતું. એમણે સંવત ૧૬૩૦ ની આસપાસ દીક્ષા લીધી હતી. ખરતર ગચ્છના યુગપ્રધાન આચાર્ય શ્રી જિનચંદ્રસૂરિએ પોતાને હાથે કવિને દીક્ષા આપી હતી અને પોતાના પ્રથમ શિષ્ય સકલચંદ્રગણિના શિષ્ય તરીકે જાહેર કરી એમનું 'સમયસુંદર' નામ રાખ્યું હતું. સમયસુંદરજીના જન્મનામનો ક્યાંય ઉલ્લેખ મળતો નથી. સંવત ૧૬૪૦માં ગણિ પદ, સંવત ૧૬૪૯માં વાચનાચાર્યનું પદ અને સંવત ૧૬૭૧માં ઉપાધ્યાયપદ મળ્યું હતું.

સંવત ૧૬૪૮માં લાહોરમાં અકબર બાદશાહને આચાર્યશ્રી જિનચંદ્રસૂરિ, બાદશાહના નિમંત્રણને માન આપી મળ્યા ત્યારે ૩૧ સાધુઓમાં સમયસુંદર પણ સાથે હતા. એમણે આઠ અક્ષરના એક વાક્યના આઠ લાખ અર્થ કરી બતાવ્યા હતા. સંવત ૧૭૦૨ (ઈ. સ. ૧૬૪૫) માં સમયસુંદરજી અમદાવાદમાં કાળધર્મ પામ્યા હતા. નેવું વર્ષ જેટલું આયુષ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

સમયસુંદરની સાહિત્યસેવા વિપુલ અને બહુમૂલ્ય છે. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, ગુજરાતી અને રાજસ્થાની ભાષામાં એમણે રચનાઓ કરી છે. સંસ્કૃતમાં વીસ અને ગુજરાતીમાં ત્રીસ જેટલી મોટી કૃતિઓ લખી છે. એમણે પ્રબંધ, રાસ, ચોપાઈ, સંવાદ, બાલાવબોધ, ચોવીસી-છત્રીસી, સ્તવન, સજ્ઝાય, ગીત વગેરે પ્રકારોમાં એમણે સર્જન કર્યું છે.

સમયસુંદરના સમકાલીન કવિ ઋષભદાસે સમયસુંદરની પ્રશંસા કરતાં લખ્યું છે:

સુ સાધુ હંસો સમયો સુરચંદ, શીતલ વચન જિમ શારદ ચંદ,
એ કવિ મોટા, બુદ્ધિ વિશાલ, તે આગલિ હું મુરખ બાલ.

'મૃગાવતી ચરિત્ર' ચોપાઈમાં કવિ શીલનો મહિમા દર્શાવતાં કહે છે :

દાન સીલ તપ ભાવના ચ્યારે ધરમ પ્રધાન;
સીલ સરીખઉ કો નહી, ઈમ બોલઈ વ્રધમાન.
કનક કોડિ કો દાન દ્યઈ, કનક તણો જિન ગેહ;
સીલ અધિક એ બિહું થકી, ઈહાં કો નહિ સંદેહ.

શતાનીક રાજાનો અંતકાળ નજીક આવે છે ત્યારે રાણી મૃગાવતી ધર્મોપદેશ આપતાં કહે છે:

અમ્હ તણી ચિંતા મત કરઈ, તું સમરિ શ્રી વીતરાગ;
સંસારની માયા તજી, તું વાલિ મન વયરાગોજી,
જગમાંહિ કો કેહનઉ નહીં, કારિમઉ સગપણ એહ;
વિહડંતા વેલા ખિણ (ક્ષણ) નહીં, તડકઈ પડઈ જિમ ત્રેહોજી.
(વરસાદનું પાણી)
દોહિલઉ આહિજ ખેત્ર એ, દોહિલઉ માણસ જમ્મ,
સંજોગ ગુરુનઉ દોહિલઉ વલિ જિણ ધમ્મોજી.

મહાકવિ પ્રેમાનંદના પૂર્વસૂરિ સમયસુંદરજી દવદંતી ('દમયંતી' માટે જૈન નામ)નું સૌન્દર્ય વર્ણવતાં લખે છે કે સ્વયં બ્રહ્મા પણ એને ઘડ્યા પછી એવું બીજું રૂપ ઘડવાની કલા ભૂલી ગયા.

એક રૂપ ઉત્તમ ઘડ્યઉ રે, વલિ બીજઉ ન ઘડાય;
વિગન્યાયન માહરઉ વીસર્યઉ રે, વિહિ ચિંતાતુર થાય.
ગુણ ગણિવા ભણી સરસતી રે, હાથિ ગ્રહિ જયમાલ,
પાર અજી પામઈ નહિ રે, કેતઉ હી ગયઉ કાલ.

કવિ સમયસુંદર સાધુકવિ છે. એમની કૃતિઓમાં ધર્મબોધની પ્રધાનતા હોય તે સ્વાભાવિક છે. સંસારના સુખોની અનિત્યતા દર્શાવી વૈરાગ્યભાવને દૃઢ કરી શકાય એવા કથાનકો એમણે પસંદ કર્યા છે. જૈન સાધુ કવિઓની સર્જનાત્મક કૃતિઓમાં અન્ય રસ હોય પણ શિરમોર તો શાંત રસ હોય. કવિ લખે છે:

અથિર ચંચલ એ આઉખું, જાત ન લાગઈ વાર જી;
જનમ મરણના ભય થકી, કો નહિ રાખણહાર જી.
સહુ કો વિહડઈ (વિયોગ) જગિ સહી, વિહડઈ નહિ જિન ધર્મ્મ;
આરાધઉ ધ્રમ એક મનાં, ભૂલઉ મા ભવ મર્મ.

સંયમની કઠોરતા દર્શાવતાં કવિ લખે છે:

દરિયઉ તરિયઉ બાંહિ કરી, અગનિ ઉલ્હામણિ પાય;
ગંગાજલ સામઉ જાયવઉ, તિમ સંયમ કહિવાય.

શ્રાવકના એકવીસ ગુણમાં સૌથી પહેલો પાયાનો ગુણ તે વ્યવહારશુદ્ધિ છે. તે વિશે કવિ કહે છે:

સખર વસ્તુ ન કહઈ નિખર, નિખર સખર ન કહેય;
જિણ વેલા દેવઉં કહ્યાં, તિણ વેલાં તે દેય.
જૂઠું કદિ બોલઈ નહીં, સાચું કહે નિતમેવ;
પહિલું વ્યવહાર શુદ્ધ ગુણ, ઈમ કહ્યો અરિહંત દેવ.

ગુરુના ગુણોનો મહિમા કરતાં કવિએ શબ્દાલંકારની ચમત્કૃતિવાળી સુંદર પંક્તિઓ લખી છે:

લલિત વયણ ગુરુ લલિત નયણ ગુરુ;
લલિત રયણં ગુરુ લલિત મતિ રી;
લલિત કરણ ગુરુ લલિત વરણ ગુરુ,
લલિત ચરણ ગુરુ લલિત ગતિ રી.
ગુરુ દીવઉ, ગુરુ ચંદ્રમા રે, ગુરુ દેખાડઈ વાટ;
ગુરુ ઉપગારી, ગુરુ બડા રે, ગુરુ ઉતારઈ ઘાટ.

સમયસુંદર વિવધ રાગરાગિણીઓના સારા જાણકાર હતા. મધ્યકાલ તો ગેય કવિતાનો હતો. એમની ગેય રચનાઓ સંગીતના

માધુર્યથી સભર છે. એમણે રચેલ ૫૦૦ જેટલાં સ્તવન, સજ્ઝાય અને પદ માટે કહેવાયું છે કે,

'સમયસુંદરનાં ગીતડાં, કુંભારાણાનાં ભીંતડાં,
ભીંતો પરનાં ચીતડાં.'

'વિમલાચલ મંડન આદિ જિન સ્તવન'માં કેવી ભક્તિ પ્રગટ કરી છે !

ક્યોં ન ભયે હમ મોર વિમલગિરિ
ક્યોં ન ભયે હમ મોર;
ક્યોં ન ભયે હમ શીતલ પાની,
સીંચત તરુવર છોર.
અહનિશ જિનજી કે અંગ પખાલત,
તોડત કર્મ કઠોર;
ક્યોં ન ભયે હમ બાવનચંદન,
ઓર કેસર કી છોર;
ક્યોં ન ભયે હમ મોગરા માલતી,
રહતે જિનજી કે મૌર.
ક્યોં ન ભયે હમ મૃદંગ ઝાલરિયા
કરત મધુર ધ્વનિ ઘોર,
જિનજી કે આગલ નૃત્ય સુહાવત, પાવત શિવપુર ઠૌર..

અકળ મન વિશે કવિ લખે છેઃ

મના તને કઈ રીતે સમજાવું ?
સોનું હોવે તો સોગી રે મેલાવું,
તાવણી તાપ તપાવું;
લઈ ફૂંકણી ને ફુંકવા બેસું, પાણી જેમ પિગલાવું.

રૂપક શૈલીનું જાણીતું પદ આજે પણ ગવાય છેઃ

ધોબીડા તું ધોજે રે મન કેરું ધોતિયું,
મત રાખે મૈલ લગાર;
ઈણ મઈલે જગ મૈલો કરયઉ રે
વિણ ધોયું તું મત રાખે લગાર.
જિન શાસન સરોવર સોહામણો રે,
સમકિત તણી રૂડી પાલ;
દાનાદિક ચારૂં હી બારણા માંહે
નવતત્ત્વ કમલ વિશાલ.
આલોયણ સાબુડો સુધો કરે રે,
રખે આવે માયા શેવાળ રે.
નિશ્ચે પવિત્રપણું રાખજે રે,
પછે આપણા નિયમ સંભાળ રે.
રખે મૂકતો મન મોકળું રે,
પડ મેલીને સંકેલ રે,
સમય સુંદરની શીખડી રે,
સુખડી અમૃતવેલ રે.

આવા પદો અત્યાર સુધી થયેલા સજ્ઝાય સંપાદનોમાં વધુ સંગ્રહાયા નથી. ઉદયરત્ન, યશોવિજયજી, ઋષભદાસ, આનંદ-ઘનજી, માનવિજય, જ્ઞાન વિમળ વગેરે સાધુ કવિઓની રચનાઓ વિશેષ જોવા મળે છે.

'અનાથી મુનિની સજ્ઝાય'માં સમયસુંદર અલંકાર વાપરતાં, આમ લખે છેઃ

ગોરડી ગુણમણિ ઓરડી, મોરડી અબળા નાર,
કોરડી પીડા મેં સહી, ન કોણે કીધી રે મોરડી સાર.

સમયસુંદરજીએ પોતાની વાક્છટાથી સિંધના મુખ્ય અધિકારી મખનૂમ મહંમદ શેખ કાજીને આંજી દઈને એમણે સમગ્ર સિંધ પ્રાંતમાં ગૌહત્યા પર અને પંચ નદીઓના જલચર જીવોની હત્યા પર પ્રતિબંધ મુકાવ્યો હતો.

તેઓ અન્ય ગચ્છવાસીઓની ટીકાથી દૂર રહ્યા હતા. સર્વ ગચ્છ પ્રત્યે એમના મનમાં સમભાવ હતો.

'ક્ષમા બત્રીસી'માં ઉપશમથી કોણ કોણ તર્યા તેના દૃષ્ટાંત આપી ક્રોધથી અળગા રહેવાની વાત સરળ ભાષામાં કરી છે.

આદર જીવ ક્ષમા ગુણ આદર, મ કરીશ રાગ ને દ્વેષજી;
સમતાએ શિવસુખ પામીજે, ક્રોધે કુગતિ વિશેષજી.
વિષ હળાહળ કહીયે વિરુઓ, તે મારે એક વારજી;
પણ કષાય અનંતી વેળા, આપે મરણ અપારજી.
ક્રોધ કરંતા તપ જપ કીધાં, ન પડે કાંઈ ઠામજી;
આપ તપે પરને સંતાપે, ક્રોધ શું કેહો કામજી ?
ક્ષમા કરંતા ખરચ ન લાગે, ભાંગે ક્રોડ કલેશજી;
અરિહંત દેવ આરાધક થાયે, વ્યાપે સુજશ પ્રદેશજી.
આદર.

'શ્રી સીમંધર જિન સ્તવન'માં વિનંતી છે, સરળતા છે, ઘરગથ્થુ ઉદાહરણ છે.

ધન્ય ધન્ય ક્ષેત્ર મહાવિદેહજી, ધન્ય પુંડરિગિણી ગામ,
ધન્ય તિહાંના માનવીજી, નિત્ય ઊઠી કરે રે પ્રણામ.
જયવંતા જિનવર! કહીયે રે હું તમને વાંદીશ, સીમંધર.
ચાંદલીઆ સંદેશડોજી, કહેજો સીમંધર સ્વામ;
ભરત ક્ષેત્રના માનવીજી, નિત્ય ઊઠી કરે રે પ્રણામ.
રાયને વહાલા ઘોડલાજી, વેપારીને વહાલા છે દામ;
અમને વહાલા સીમંધરસ્વામી, જેમ સીતાને શ્રીરામ.

'નિંદા વારકની સજ્ઝાય'માં બોલચાલની ભાષાની તાજગી અને સહજતા છે, સાથોસાથ વાસ્તવિકતાનો સ્વીકાર છે. નિંદા છોડી પરના ગુણની અનુમોદના કરવાનું કવિ કહે છેઃ

નિંદા ન કરશો કોઈની પારકી રે,
નિંદામાં બહોળાં મહાપાપ.
દૂર બળતી કાં દેખો તુમે રે,
પગમાં બળતી દેખો સહુ કોય રે.

પરનાં મેલમાં ધોયાં લૂગડાં રે,
કહો કેમ ઊજળાં હોય રે.
થોડે ઘણે અવગુણે સૌ ભર્યા રે,
કેહનાં નળિયાં ચુએ કેહનાં નેવ રે.
નિંદા કરો તો કરજો આપણી રે,
જેમ છૂટકબારો થાય રે.
ગુણ ગ્રહજો સહુકો તણા રે,
જેહમાં દેખો એક વિચાર રે.
કૃષ્ણ પરે સુખ પામશો રે,
સમયસુંદર સુખકાર રે.

સમયસુંદર સંગીતના સારા જાણકાર હતા તેથી એમની રચનાઓમાં માણવા જેવા ગીતના ઉપાડ મળે છે.

કિસીકું સબ દિન સરખે ન હોય,
પ્રહ ઉગત અસ્તંગત દિનકર
દિન મેં અવસ્થા દોય.
હરિ બલભદ્ર પાંડવ નળરાજા,
રહે ષટખંડ રિદ્ધિ ખોય.
ચંડાળ કે ઘર પાણી આણ્યું, રાજા હરિશ્ચંદ્ર જોય.
ગર્વ ન કર તું મૂઢ ગમારા,
ચડત પડત સબ કોય.
સમયસુંદર કહે ઈતર પરત સુખ,
સાચો જિન ધર્મ સોય.

કવિ પોતાના સાધુજીવનની ધન્યતા, મનોકામના 'ચાર શરણાં'ની પ્રાર્થના આ રીતે કરે છેઃ

ધન ધન તે દિન મુજ કદી હોશે,
હું પામીશ સંયમ સૂધોજી.
પૂર્વ ઋષિ પંથે ચાલશું, ગુરુ વચને પ્રતિબુદ્ધોજી.
અંતપ્રાંત ભિક્ષા ગોચરી, રણવને કાઉસ્સગ્ગ કરશુંજી.
સમતા શત્રુ મિત્ર ભાવશું, સંવેગ સૂધો ધરશું જી,
સંસારના સંકટ થકી હું છૂટીશ જિનવચને અવધારોજી,
ધન્ય ધન્ય સમયસુંદર તે ઘડી,
તો હું પામીશ ભવનો પારોજી.
ધન ધન તે દિન મુજ કદી હોશે.

ઊંચી ભાવના, સરળ પ્રાર્થના, સાધુત્વની જ ઝંખના આ બધું સમયસુંદરના અંતરમાં અને લેખનમાં હતું. ✶ ✶ ✶

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ અને શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આશ્રમ, ધરમપુર આયોજિત 'સાહિત્ય પર્વ'માં ૨-૧૨-૨૦૦૭ના વંચાયું.

૫૯, આરામનગર નં. ૧, સાત બંગલા ગાર્ડન,
અંધેરી (વેસ્ટ), મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૧

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ

પ્રબુદ્ધ જીવન નિધિ કાયમી ફંડ

૧૧,૦૦૨૧૮/-	**તા. ૧-૭-૨૦૦૮ સુધી આવેલી રકમ.**
૧૦,૦૦૦/–	શ્રી અરુણભાઈ યુ. સંઘવી
૧૦,૦૦૦/–	શ્રી એક શુભેચ્છક
૧૦,૦૦૦/–	શ્રી પ્રજ્ઞા ચંપકરાજ કોરશી
૭,૦૦૦/–	શ્રી લીના વી. શાહ
૫,૪૦૦/–	શ્રી પ્રમોદચંદ્ર સોમચંદ્ર શાહ
૫,૪૦૦/–	શ્રી શ્રીકાંતભાઈ પ્રમોદચંદ્ર શાહ
૫,૪૦૦/–	શ્રી બિન્દુબેન શ્રીકાંતભાઈ શાહ
૫,૪૦૦/–	શ્રી પ્રમોદચંદ્ર સોમચંદ શાહ-HUF
૫,૦૦૦/–	શ્રી ડી. કે. સી. ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૫,૦૦૦/–	શ્રી જ્યોતિ શાહ
૩,૦૦૧/–	શ્રી પ્રેમજી રાયસી ગાલા
૩,૦૦૦/–	શ્રી વર્ષાબેન આર. શાહ
૨,૭૦૦/–	શ્રી ગુણવંતભાઈ બી. શાહ
૨,૫૦૧/–	શ્રી ભરતકુમાર એમ. શાહ
૨,૫૦૦/–	શ્રી મહેન્દ્ર બી. વોરા
૨,૫૦૦/–	શ્રી મનોજ નેમચંદ શાહ
૨,૦૦૦/–	શ્રી મહેન્દ્ર આર. શાહ
૨,૦૦૦/–	શ્રી એક સદ્‌ગૃહસ્થ તરફથી
૨,૦૦૦/–	શ્રી હરિશ શાહ
૧,૫૦૦/–	શ્રી એન. આર. પારેખ
૧,૦૦૦/–	શ્રી કલાવતી શાંતિલાલ મહેતા
૧,૦૦૦/–	શ્રી ધનેશભાઈ બી. ઝવેરી
૧,૦૦૦/–	શ્રી એક બહેન તરફથી
૧,૦૦૦/–	શ્રી રમેશ એમ. શેઠ
૧,૦૦૦/–	શ્રી ગીતાબેન જૈન
૧,૦૦૦/–	શ્રી દમયંતી નવીનચંદ્ર શાહ
૧,૦૦૦/–	શ્રી ચંદ્રકાન્ત મગનલાલ શાહ
૭૫૦/–	શ્રી દિલિપભાઈ કાકાબળીયા
૫૦૧/–	શ્રી ભારતી કોઠારી
૫૦૦/–	શ્રી અશોક એસ. મહેતા
૫૦૦/–	શ્રી મનોજ રાજગુરુ
૨૫૦/–	શ્રી ધનસુખ છાજેડ
૧,૦૧,૮૦૩/-	**તા. ૧-૭-૨૦૮ પછી તા. ૨૮-૨-૨૦૦૯ સુધી આવેલી રકમ**
૧૧,૦૦,૨૧૮/–	**આગળની રકમ**
૧૨,૦૨,૦૨૧/-	**કુલ રકમ તા. ૨૮-૨-૨૦૦૯ સુધી.**

વિનંતિ : 'પ્રબુદ્ધ જીવન નિધિ'માં આપનો અમૂલ્ય દાન પ્રવાહ મોકલી જ્ઞાનદાનનો લાભ લેવા વિનંતિ. રૂપિયા ૨૫ લાખનું અમારું લક્ષ છે. તો જ 'પ્રબુદ્ધ જીવન'ના પાયા મજબૂત બને. 'પ્રબુદ્ધ જીવન' સંઘના સભ્યો, વિદ્વાનો, પૂ. સાધુ-સાધ્વીશ્રી તેમજ સંતોને વિના મૂલ્યે પ્રત્યેક મહિને નિયમિત અર્પણ કરાય છે.

❑ **પ્રમુખ**

શ્રી દેવચંદ્રજી રચિત વિહરમાન શ્રી ચંદ્રાનન જિન-સ્તવન

❑ સુમનભાઈ શાહ

ભરતક્ષેત્રમાં હાલ દુઃસમ-કાળ પ્રવર્તે છે, જેમાં કેવળી-ભગવંત કે જ્ઞાનીપુરુષોનો અભાવ વર્તે છે. પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીપુરુષોની દુર્લભતા હોવાથી મનુષ્યગતિમાં અવતરણ પામેલાઓની વિરહ-વેદના પ્રસ્તુત સ્તવનમાં વ્યક્ત થઈ છે. ધર્મના નામે કહેવાતા ગુરુઓ, તેઓના અનુયાયીઓને કષાય-સહિતની પ્રરુપણા કરતા હોવાથી તેઓ શુદ્ધ-ધર્મથી વંચિત થયા છે. વર્તમાન કાળમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રે તીર્થંકર પરમાત્મા સદેહે વિચરી રહ્યા છે એટલે સાધક તેઓને પ્રાર્થના કરે છે અને ભાવના સેવે છે કે ક્યારે તેને પ્રભુનું સાન્નિધ્ય સાંપડશે. હવે સ્તવનનો ગાથાવાર ભાવાર્થ જોઈએ.

ચંદ્રાનન જિન, ચંદ્રાનન જિન, સાંભલીએ અરદાસ રે;
મુજ સેવક ભણી, છે પ્રભુનો વિશ્વાસો રે.

ચંદ્રાનન જિન...૧

વીતરાગ-ભગવંત પ્રણીત શુદ્ધ-ધર્મ પામવાનો અર્થી શ્રી ચંદ્રાનન જિનને પ્રાર્થના કરતાં કહે છે કે 'હે પ્રભુ! હે દેહધારી પરમાત્મા! આ સેવકની અરજી કૃપા કરી ધ્યાનમાં લેશો. હે પ્રભુ! મને આપના પ્રત્યે શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ છે કે મારી પ્રાર્થના આપના સુધી પહોંચે અને મને આપના જેવા સમર્થનું પ્રત્યક્ષ સાન્નિધ્ય પ્રાપ્ત થાય, જેથી મારું આત્મ-કલ્યાણ નીપજે.

ભરત ક્ષેત્ર માનવપણો રે, લાધો દુઃસમ કાલ;
જિન પૂરવધર વિરહથી રે, દુલહો સાધન ચાલો રે.

ચંદ્રાનન જિન...૨

મુક્તિમાર્ગના પ્રાથમિક સાધન તરીકે ભરતક્ષેત્ર (જે આત્મિક-વિકાસ માટે એક કર્મ-ભૂમિ છે) અને મનુષ્યગતિમાં અવતરણ આવશ્યક જણાય છે. આ વાત વ્યક્ત કરતાં સાધક જણાવે છે કે કંઈક પુણ્યયોગે આ સાધનો મને પ્રાપ્ત થયાં છે, પરંતુ હાલમાં અહીં દુઃસમ કાળ વર્તે છે, જ્યાં સર્વજ્ઞ કે ચૌદ પૂર્વધર જ્ઞાની-પુરુષોનો અભાવ વર્તે છે. આવા વિકરાળ કળિકાળમાં મુક્તિમાર્ગને પમાડી શકે એવા સદ્‌ગુરુની પ્રાપ્તિ અતિશય દુર્લભ છે. હે ચંદ્રાનન પ્રભુ! આવી વિરહ-વેદનાથી હું આકુળ-વ્યાકુળ થયો છું, કે મારું મનુષ્યગતિમાં અવતરણ એળે તો નહીં જાય!

દ્રવ્ય ક્રિયા રુચિ જીવડા રે, ભાવ ધર્મ રુચિહીન;
ઉપદેશક પણ તેહવા રે, શું કરે જીવ નવીન રે.

ચંદ્રાનન જિન...૩

ભરતક્ષેત્રે દુઃસમ કાળમાં કહેવાતા ધર્મના અનુયાયીઓ અને તેઓના ઉપદેશકો માત્ર યંત્રવત્ બાહ્ય-ક્રિયા અને ભાવ-વિહીન સાધનોને મુક્તિમાર્ગમાં ખપાવે છે, તેનો નિર્દેશ પ્રસ્તુત ગાથામાં સ્તવનકારે કરેલો જણાય છે.

પોતાને ધાર્મિક-કહેવડાવતા ધર્મના અનુયાયીઓ માત્ર બાહ્ય-ક્રિયાકાંડમાં જ ધર્મ સમાયેલો છે એવી માન્યતાઓ ધરાવે છે, જેમાં લેશમાત્ર પણ શુદ્ધ-ભાવના હોતી નથી. આવી બાહ્ય-ક્રિયા અને અનુષ્ઠાનો કોઈ પણ લક્ષ વગરની હોવાથી તે નિષ્ફળતાને વરે છે. બીજી રીતે જોઈએ તો સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર્યાદિ જેવા રત્નત્રયોની રુચિનો આવા જીવોમાં અભાવ વર્તે છે. આમ આત્મ-ધર્મના રુચિ વગરના અને શુન્યવત્ ક્રિયામાં રચ્યા-પચ્યા રહેતા જીવોના ઉપદેશકો પણ બહુધા તેઓ જેવા જણાય છે. પદ, પ્રતિષ્ઠા, કીર્તિ અને મોહવશ ઉપદેશકો પાસેથી વીતરાગ-પ્રણીત ભાવ-ધર્મ પામવો અત્યંત દુર્લભ છે. આવી પરિસ્થિતિમાં જીવ નવું કશું કરી શકતો નથી. ઉપરાંત જે સાધકોને મુક્તિમાર્ગે પ્રયાણ કરવું છે, તેને સુયોગ્ય ધાર્મિક વાતાવરણ અને માર્ગદર્શન અલભ્ય જણાય છે.

તત્ત્વાગમ જાણંગ તજી રે, બહુજન સંમત જેહ;
મૂઢ હઠી જન આદર્યા રે, સુગુરુ કહાવે તેહ રે.

ચંદ્રાનન જિન...૪

પ્રસ્તુત ગાથામાં સ્તવનકાર કહેવાતા-સુગુરુઓની પોલ ખોલે છે. શુદ્ધ આત્મિક જ્ઞાન-દર્શનાદિ ગુણોના અનુભવી એવા સમ્યગ્દૃષ્ટિ સત્પુરુષને આરાધવાનું બાજુ ઉપર મૂકી માત્ર ગાડરિયા પ્રવાહ જેવા મૂઢ-જીવોના મોટા સમૂહથી જે સંમત હોય, સન્માનિત હોય, મોહાધીન હોય તેવા ઉપદેશકો હાલમાં પોતાને સદ્‌ગુરુ તરીકે ખપાવે છે. આવા ઉપદેશકોના અનુયાયીઓ પણ સાંપ્રદાયિક આગ્રહોથી ખંડન-મંડન અને વાદ-વિવાદમાં પડી માનવ-ભવ વેડફી રહેલા જણાય છે. માત્ર પોતાનું પદ અને પ્રતિષ્ઠા પોષવા માટે હાલના કહેવાતા ધર્મગુરુઓ વિશ્વાસુ જીવોને વીતરાગ-પ્રણીત ધર્મથી વંચિત કરી રહેલા જણાય છે. માત્ર શિષ્યો વધારવાની તૃષ્ણાથી અને પોતાનો અહં પોષવા માટે આજના કહેવાતા ગુરુઓ સમય વ્યતિત કરતા હોવાથી મુક્તિ-માર્ગનું લક્ષ ચૂકી ગયેલા છે. રુચિવંત મુમુક્ષુઓને આ કાળની દુઃસમતા પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટિગોચર થતાં, એવી ભાવના સેવે છે કે ક્યારે તેઓને કોઈ આત્માનુભવી તરણતારણનો ભેટો થાય.

આણા સાધ્ય વિના ક્રિયા રે, લોકે માન્યો રે ધર્મ;
દંસણ નાણ ચારિત્રનો રે, મૂળ ન જાણ્યો મર્મ રે.

ચંદ્રાનન જિન...૫

'આજ્ઞા એ જ ધર્મ અને આજ્ઞા એ જ તપ' એવું સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત આગમ-વચન છે. સમ્યગ્-દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર્યરૂપ આત્મધર્મ જેઓને પ્રગટપણે આંતર-બાહ્ય દશામાં વર્તે છે, એવા જ્ઞાનીપુરુષની

આજ્ઞા એ ધર્મ છે. એટલે સદ્‌ગુરુમાં પ્રત્યક્ષપણે જ્ઞાન-દર્શનાદિ આત્મિકગુણો હોવા ઘટે, તો તેઓની આજ્ઞામાં ધર્મ સમાયેલો છે. પ્રવર્તમાન દુઃસમ કાળમાં આવા સદ્‌ગુરુ જ જ્યાં અલભ્ય હોય ત્યાં મૂળ-ધર્મ કહેવાતા ગુરુઓ પાસેથી કેવી રીતે મળી શકે? લૌકિક માન્યતાઓ મુજબ ધાર્મિક-ક્રિયાઓ અને બાહ્ય-તપમાં ધર્મ સમાયેલો છે એનાથી જીવ કેવી રીતે મૂળ-ધર્મનો મર્મ પામી શકે? બીજી રીતે જોઈએ તો આત્માનો મૂળ સ્વભાવ અનંત જ્ઞાન-દર્શન-સુખ-વીર્યાદિ છે, જેનું જેમ છે તેમ સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ-સદ્‌ગુરુ પાસેથી જ યથાર્થપણે જાણી શકાય, એ ધર્મનો મૂળ-મર્મ ગણી શકાય. આવા મૂળ-ધર્મથી અને સદ્‌ગુરુની આજ્ઞાના પરિપાલનથી આત્મ-કલ્યાણ સાધી શકાય.

ગચ્છ કદાગ્રહ સાચવે રે, માને ધર્મ પ્રસિદ્ધ;
આતમ ગુણ અકષાયતા રે, ધર્મ ન જાણે શુદ્ધ.

ચંદ્રાનન જિન...૬

પ્રવર્તમાન દુઃસમ-કાળમાં કહેવાતા ઉપદેશકો કે ગુરુઓની આંતર-બાહ્યદશા કેવી કષાય-યુક્ત છે, તેનું ખેદપૂર્વક વર્ણન પ્રસ્તુત ગાથામાં સ્તવનકારે કરેલું છે.

હાલમાં ધાર્મિક-ગુરુઓ પોતાના જ ગચ્છનું મંડન અને અન્ય-મતોના ખંડનમાં રચ્યા-પચ્યા રહેલા જણાય છે. આવા ગુરુઓ પોતાના ગચ્છની જ માન્યતાઓમાં ધર્મ સમાયેલો છે અને તેનો જ આગ્રહ સઘળા અનુયાયીઓમાં વર્તાવે છે. નાની-નાની ક્ષુલ્લક માન્યતાઓને (જેવી કે વસ્ત્ર, મુહપત્તી, રજોહરણ ઈત્યાદિ) ધાર્મિક ક્રિયાઓ મનાવી તેનો કદાગ્રહ પ્રવર્તાવે છે. ઉપરાંત સર્વજ્ઞ-ભગવંતે પ્રરુપેલ આગમ-વચનોનું પોતાની મતિ-કલ્પનાએ અર્થઘટન કરી ગચ્છ-કદાગ્રહાદિ સાચવવામાં જ વીતરાગનો ધર્મ સમાયેલો છે એવું ગુરુઓ ઘટાવતા હોય છે. તેઓ ધર્મનો મૂળ-મર્મ જ ભૂલી ગયા છે કે રાગદ્વેષરૂપ કષાય અને 'સ્વ'-સ્વરૂપનું અજ્ઞાનનો ક્ષય થાય અને આત્મિક-ગુણો નિરાવરણ થાય તેમાં જ ધર્મ સમાયેલો છે. આમ શુદ્ધ-ઉપયોગરૂપ વીતરાગ ધર્મ વિસારે પડ્યો છે. અથવા વીતરાગ પ્રણીત આત્મ-ધર્મ પ્રત્યે કહેવાતા ગુરુઓનું દુર્લક્ષ નજરે પડે છે.

તત્ત્વરસિક જન થોડલા રે, બહુલો જન સંવાદ;
જાણો છો જિન રાજજી રે, સઘલો એહ વિષાદ રે.

ચંદ્રાનન જિન...૭

ઉપર જણાવ્યા મુજબ હે પ્રભુ! હાલના ગુરુઓની પ્રરુપણા કષાય-યુક્ત હોવા ઉપરાંત ગચ્છ, સંપ્રદાય અને ભાવ-શૂન્ય ક્રિયાકાંડના આગ્રહવાળી હોય છે. એટલે ઉપદેશક જ જો તત્ત્વજ્ઞ ન હોય તો તેઓના શ્રોતાઓ અને અનુયાયીઓ પણ તેવા જ હોય ને! અથવા તો સમગ્ર જનસમુદાયમાં તત્ત્વરસિક કહી શકાય તેવા ભવ્યજીવ અલ્પ-સંખ્યામાં હોય છે, જ્યારે વિશાળ સમુદાયને ગાડરિયા પ્રવાહમાં હે ચંદ્રાનન પ્રભુ! આપ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી હોવાને નાતે ભરતક્ષેત્રમાં હાલ પ્રવર્તમાન ધર્મની અવદશાને આપની અતીન્દ્રિય જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જોઈ-જાણી શકો છો. હે પ્રભુ! આપ સર્વ વિષાદ, ખેદ અને ધર્મની દુર્દશા સારી રીતે જાણો છો.

નાથ ચરણ વંદન તણો, મનમાં ઘણો ઉમંગ;
પુણ્ય વિના કિમ પામીએ રે, પ્રભુ સેવનનો રંગ રે.

ચંદ્રાનન જિન..૮

હે પ્રભુ! ભરતક્ષેત્રમાં આપના જેવા સમર્થ જ્ઞાનીપુરુષની ખોટ અમોને વર્તાય છે. આપના ચરણમાં વંદન અને આપના આજ્ઞાધીનપણામાં રહેવાનો અમોને ઘણો ઉમંગ અને હોંશ થાય છે, જેથી અમો પણ શુદ્ધ આત્મ-ધર્મ પામીએ. પરંતુ હે પ્રભુ! પુણ્ય વિના આપની સેવા અને પ્રત્યક્ષ દર્શનનો યોગ અમો પામી શકતા નથી. આમ અમો શુદ્ધ-ઉપયોગરૂપ આત્મધર્મથી વંચિત હોવાથી વિરહ-વેદના અનુભવી રહ્યા છીએ. આમ છતાંય અમો ભાવના સેવીએ છીએ કે અમોને આપના જેવા સમર્થનું સાન્નિધ્ય સાંપડે.

જગતારક પ્રભુ વંદીએ રે, મહાવિદેહ મઝાર;
વસ્તુ ધર્મ સ્યાદ્વાદતા રે, સુણિ કરીએ નિર્ધાર રે.

ચંદ્રાનન જિન...૯

મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સદેહે વિહરમાન હે શ્રી ચંદ્રાનન પ્રભુ! આપ જગતના તરણ-તારણ અને પતિત-પાવન છો. આપને અમારા હૃદયપૂર્વકના નમસ્કાર અને પ્રણામ. જીવ-અજીવાદિ સત્-તત્ત્વોના ગુણ-પર્યાયોનું સ્વરૂપ આપની સ્યાદ્‌વાદમયી મધુર-ધર્મદેશનાથી સાંભળવાની અમારી અભિલાષા છે. આપની અપૂર્વ-વાણીના શ્રવણથી અમોને આત્મતત્ત્વ પ્રાપ્તિની રુચિ ઉત્પન્ન થાય, જેથી અનાદિકાળનું અમારું ભવ-ભ્રમણ નિર્મૂળ થાય. અથવા આપનો સુબોધ અમોને કેવી રીતે શુદ્ધ આત્મ-દશામાં પરિણમે એ વિષે નિર્ણય અને નિશ્ચય થાય. પરંતુ હાલમાં આવી ભાવના અમો ભાવીએ છીએ કે અમોને સુયોગ્ય ક્ષેત્ર અને કાળ-લબ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય.

તુજ કરુણા સહુ ઉપરે રે, સરખી છે મહારાય;
પણ અવિરાધક જીવને રે, કારણ સફલુ થાય રે.

ચંદ્રાનન જિન...૧૦

હે ચંદ્રાનન પ્રભુ! આપની નિષ્કારણ-કરુણા અને ઉપકારકતા સર્વ જીવો પ્રત્યે એક-સરખી હોય છે, જેમાં ભેદભાવ હોતો નથી. હે પ્રભુ! આપની સ્યાદ્‌વાદમયી ધર્મ-દેશનાના શ્રવણથી અનેક ભવ્યજનોનું આત્મ-કલ્યાણ અવશ્ય થાય છે. આવા શ્રોતાજનો આપનો સુબોધ લક્ષમાં રાખી આજ્ઞાધીનપણામાં ઉપાસના કરે છે, તેઓ મુક્તિમાર્ગના અધિકારી નીવડે છે. એટલે આપની કરુણા અને સુબોધ (અવિરાધક) આજ્ઞાધીન સાધકને સફળ નીવડે છે. બીજી રીતે જોઈએ તો જે આત્માર્થી જ્ઞાની-પુરુષની આશ્રય-ભક્તિમાં

મુક્તિમાર્ગના કારણો સેવે છે, તે છેવટે પોતાનું લક્ષ પાર પાડે છે.

એહવા પણ ભવિ જીવને રે, દેવ ભક્તિ આધાર;
પ્રભુ સ્મરણથી પામીયે રે, દેવચંદ્ર પદ સાર રે.
ચંદ્રાનન જિન...૧૧

હે ચંદ્રાનન પ્રભુ! જે ભવ્યજનો આપની આજ્ઞાના આરાધક છે અને જેઓને નિરંતર આત્મલક્ષ વર્તે છે, તેઓને આપની જ આશ્રય-ભક્તિનો પરમ આધાર છે. આવા ભવ્યજીવો આપની ભક્તિ ગુણકરણ અને નામ-સ્મરણથી શરૂઆત કરે છે અને સાથે-સાથે પોતાનામાં અનાદિ કાળથી જડ ઘાલી ગયેલા દોષો ઓળખી હૃદયપૂર્વકનો પશ્ચાતાપ કરે છે. ઉત્તરોત્તર આવા સાધકોના આત્મિક વિશેષ ગુણો નિરાવરણ થવા માંડે છે. છેવટે ભવ્યજીવો દેવામાં સર્વોત્કૃષ્ટ એવા સિદ્ધપદ પ્રાપ્તિના અધિકારી નીવડે છે.

✷ ✷ ✷

૫૬૩, આનંદ સોસાયટી, ન્યુ સમા રોડ,
વડોદરા-૩૯૦ ૦૦૮. ફોન : ૦૨૬૫-૨૭૯૫૪૩૯

પ્રબુદ્ધ જીવન આજીવન સભ્ય

(તા. ૧૮-૩-૨૦૦૬ પછીના નવા આજીવન સભ્યો તા. ૨૮-૨-૨૦૦૯ સુધી)

૨,૫૦૦	શ્રી હિમાંસુ જે. સંઘવી-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી વિપુલ કલ્યાણજી દેઢિયા-મુંબઈ
૪,૫૬૩	શ્રી વિજય એફ. દોશી-યુએસએ
૨,૫૦૦	શ્રી અમિત જે. મહેતા-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી પ્રકાશભાઈ જે. ઝવેરી-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી હર્ષા હેમેન્દ્ર શાહ-અમરાવતી
૨,૫૦૦	શ્રી જયંતીલાલ જીવણલાલ શેઠ-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી કે. આર. મોદી-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી જયંતીલાલ એફ. શાહ-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રીમતી સોનલ નગરશેઠ-મુંબઈ
૨,૫૦૦	પ્રો. જશવંત શેખડીવાલા-શેખડી
૨,૫૦૦	શ્રી મુલચંદ લાલજી શાહ-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી અરુણ પી. શેઠ-મુંબઈ (મનીષા સમીર શાહ)
૨,૫૦૦	શ્રીમતી પ્રીતિ એન. શાહ-અમદાવાદ
૨,૫૦૦	શ્રીમતી કલ્પના મનોજભાઈ શાહ-અમદાવાદ
૨,૫૦૦	શ્રીમતી તારાબેન મણિલાલ ગાલા-મુંબઈ
૨,૦૦૦	શ્રી બાબુભાઈ કે. શાહ-વલસાડ (શ્રીમતી સંગીતા કે. શાહ)
૧,૨૫,૦૦૦	શ્રી દીપચંદભાઈ ગાર્ડી-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી માણેકલાલ મોરારજી સંગોઈ-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી ધર્મસિંહ મોરારજી પોપટ-મુંબઈ
૨,૦૦૦	શ્રી જયેન્દ્ર વી. ગાંધી-મુંબઈ (શ્રીમતી ઇન્દુબેન ખેતાણી)
૨,૫૦૦	શ્રી શામજી વેરશી નીસર-મુંબઈ
૨,૦૦૦	શ્રી શામજી વેરશી નીસર (મિતલ મયુર ફુરિયા)-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી ભવાની નરેન્દ્રકુમાર મહેતા-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી પ્રવિણા અશ્વિન મહેતા-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી જયંત એમ. શાહ-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી કુમારી રેશ્મા બિપીનચંદ્ર જૈન-મુંબઈ (આચાર્ય શ્રી લધાભાઈ ગણપત હાઇસ્કૂલ)
૨,૫૦૦	શ્રી પૃથ્વીરાજ સી. શાહ (ધારિણી સચિન ઝવેરી)-મુંબઈ
૨,૦૦૦	શ્રી ખીમજી ડી. વીરા (મનોજ્ઞા વિનોદ કેનિયા)-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી જાદવજીભાઈ એલ. શાહ-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી લખમશી રતનશી કારીયા-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી રમણીક રતનશી કારીયા-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી જીનેશ લખમશી કારીયા-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી મણીલાલ રતનશી કારીયા-મુંબઈ
૨,૦૦૦	શ્રી લખમશી રતનશી કારીયા (રીન્કી જીજ્ઞેશ દેઢિયા)-મુંબઈ
૨,૦૦૦	શ્રી લખમશી રતનશી કારીયા (જશોમતી મધુકાંત છેડા)
૨,૦૦૦	શ્રી લખમશી રતનશી કારીયા (દિવાળી લખમશી ગાલા)
૨,૫૦૦	શ્રી વિરજી રતનશી કારીયા-મુંબઈ
૨,૫૦૦	મે. બી. સી. એમ. કોર્પોરેશન-અમદાવાદ
૨,૫૦૦	ડૉ. કવીન શાહ-બીલીમોરા
૨,૫૦૦	ડૉ. એ. સી. શાહ-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી કિરણ પીયૂષ વોરા-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી યોગેશ ખીમજી મારૂ-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી ભરત ભગવાનજી ગાલા-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી શૈલેશ એન. શાહ-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી દિનેશ બહુવા-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી પાર્થ જયંત ટોલિઆ-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી નકુલ હર્ષદ શાહ-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી ધીરજ એસ. શાહ-મુંબઈ (શાહ શાહ એન્ડ કું.)
૨,૫૦૦	શ્રી વસંત છેડા-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી રોહિત કે. ઠક્કર-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી વિજય ચંદુલાલ શાહ-મુંબઈ
૨,૫૦૦	શ્રી પીયૂષ ઈ મજુમદાર-મુંબઈ
૨,૫૩,૫૬૩	**કુલ રૂપિયા**

જયભિખ્ખુ જીવનધારા : ૪

❑ ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ

[સત્ત્વશીલ સાહિત્યનું સર્જન કરનારા સાક્ષર જયભિખ્ખુએ લખેલાં પુસ્તકોમાં હિંદુ ધર્મ, બૌદ્ધ ધર્મ અને જૈન ધર્મની પ્રાણીકથાઓનાં પુસ્તકો ઉપરાંત પશુપ્રેમ ગ્રંથાવલિ વગેરે મળે છે. જયભિખ્ખુની જન્મશતાબ્દીનું આ વર્ષ છે. એ સર્જકની પ્રાણીપ્રેમની ભાવનાનાં બીજ એમના બાળપણની ઘટનાઓમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે. એમના બાળપણના પ્રસંગો આલેખતું જીવનકથાનું આ ચોથું પ્રકરણ.]

માયાની મીઠી ગાંઠ

ચાર વર્ષની વયે માતાનું વાત્સલ્ય ગુમાવનાર બાળક ભીખા (જયભિખ્ખુનું હુલામણું નામ)ના સંવેદનશીલ હૃદયમાં વાત્સલ્યની વણછીપી ઝંખના સતત રહેતી હતી. એ વાત્સલ્ય બાળક ભીખાને મળતું અને થોડો સમય એની હૂંફ પામીને મન ઠરીઠામ થાય, તે પહેલાં હાથતાળી આપીને ચાલી જતું! જીવનની કેવી વિષમતા! આ સચરાચરમાં એની ખોજ માતાનું વાત્સલ્ય પામવાની હતી. એનું ભીરુ–બીકણ મન સતત વાત્સલ્યની હૂંફાળી ગોદ ઝંખતું હતું. પોતાના નટખટ તોફાન અને ધીંગામસ્તીને ભૂલીને પોતા પર હેત વરસાવે એવી માતૃ–મૂર્તિ એની શોધ હતી. માસીની પાસેથી એને મમતા મળી, પણ માસીએ અલ્પ કાળમાં જ અણધારી વિદાય લઈ લીધી. મામી પાસે વસવાનું બન્યું, કિંતુ એ મામી વિધવા થતાં મામાનું ઘર કમને છોડવું પડ્યું. પિતાની પાસે વરસોડામાં આવ્યા, ત્યારે ફઈબા મળ્યાં અને ફઈબાના હેતમાં ભીખાનો જીવ પરોવાઈ ગયો.

બાળપણમાં ઘુવડ અને ચીબરીથી ખૂબ ડરતા આ બાળકને માટે ફઈબાની ગોદ રક્ષાકવચ બની રહી, પણ આ સુખેય ક્યાં સદા ટકનારું હતું? એક દિવસ ફઈબા સરસામાન લઈને નીકળ્યાં. વૈધવ્ય પામેલાં ફઈબા ક્યાં જતાં હશે? બાળક ભીખાને થયું કે જ્યાં માસી ગયાં એવા દૂર–દૂરના દેશમાં જતાં હશે? માસી તો કશોય સરસામાન લીધા વિના ગયાં હતાં, જ્યારે ફઈબા તો એમનો સરસામાન બાંધી રહ્યાં છે. ફઈબાને પૂછવાની ભીખાને હિંમત ચાલી નહીં. બીજી બાજુ મનની અકળામણ વધતી ગઈ. શા માટે આટલું બધું હેત વરસાવનારા ફઈબા ભાઈનું ઘર છોડીને જતાં હશે? બાળકે પડોશીને પૂછ્યું. પડોશીએ કહ્યું, 'ભાઈ, તારા ફઈબાને તો ઘણું સારું છે. એમને આશરો તો મળે છે ને! બાકી હિંદુ વિધવાને માંગ્યું મોત પણ મળતું નથી, સમજ્યો?'

બાળક ભીખો આ વાત સમજી શક્યો નહીં. મનોમન મૂંઝાતો રહ્યો. ધીરે ધીરે એને ખબર પડી કે ફઈબા તો વૃદ્ધ દાદીમાની સારસંભાળ લેવા એમને ગામ રહેવા જઈ રહ્યાં છે. બાળક ભીખાનું મન ફઈબાને છોડવા તૈયાર નહોતું. એણે ફઈબાને વળગીને કહ્યું, 'મને તમારી સાથે લઈ જાઓ. મને તમારી પાસે રાખો; હું ક્યારેય તોફાન નહીં કરું.'

ફઈબાની આંખમાં આંસુ ઊભરાઈ આવ્યાં. એમણે વહાલથી ભીખાને છાતીસરસો ચાંપ્યો અને કહ્યું, 'તને સાથે લઈ જાઉં, પણ તારી નિશાળ પડે ને!'

આ શબ્દોએ બાળક ભીખાને આંચકો આપ્યો. એણે વિચાર કર્યો કે આ નિશાળ તે વળી કેવી છે? આ દુષ્ટ નિશાળ તો મને વહાલાથીય વિયોગ કરાવે છે! ફઈબાની સાથે જવું છે, પણ આ નિશાળ મને અહીં બાંધી રાખે છે.

બાળક ભીખાએ કહ્યું, 'અરે, મને તો એ ગમતી જ નથી. તમારા કરતાં મારે મન નિશાળ વધુ નથી. મને તમારી પાસે જ રાખો.' બસ, એ બાળકની તો આ એક જ હતી રટણા.

ભીખો નિશાળે જતો હતો અને ધીંગામસ્તી કરતો હતો. ગોઠિયાઓ વચ્ચે એ ઘેરાયેલો રહેતો હતો, પરંતુ એ નિશાળ કરતાં ફઈબાની ગોદ એને વધુ વહાલી હતી. વળી ફઈબાના હેતનું રક્ષાકવચ ગુમાવતાં એને ડર લાગતો હતો.

નિશાળ છોડવાની ભીખાની વાત સાંભળીને ફઈબા હસી પડ્યાં અને બોલ્યાં, 'દીકરો ન ભણે અને દીકરી ન પરણે, એ બે વાત કેમ ચાલે? નિશાળ તો છોડાય જ નહીં અને વાર–તહેવારે અહીં ભાઈને ઘેર હું જરૂર આવતી રહીશ.'

સરસામાન લઈને ફઈબા દેશમાં ગયાં. માસી ગયાં, ત્યારે આ બાળકને મામી મળ્યાં. પણ ફઈબા બીજે ગામ ગયા, પછી કોઈ ન મળ્યું!

બન્યું પણ એવું કે ફઈબાની વિદાય પછીના દિવસોમાં ઘુવડે ભારે ઉપાડો લીધો. રોજ રાત્રે કલાકો સુધી ઘુવડ ઘૂરક્યાં કરે. એનો અવાજ બાળક ભીખાને ખૂબ ડરાવે. એ રૂંવે રૂંવે ધ્રૂજ્યાં કરે. ઘુવડ બોલે અને ભીખાની રાત બેચેન બની જાય. ભયથી થરથરતો બાળક પહેલાં હૂંફાળી ગોદમાં લપાઈ જતો હતો, પરંતુ હવે એવી કોઈ ગોદ નહોતી કે જ્યાં લપાઈને તે ભયમુક્ત બની રહે. આથી જેમ જેમ રાતના અંધારાં ઊતરતાં, તેમ તેમ ભીખાના મનમાં ફડકો વધતો. ઘુવડનો અવાજ સાંભળી એનાં ગાત્રો કંપવા લાગતાં. જાણે સાક્ષાત્ યમરાજ ઘરમાં આવીને ઊભા રહ્યા ન હોય!

ભીખો ઘુવડના ભય પમાડતા અવાજની વાત ગોઠિયાઓને કહેતો, તો એના ગોઠિયાઓ કહેતા, 'જોજે અલ્યા, ભૂલેચૂકેય એને ઈંટનો ટુકડો કે માટીનું ઢેફું મારતો; નહીં તો એ ઘુવડ ટુકડો કે ઢેફું લઈને કૂવામાં નાંખશે અને કૂવાના પાણીમાં જેમ જેમ ઢેફું

ગળતું જશે તેમ તેમ તું ગળતો જઈશ.'

ભીખાને ભારે મૂંઝવણ થઈ. કહેવાય નહીં અને સહેવાય નહીં એવી સ્થિતિ થઈ. રાત પડે અને ફાળ પડે. ઘુવડ બોલે એટલે ભયથી છળી ઊઠે. એમાં વળી એક ગોઠિયાને એણે ખાનગીમાં પોતાની આફતની વાત કરી, તો એણે ભીખાને કહ્યું, 'વાત છૂપી રાખજે. જો, રાત્રે ઘરના મોભારે (છાપરાના ટેકારૂપ મુખ્ય આડા લાકડાવાળા ભાગ પર) બેસીને ઘુવડ તારું નામ બોલશે. તને એમ થાય કે તને કોઈ બોલાવે છે એટલે તું સામે ભૂલેચૂકેય હોંકારો દેતો નહીં, હોંકારો દેશે તો તારું ધનોતપનોત નીકળી જશે.'

આ વાત સાંભળીને ભીખાનાં રૂંવાડાં ઊભા થઈ ગયાં. ફઈબા યાદ આવવા લાગ્યાં. છાને ખૂણે બેસીને રડવા લાગ્યો. ભય એવો ઘેરી વળ્યો હતો કે જીવન અકારું અને આકરું થઈ ગયું. કોને કહેવું? કઈ રીતે જીવવું? ઉપર આભ ને નીચે ધરતી. મનમાં વિચાર્યું કે ઘર છોડીને બહાર નીકળી જઉં. કોઈ બીજે ગામ જતો રહું. આ ઘુવડથી તો પીછો છોડાવવો જ છે, પરંતુ જવુંય ક્યાં? માસી ચાલ્યાં ગયાં અને ફઈબા બીજે ગામ રહેવા ગયાં. પોતે બીજે ગામ રહેવા જાય તો? પણ ફઈબાને તો રહેવાનું ઘર હતું. ગામના ઘરમાં રહીને દાદીમાને સંભાળવાના હતા, પણ ભીખાને માટે આ દુનિયામાં જવા જેવું કોઈ ઠેકાણું નહોતું. હવે કરવું શું?

મનમાં થયું કે માસી અને મામા ગયા, ત્યાં જવાનું મળે તોય સારું; પણ ત્યાં જવું કઈ રીતે? એને માટે તો સારો સથવારો જોઈએ. બીજે ગામ જવા માટે સથવારા વિના કઈ રીતે જવું? બસ, કોઈ સથવારો મળે અને બીજે ગામ ચાલ્યો જાઉં. પણ ક્યાંય કોઈ એવો સથવારો મળ્યો નહીં., આથી આ બાળક અતિ અજંપો અનુભવવા લાગ્યો.

ભીખાએ સાંભળ્યું હતું કે ભગવાન ખૂબ દયાળુ છે. એ કોઈ ને કોઈ સાથ કે સથવારો આપી રહે છે. ઘુવડનો ભય લાગ્યા પછી ભીખાને જમવાનું ભાવતું નહીં. મરણ ઘરના મોભ પર આવીને બેઠું હોય અને જમણ કઈ રીતે ભાવે? આથી ભીખો થોડુંક ખાતો અને બાકીનું વધેલું શેરીની કૂતરીને આપી દેતો.

ધોળી બાસ્તા જેવી એ કૂતરી રોજ ભીખા પાસે આવીને ઊભી રહે. પૂંછડી પટપટાવે, એની પીળી આંખોથી એકીટસે ભીખા સામે જોઈ રહે. જાણે કંઈ કહેતી ન હોય!

એક દિવસ ભીખો ખાટલામાં સૂતો હતો અને આ કૂતરી એની પથારી પર ચડી ગઈ. ભીખાને એના પર હેત જાગ્યું. દૂર હાંકી કાઢવાને બદલે એને પંપાળવા લાગ્યો. કૂતરીએ પોતાનું મોં ઊંચું કરીને ભીખાનું મોં સૂંઘ્યું. એવામાં ઘુવડનો અવાજ આવ્યો. કૂતરી એની સામે જોરથી ઘૂરકી અને ઘુવડ ચૂપ થઈ ગયું. ભીખાની બીક નીકળી ગઈ. એનું ભયભીત મન શાંત થયું અને જાણે એની કૂતરીએ ઈડરિયો ગઢ જીતી આપ્યો હોય એવો આનંદ થઈ રહ્યો. પછી તો ભીખાનું સઘળું હેત એના પ્રતિ વહેવા લાગ્યું.

કૂતરી પણ ભીખાની હેવાઈ બની ગઈ. ભીખો રોજ રોટલાની ઝીણી ઝીણી કરચો દૂધમાં બોળીને ખવડાવતો. નિશાળેથી આવીને પહેલાં એની ભાળ મેળવતો. વારંવાર એને બુચકારતો અને લાંબા વખત સુધી પંપાળતો. ક્યારેક એની સાથે ગેલ કરતો અને રાત્રે કૂતરી જાણે એનો પહેરો ભરતી. ધીરે ધીરે મનમાંથી ઘુવડનો ભય ચાલ્યો ગયો. બીજે ગામ જવાની ઈચ્છા ઓસરી ગઈ. એ મિત્રો સાથે મોજ માણતો હતો, પરંતુ સુખ ક્યાં ઝાઝા દિવસ ટકે છે?

એક દિવસ આ ધોળી કૂતરીને એકાએક ઘૂરી ચડી આવી, એની જીભ બહાર નીકળી ગઈ, જીભ પરથી લાળ ટપકવા લાગી, ચકળ-વકળ આંખોથી એ ચારે બાજુ જોવા લાગી. આ જોઈને પડોશીઓએ બુમરાણ મચાવી દીધી. 'અરે, કૂતરી હડકાઈ થઈ છે.' બસ, પછી તો બધા એકઠા થઈને હડકાઈ કૂતરીનો પીછો કરવા લાગ્યા. લાઠી, ભાલા, વાંસી (દાતરડા જેવું ફળું બેસાડેલો લાંબો વાંસ) જે મળ્યું તે હાથમાં લઈને લોકો બહાર નીકળ્યા. કોઈએ એની પાસે જતા ભીખાને જોરથી ખેંચી લીધો અને એને ઘરમાં પૂરી દઈને બારણાં બંધ કરી દીધાં. ભીખાને થયું કે આ લોકો કૂતરીને આંતરીને મારી નાંખશે. મારે એને બચાવવા જવું જોઈએ.

એણે જોરથી બૂમ પાડીને કહ્યું, 'એને મારશો નહીં.' પડોશીઓ જાણતા હતા કે ભીખાને આ કૂતરી પર ઘણી માયા છે. એથી એને બચાવવા બૂમો પાડે છે. બે જણાએ ભીખાનું બાવડું પકડી રાખ્યું. એના ગાલ પર એકાદ તમાચો પણ પડ્યો. થોડી વાર લાકડીઓ વીંઝાતી રહી. જોશભેર હોંકારા થતા રહ્યા. કૂતરીની ચીસ સંભળાતી રહી. ભીખાની આંખે અંધારાં આવ્યાં. એ આંખો દાબીને નીચે બેસી રહ્યો અને જ્યારે એ બહાર નીકળ્યો ત્યારે એણે જોયું કે એની વહાલી કૂતરીના મૃત દેહને દોરડીથી બાંધીને ઢસડીને લઈ જવાતો હતો.

ભાગ્યની કેવી છેતરામણી રમત! જે ઝાડનો છાંયો લીધો હોય, તે જ બળીને ખાખ થઈ જાય છે. જેની પાસેથી હેત મળ્યું હોય, એને જ નસીબ હણી લે છે. શું આ દુનિયામાં હેત-પ્રીત ઓછાં થયાં છે કે પછી પોતાનું ભાગ્ય જ એવું છે કે એ છીનવાઈ જાય છે?

ભીખાએ વિચાર્યું કે આવા દુર્ભાગ્યથી જીવવા કરતાં તો ભગવાનને ઘેર જવું શું ખોટું ? વળી જીવનમાં ક્યાં કોઈનો સથવારો મળે છે! ભગવાનને ઘેર જવું છે, પણ કોણ લઈ જાય મને? બસ, ભગવાનને જ પ્રાર્થના કરું કે 'તમે આવીને મને લઈ જાઓ. મારે તમારે ત્યાં રહેવું છે.'

ભીખો વિચારે છે કે એની સાથે જન્મ્યાં હતાં તે કાળી કૂતરીના બે કુરકુરિયાં, ઘરની મંગળા ગાયનો વાછરડો અને ગામના રાજાનો કુંવર એ બધાં ભગવાનને ખોળે જઈને નિરાંતે રહ્યાં, તો ભલા, હું કેમ નહીં? ભીખાએ સાંભળ્યું હતું કે ભગવાન ખૂબ ન્યાયી છે. એ કદી કોઈને અન્યાય કરે નહીં, આવો ન્યાય હોય તો પછી મને કેમ

લઈ જતા નથી? મારો કોઈ વાંકગુનો?

બાળકનું મન દિવસોના દિવસો સુધી અકળાયેલું રહ્યું. ભગવાનને ઘેર જવા માટે ભારે માથાકૂટ કરી. કેટલીય ફરિયાદો કરી, કેટલાય તર્ક અને વિચારો કર્યા; પરંતુ કશું વળ્યું નહીં. વહાલ ઝંખતા આ બાળકને એના વહાલનું એક બીજું સ્થાન મળી ગયું. બોટાદથી મામી પાસેથી નીકળીને વરસોડા આવ્યા, ત્યારે મામીના વિયોગને કારણે પહેલાં તો વરસોડા વસવું વસમું લાગ્યું હતું, પણ ધીરે ધીરે વરસોડાની ભૂમિ સાથે મીઠી માયા બંધાતી ગઈ. બાળકનું મન એ ભૂમિ પર ખેલવા અને ખીલવા લાગ્યું. આજ સુધી જે ભૂમિ અણગમતી લાગતી હતી, એના પર હૈયું ઠરવા લાગ્યું. ધરતીની મીઠી માયા લાગી. બાળકને નિશાળમાં શીખવવામાં આવ્યું કે ભૂમિ પણ આપણી માતા કહેવાય. બસ, પછી એને થયું કે આ જો મારી માતા હોય, તો એને ખોળે રહું. આ કદી ક્યાંય જશે નહીં. સદા સાથે રહેશે. વરસોડા ગામના વન-જંગલોથી વીંટળાયેલા અને સાબરમતી નદીની ઊંચી ભેખડ પર વસેલા એ નાના પણ સુખી ગામ વરસોડા સાથે બાળક ભીખાના હેતપ્રીતની ગાંઠ બંધાઈ.

(ક્રમશઃ)

૧૩/બી, ચંદ્રનગર સોસાયટી, જયભિખ્ખુ માર્ગ, પાલડી,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭. ટેલિફોન : ૦૭૯-૨૬૬૦૨૬૭૫
મોબાઇલ : ૦૯૮૨૪૦૧૯૯૨૫

શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા : એક દર્શન-૫

❑ પ. પૂ. આચાર્યશ્રી વાત્સલ્યદીપ

પંચમ અધ્યાય : નીતિ યોગ

(૫)

'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'માં પાંચમો અધ્યાય નીતિયોગ છે. 'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'માં સૌથી અધિક શ્લોક આ પ્રકરણમાં છે. તેની શ્લોક સંખ્યા ૪૬૯ છે.

જૈન ધર્મની પ્રાચીનતા વિશે કહેવાનું આવે ત્યારે નિઃસંદેહ વિદ્વાનો હવે એમ કહે છે કે એ અતિ પ્રાચીન ધર્મ છે. પહેલા એમ કહેતા હતા કે જૈનધર્મ ઘણો પ્રાચીન નથી પણ જેમ જેમ સમય વીતતો ગયો તેમ તેમ વિદ્વજ્જનો કહેતા થયા કે જૈનધર્મ ઘણો અતિ પ્રાચીન છે. જૈન ધર્મની પરંપરા એમ માને છે કે જૈનધર્મની હયાતી આ પૃથ્વી પર અનાદિ કાળથી છે અને અનંતકાળ પર્યંત રહેશે : ઉત્સર્પિણી કાળ અને અવસર્પિણી કાળના બે વિરાટ તબક્કામાં, છ છ આરામાં પૃથ્વી પરના ભરત/ઐરાવત ક્ષેત્રમાં એક એવો સમય હોય છે કે જ્યારે કોઈ ધર્મ જ હોતો નથી પણ પુનઃ પુનઃ શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માની પધરામણી થાય છે ને જૈન ધર્મની પુનઃ સ્થાપના થાય છે. યોગનિષ્ઠ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરીશ્વરજી નીતિયોગના પ્રારંભમાં કહે છેઃ

सर्वागमा समापलम्ब्य् जैनधर्म प्रवर्तते ।
ऋषयाद्यैः कृता जैनधर्म सत्य प्रकारणा ।।
जीवाऽजीवादि तत्त्वानााम्रिष्टिनेमिना कृता ।
व्याख्या कृष्णादि यक्तानामग्रे मुक्ति प्रदर्शिका ।।

(નીતિયોગ, શ્લોક ૧, ૨)

'જૈન ધર્મ બધા આગમોનો આશ્રય લઈને ચાલે છે. ઋષભદેવ વગેરેએ જૈનધર્મના સત્યનો પ્રચાર કરેલો છે. મુક્તિ આપનારી એવી જીવ/અજીવ તત્ત્વોની વ્યાખ્યા કૃષ્ણભક્તો સમક્ષ યરિષ્ટનેમિએ કરી છે.'

જૈનધર્મ માને છે કે વર્તમાન ચોવીશીના પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી આદિનાથ પ્રભુએ આ પૃથ્વી પર સૌને જીવન, કુટુંબ, સમાજ, રાષ્ટ્રના નીતિનિયમ શીખવ્યા. 'નીતિયોગ'ના વિશાળ ફલકને વૈશ્વિક કક્ષાએ મૂકવાનો પ્રારંભ કરતા શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી પ્રથમ ગાથામાં જ શ્રી ઋષભદેવનો ઉલ્લેખ એ હેતુથી કરે છે કે 'નીતિયોગ'ની જે વ્યાખ્યા તેઓ સ્પષ્ટ કરવા ઈચ્છે છે જેની માંડણી તે સમયથી થઈ છે. બાવીશીમા તીર્થંકર શ્રી અરિષ્ટનેમિનો ઉલ્લેખ પણ એજ પ્રાચીનતાની પુષ્ટિના સંદર્ભમાં છે. નવતત્ત્વસ્વરૂપ જૈનધર્મની મંગળ વ્યાખ્યા શ્રી અરિષ્ટનેમિએ કરી એમ કહ્યા પછી નીતિયોગમાં કહે છેઃ

अरिष्टनेमिनाथेन सर्वदेशाः प्रबोधिताः ।
पाण्डव कौरवीयश्च युद्धं तत्समयेऽजनि ।।

(નીતિયોગ, શ્લોક ૪)

'અરિષ્ટનેમિનાથે સર્વ દિશામાં તેનો ઉપદેશ કર્યો હતો, આ સમયે પાંડવ/કૌરવ વચ્ચે યુદ્ધ થયું હતું.'

તે કાળે અને તે સમયે શ્રી ઋષભદેવના સમયથી અને ત્યારપછી પ્રસિદ્ધ મહાભારતકાળમાં પણ શ્રી અરિષ્ટનેમિનાથે નીતિધર્મની શિક્ષા-દીક્ષા સૌને આપી તે જ હું, મહાવીર સ્વામી, સૌને પુનઃ કહું છું-એ રીતે શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરીશ્વરજી નીતિયોગનો પ્રારંભ કરે છે.

જીવનના ઉત્થાન માટેની નીતિ, ન્યાય-અન્યાય માટેની નીતિ, રાષ્ટ્રના સંચાલન માટેની નીતિ, જૈન ધર્મની નીતિ, જૈન સંઘના સંચાલનની નીતિ, જૈનધર્મના રક્ષણની નીતિ, માતૃભાષા માટેની નીતિ, ઉંચ-નીચ જાતિના રિવાજોની નીતિ, સૂરિજનો દ્વારા ધર્મકથનની નીતિ, વેપાર વ્યવસ્થાની નીતિ, શક્તિની પ્રાપ્તિ માટેની નીતિ જેવા સંખ્યાબંધ ક્ષેત્રોની એક સાથે ચર્ચા 'નીતિયોગ'માં

નિહાળવા મળે છે. પરંતુ તે સમજાવતા પૂર્વે શ્રી મહાવીર સ્વામી કહે છે :

નીતિધર્મો મયા પ્રોક્તા નિત્યાઽનિત્યાઃ સ્વરુપતઃ।
જૈનાઃ શ્રયન્તિ તાન્યુક્તાઃ દેશકાલવિવેકતઃ।।

(નીતિયોગ, શ્લોક ૮)

'નિત્ય અને અનિત્ય સ્વરૂપવાળા નીતિધર્મો મેં કહ્યાં છે. જેનો દેશ અને કાળને આશ્રયીને વિવેકની મુક્તિપૂર્વક તેનો આશ્રય લે છે.'

દ્રવ્ય, ક્ષેય, કાળ અને ભાવને આશ્રયીને સમયે સમયે જે જે પરિવર્તન આવ્યા તેમાંથી કોઈ બાકાત રહી શકે નહિ. અહીં પણ એજ સૂચન ઉપલબ્ધ થાય છે કે હવે જે નીતિયોગનું કથન થશે તે વિવેકની મુક્તિપૂર્વક સૌ માનશે અને તે પંથે ચાલશે.

નીતિયોગમાં દર્શાવાયેલ ધર્મોનો શો હેતુ છે તે વિશે ગ્રંથકાર સ્પષ્ટ છે. શ્રી મહાવીર વાણી સાંભળોઃ

'સર્વ વિશ્વના હિત માટે તથા વ્યવસ્થા માટે વિવેક આપનાર, ધર્મના સામ્રાજ્યને વધારનાર નીતિધર્મો મેં કહ્યાં છે. દેશ અને કાળનો વિચાર કરીને ગૌણ તથા મુખ્યનો વિવેક કરીને સર્વશક્તિ વધારનાર હોય તે નીતિને જ અનુસરવું જોઇએ.'

(નીતિયોગ, શ્લોક ૧૧, ૧૨, ૧૩)

પ્રામાણિકતા જીવનનો પાયો છે ને તેમાંથી જ ઉન્નતિ પ્રાપ્ત થાય છે. આજે સૌથી વધુ જરૂર ઈમાનદારીની ઉભી થઈ છે.દરેકને જલદી, ગમે તે રસ્તે શ્રીમંત થવું છે ને તે માટેના પ્રયત્નમાં સૌથી વધુ ભોગ પ્રામાણિકતાનો જ લેવાય છે. લોભ માનવી પાસે શું ન કરાવે? પિતા પુત્રને હણે, પુત્ર પિતાને હણે : મા પરિવારની ન રહે, સંતાનો માતાને હડે હડે કરે! પેલી જાણીતી ઉક્તિ છે ને કે માતાની ઝૂંપડીમાં પાંચ પુત્રો સમાય, પણ પાંચ પુત્રોના મહેલમાં એક મા ન સમાય! લોભને કારણે જ છેતરપિંડી થાય, લોભમાંથી જાતજાતના પ્રપંચ ઉભા થાય. દયા જેનો ધર્મ છે તેવો ડૉક્ટર સેમ્પલની દવા વેચીને દર્દીને લૂંટતો જોવા મળે. મજબૂત કન્સ્ટ્રક્શન કરવું જેની ફરજ છે તેવો બિલ્ડર હલકો માલ વાપરે, ગરીબ વ્યક્તિને સસ્તું અનાજ આપવું જેનું કાર્ય છે તેવો વેપારી બ્લેક માર્કેટમાં રેશનીંગનો માલ વેચી નાંખે, સ્કૂલમાં સરસ શિક્ષણ આપવું જેનું કર્તવ્ય છે તેવો શિક્ષક ટ્યૂશનના કલાસમાં જ ભણાવે–આ બધું શું છે? દૂધમાં પાણી ભેળવવું, પેટ્રોલમાં સોલવન્ટની ભેળસેળ કરવી, માલ ઓછો ભરીને વધુ પૈસા પડાવવા, અમલી ને નકલી ચોપડા રાખવા–આ બધું શું છે? ધર્મના નામે પૈસા પડાવવા, ટ્રસ્ટી બનીને પૈસાની ગોલમાલ કરવી, ઘાસચારાના પૈસા જ હજમ કરી જવા–આ બધું શું છે?

લોભનું લીસ્ટ ધારીએ તેટલું લાંબું કરી શકાય તેમ છે. લોભની વાતનો કોઈ અંત નથી. લોભને થોભ નથી. લોભને અટકાવે માત્ર એક જ ચીજ : સંતોષ. સંતોષની સખીનું નામ છે પ્રામાણિકતા.

પ્રામાણિકતાથી વ્યવહાર કરવાથી સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, વિજય મળે છે જ્યારે અપ્રમાણિકતાથી પરાજય મળે છે. અપ્રમાણિક લોકોનો વિશ્વાસ કરવો જોઈએ નહિ. લોકોનું કલ્યાણ કરનાર પ્રામાણિકતા એજ મોટો ધર્મ છે. અપ્રમાણિક વર્તન કરનાર લોકોની ઉન્નતિ થતી નથી, દેશ, રાજ્ય કે મહાસંઘમાં પ્રામાણ્ય એ પૂર્ણ શાંતિદાયક છે.'

(નીતિયોગ, શ્લોક ૧૫, ૧૬, ૧૭)

આજકાલ કોઈનું લેવું અને પછી ન આપવું, પડાવી લેવું એ ફેશન બનવા માંડી છે. વચનની કિંમત જેવું જાણે રહ્યું જ નથી.

હવે શ્રી મહાવીર વાણી સાંભળોઃ

'આપેલા વિશ્વાસનો ઘાત કરવો એ મહાપાપ છે.'

(નીતિયોગ, શ્લોક ૨૩)

પ્રત્યેક ધર્મી માટે શ્રી દેન, ગુરુ અને ધર્મ તો શરણાધાર છે. તેની સદાય પૂજા, ભક્તિ, સેવા કરવા જોઈએ. જૈનધર્મમાં કોઈની પણ નિંદા પાપ ગણાય છે, વિધર્મીની પણ નિંદા ન થાય તો પોતાના પૂજ્ય એવા ધર્મની નિંદા તો કેમ થાય? ધર્મની નિંદાથી આપણે ધર્મથી તો દૂર થઈએ જ છીએ પણ જે ઉત્તમ પ્રાપ્તિ થઈ છે તેની શ્રદ્ધા ગુમાવીએ છીએ. સજ્જનો કોઈ પણ નિંદા કે ટીકાથી દૂર જ રહે છે કેમ કે તેનાથી મનની શાંતિ ખંડિત થાય છે. વાંચોઃ

'મારી નિંદા કરનારા ગુરુ વગેરેની નિંદાના દોષને કારણે પાપકર્મના વિપાકથી નરાધમ બનીને નરકમાં પડે છે. જૈનધર્મની નિંદા કરનારા ધર્મઘાતકો છે. સાધુઓને દુઃખ આપનારા લોકો નરકમાં જનારા બને છે. પરસ્પર વિધર્મી હોય તેવા લોકોની પણ નિંદા કરવી જોઈએ નહિ. સત્યનો વિચાર કરીને હંમેશાં સત્યનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ.'

(નીતિયોગ, શ્લોક ૨૪, ૨૫, ૨૬)

માતા, પિતા કે માતૃભાષાનું મૂલ્ય ઘણું મોટું છે. ગ્રંથકાર તેમને યાદ કરે છેઃ

હંમેશાં માતા પિતાની પૂર્ણભક્તિથી સેવા કરવી જોઈએ. તેમજ, કુટુંબ વગેરે પોતાના જ્ઞાતિબંધુઓની સહાયતા અને પાલન કરવા જોઇએ.'

'હમેશાં માતૃભાષાની સેવા કરવી જોઈએ. દેશ પ્રેમ રાખવો જોઈએ. ગુરુ વગેરેની પ્રેમપૂર્વક સેવા કરવી જોઈએ.'

(નીતિયોગ, શ્લોક ૨૯, ૩૦).

વ્યસનની ભયંકરતાનો ખ્યાલ સૌને છે. જીવન, પરિવાર, સમાજ, રાષ્ટ્રના કલ્યાણ માટે વ્યસનમુક્ત સમાજનું નિર્માણકરવું જોઈએ. વ્યસનમાંથી ગરીબી, કુટુંબ કલેશ, કર્મબંધન અને ભવાંતરમાં દુઃખદ ભવભ્રમણ વગેરે કેવી મુશ્કેલી સર્જાય છે તે જ્ઞાનીઓ હંમેશાં કહે જ છે. આજકાલ ખાવા–પીવામાં દારૂ, માંસાહાર જે રીતે વધતા જાય છે તે માટે તમામ ધર્મપુરુષોએ ચેતીને સમાજને તેનાથી મુક્ત કરવા વિરાટ અભિયાન ચલાવવા જેવું છે. સુખી થવું હોય તો આ વિલાસોને છોડવા જ પડશે.

'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'માં તે માટેના નિર્દેશ મળે છે :

'જે દેશ ને જે સમાજમાં સુરાપાન થાય છે ત્યાં સાત્ત્વિક શક્તિનો વિનિપાત હજારો રીતે થાય છે.'

'સુરાપાનથી મહાન માણસો માટે નીચ બને છે અને નીચના સંગથી ધર્મના માર્ગથી ભ્રષ્ટ બને છે.'

'નિર્દય માણસો માંસને માટે પશુ પક્ષી વગેરેની હિંસા કરે છે. તેઓ હિંસાના પાપવાળા થવાથી ચારિત્ર પામતા નથી.'

મનુષ્યોએ જાણી લેવું જોઈએ કે જ્યાં હિંસા થાય છે ત્યાં હું (પ્રભુ, ધર્મ, સુખ) હોતો નથી. (નીતિયોગ, શ્લોક ૫૯, ૬૦,૬૧, ૬૨)

અનીતિની જેમ જ અન્યાયનું પ્રાધાન્ય પણ વધી રહ્યું છે. ચોરી લેવું, બીજાને નીચે પાડી મોટા થવું, બીજાના સુખને જોઈ દુઃખી થવું વગેરે ઘટનાઓ ચારે તરફ પુષ્કળ પ્રમાણમાં બનવા માંડી છે. આ બધાથી છેવટ શું થાય છે? અનેક આપત્તિ, સંકટ, ઉપાધિ, ખડાં થાય છે. 'શ્રી મહાવીર જૈન ગીતા'માં 'નીતિયોગ'માં તે દિશામાં જે નિર્દેશ મળે છે તે વાંચીએ છીએ ત્યારે આપણું આજકાલનું વિશ્વ જે રીતે દુઃખી, દુઃખી છે તે જોઈને બધું હસ્તકમલવત્ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. આ શ્લોકાર્થમાંથી મળતો નિર્દેશ ભવિષ્યની આગાહી સમાન જણાય છે.

'જે દેશ, સમાજ, રાષ્ટ્ર અને સંઘમાં ધાર્મિકતા નથી અને અન્યાય વગેરે મહાદોષો રહેલા છે ત્યાં કરોડો વિપત્તિ રહે છે. જ્યાં અન્યાયી રાજા હોય છે ત્યાં લોકોને ખૂબ દુઃખ પડે છે. જ્યાં દુષ્ટ પ્રજા રહે છે ત્યાં સર્વત્ર દુષ્કાળનો ભય રહે છે. જ્યાં લોકો ધર્મકાર્યોનો નાશ કરનારા, સાધુઓના વિરોધી, દુષ્ટો અને મહાપાપી હોય કે ત્યાં રોગો પણ સ્થિર નિવાસ કરે છે.' (નીતિયોગ, શ્લોક ૬૮, ૬૯, ૭૦)

આ શ્લોકોમાં કહેવાયેલી વિગત અક્ષરસઃ સાચી નથી?

આજે સર્વત્ર દારૂપાન drinks કેટલું બધું વધી ગયું છે?

અન્યાય આજના જીવનમાં કેટલો વણાઈ ગયો છે?

પ્રજા અને સરકાર કેટલી બધી હિંસા વધારી રહ્યાં છે?

અનીતિ વિના સુખી નહિ જ થવાય તેવું વાતાવરણ જામી ગયું છે.

ભેળસેળ અને દગો એ આજનું જીવનધોરણ બની ગયું છે.

ન્યાયના મંદિરોમાં ન્યાયનું શાસન છે?

ન્યાય મેળવવો કેટલો મુશ્કેલ, ખર્ચાળ, લાગવગથી યુક્ત બની ગયો છે?

ભણતર વધે છે પણ તેમાંથી વિનય-વિવેક વધ્યાં કે વિલાસ વધ્યો?

પ્રજા તથા રાજકીય નેતાઓમાં ભ્રષ્ટાચાર કેટલો બધો વધી ગયો છે?

આવા આવા અનેક દુર્ગુણો જીવનમાં વણાઈ ગયા પછી જીવનમાં પ્રગટ થાય?

- કરોડો આફતો
- લીલા કે સૂકા દુકાળ
- રાષ્ટ્રીય યુદ્ધો
- પ્રાદેશિક તોફાનો
- રાજકીય પરિતાપ
- સામાજિક કલહ
- કૌટુંબિક કલેશ
- પરસ્પર અવિશ્વાસ
- રોગોનો વસવાટ

આજે આપણી ચારે તરફ શું છે? અશાંતિ, હિંસા, આતંકવાદ, યુદ્ધના ભણકારા, મંદીનું તાંડવ અને વિનાશક રોગોની અસર : આ બધામાંથી છૂટવાનો પ્રયત્ન સમગ્ર વિશ્વએ કરવો પડશે. એવી નીતિ ઉભી કરવી પડશે જેને પૂર્વસૂરિઓ ધર્મનીતિ કહે છે.

શ્રી મહાવીર વાણી સાંભળોઃ

'જ્યાં સાધુ પુરુષોનું દાન, સન્માન વગેરે દ્વારા સત્કાર થાય છે, તે દેશ અને સમાજમાં શ્રી, ધૃતિ, કીર્તિ અને કાન્તિ હોય છે.'

'જે દેશમાં, સદાચાર હોય છે, લોકો સદ્‌વિચારવાળા હોય છે, ત્યાં વૃષ્ટિ વગેરે થાય છે અને તેનાથી શાંતિ, યોગ, ક્ષેમ, સુખ વગેર મળે છે.'

'જે દેશમાં, સમાજમાં, જ્ઞાતિમાં લોકો નિર્વ્યસની હોય છે ત્યાં સંપત્તિ, સુખ, દાનવીરો અને શૂરવીરો પ્રકટ થાય છે.'

'જે દેશમાં ત્યાગીઓની, જ્ઞાનીઓની, ખાસ કરીને યોગીઓની પૂજા તથા સત્કાર થાય છે ત્યાં ધર્મ ચોક્કસ રહે છે.'

'જે દેશમાં ભૂખ્યાં માણસોને અન્નદાન, સહાયતા વગેરે આપવામાં આવે છે ત્યાં મારા પ્રભાવથી લક્ષ્મી નિવાસ કરે છે.'

(નીતિયોગ, શ્લોક ૭૬, ૭૭, ૭૮, ૭૯, ૮૦)

સાંપ્રત સમયમાં માનવીય સંવેદનાની કટોકટી ઉભી થઈ છે. સમગ્ર દુનિયા દુઃખમાં વ્યાકુળ છે. આજની દુનિયાએ બેમાંથી એક વસ્તુ પસંદ કરી લેવી પડશે, સંયમ અથવા વિનાશ. સૌ પોતાની જાતે, પોતાના જીવનને સંસ્કારથી અને સંયમથી ઉજ્જવળ બનાવે. મૈત્રી, પ્રમોદ, માધ્યસ્થ અને કરૂણાના ભાવથી સૌ જીવો સાથે એકાત્મતા કેળવે. તો, આજે વિનાશના આરે ઉભેલું વિશ્વ ઉગરી શકે. નહિ તો વિનાશ છે જ. ગુણો નહિ કેળવીએ તો વિનાશ આપણી સામે જ છે.

જૈન ધર્મ જ એવો ધર્મ છે કે જેણે જ્ઞાતિ ભેદના બંધન તોડ્યા. જૈન ધર્મના નિયમ પાળવાની જેની સંપૂર્ણ તૈયારી હોય તેવી કોઈપણ જ્ઞાતિની વ્યક્તિ દીક્ષા લઈ શકે છે. આ એક ક્રાન્તિકારી ઘટના છે. વ્યક્તિ સંસ્કારથી, ગુણથી મહાન બને છે. 'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'માં જુઓઃ **'કર્મની (વર્ણની) ઉચ્ચતા કે નીચતા તાત્ત્વિક રીતે હોતી નથી, બધા જ વર્ણમાં મને જોનાર (ભજનાર) મહાન બને છે.'**

(નીતિયોગ, શ્લોક ૧૩૭)

સંસ્કાર ઘડતર નાનપણથી જ કરવું જોઈએ. નિયમબદ્ધ જિંદગીનું મૂલ્ય ઘણું મોટું છે. બાળવયમાં, યુવાનીમાં અને ઘડપણમાં આપણો સાથી સંસ્કાર જ હોય છે. નાનપણમાં તાલીમબદ્ધ ઘડતર થવું જોઈએ, બ્રહ્મચર્યયુક્ત વિકાસ પામવો જોઈએ અને તે માટે ગુરુકુળ ખડું કરવું જોઈએ તેનો ઉપદેશ આ શ્લોકમાં મળે છેઃ **'વિદ્યાપીઠ જેવા બ્રહ્મચર્યાશ્રમ ખડાં કરવા જોઈએ અને દેશ, કાળ અનુસાર તેની વ્યવસ્થા કરી જોઇએ.'**

(નીતિયોગ, શ્લોક ૧૪૫)

જૈનધર્મમાં સાધુ ધર્મ (સર્વ વિરતિ ધર્મ) અને અને ગૃહસ્થ ધર્મ (દેશ વિરતિ ધર્મ) એમ બે પ્રકારે ધર્મ પાલનના પંથ નિરૂપાયા છે. જે સર્વથા ત્યાગ કરે છે તેવા સર્વ વિરતિધરો તો સૌથી મહાન છે જ પણ જે હજી સર્વ ત્યાગ કરી શક્યા નથી તેવા દેશ વિરતિધરોના માટે ગૃહસ્થ ધર્મનું પાલન યથાયોગ્ય સ્વરૂપે કરવું જોઈએ અને ક્રમબદ્ધ વિકાસ કરતા કરતા સર્વ ત્યાગ સુધી પહોંચવું જોઈએ. ગૃહસ્થ જીવન પણ ઉત્તમ સ્વરૂપે જીવીને મહાન બનવાના પંથે જઈ શકાય. '(શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'માં જુઓઃ

'જ્યારે ગૃહસ્થોમાં વૈરાગ્યની પરિપક્વતા થાય છે ત્યારે જ ત્યાગની યોગ્યતા આવે છે. નહિતર તો ગૃહસ્થોની યોગ્યતા ગૃહકાર્યમાં જ છે. ગૃહસ્થાશ્રમ શ્રેષ્ઠ છે. ગૃહજીવનની શક્તિ વડે શ્રેષ્ઠ છે. જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના પરિપાક માટે ધર્મ જેનું મૂળ છે એવો ગૃહસ્થાશ્રમ શ્રેષ્ઠ છે. (સંસારી) સ્ત્રી અને પુરુષ બ્રહ્મચર્યવ્રતનું પાલન કરીને ગૃહસ્થી બનીને પછી ત્યાગી બને છે. ગૃહસ્થ ધર્મી લોકોનો આ ક્રમ છે.'

(નીતિયોગ શ્લોક ૧૪૯, ૧૫૦, ૧૫૧)

યજ્ઞની વ્યાખ્યા પણ 'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'માં ગ્રંથકાર મૂકે છેઃ

'સર્વ વિશ્વની વ્યવસ્થા માટે જે જે ઉપાયો કરી શકાય તેમાં સારા વિચારની પ્રવૃત્તિ અને ધાર્મિક ઉપાય તે મહાયજ્ઞ છે. કર્મયોગ મહાયજ્ઞ છે. જ્ઞાનયોગ તેનાથી શ્રેષ્ઠ છે. દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર વગેરે (સાધના દ્વારા) પણ શુભ યજ્ઞો છે. ધાર્મિક લોકોને સહાય કરવી એ પાપ માર્ગના નિવારણનું કાર્ય છે. 'આવશ્યક કાર્યો (સામાયિક, ચતુર્વિંશતિ સ્તવ, વંદન, પ્રતિક્રમણ, કાઉસગ્ગ, પચ્ચકખાણ) રૂપી યજ્ઞો મોક્ષ આપનારા છે.'

(નીતિ યોગ શ્લોક ૧૯૮, ૧૯૯, ૨૦૦)

'સોબત તેવી અસર' જેવી જૂની કહેવત જેણે સાંભળી હશે તેને ખ્યાલ હશે કે 'સંગ'નું કેટલું બધું મહત્ત્વ તેમાંથી વ્યક્ત થાય છે. જીવનમાં અનેકનો સંગ સૌને થાય છે. સારા લોકોનો, ખરાબ લોકોનો–જેવો સંપર્ક થાય તેનો પ્રભાવ જીવનમાં ઓછે-વત્તે અંશે પડે જ છે. શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી પોતાના પ્રત્યેક કથનમાં જીવનની ઉન્નતિ, ખુમારી, ઉચ્ચાદર્શ ઇત્યાદિનો સતત ઉપદેશ આપતા હોય છે. 'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'માં કહે છેઃ

'મારા ભક્તોએ સજ્જનોના સંગ દ્વારા સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ, દુષ્ટલોકોનો વિશ્વાસ કરવો જોઈએ નહિ અને પોતાની (તેનાથી) રક્ષા કરવી જોઈએ. સજ્જનો સામે પ્રયત્નપૂર્વક લઘુતાભાવ ધારણ કરવો જોઈએ, પોતાની શક્તિથી દુષ્ટ લોકો સામે પોતાના મહત્ત્વની રક્ષા કરવી જોઈએ.' (નીતિયોગ, શ્લોક ૨૩૧, ૨૩૨)

ધાર્મિક વ્યક્તિત્વ જીવનનો અંતિમ હેતુ આત્મસાધના, આત્મશુદ્ધિ, આત્મકલ્યાણ જ હોય છે. શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર-સૂરીશ્વરજીએ પોતાના તમામ લેખનમાં આ વિશે સતત ચિંતન, મનન, પ્રરૂપણ કર્યું છે. શ્રી મહાવીર વાણી સાંભળોઃ

મૈત્રી, પ્રમોદ, માધ્યસ્થ, કારૂણ્ય–આ શુભ ભાવનાઓ છે. ધર્મીજનોએ તે ભાવના ભાવવી જોઈએ, કારણ કે તેનાથી આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. હંમેશાં વ્યવહારમાં (પણ) મૈત્રી વગેરે શુભભાવના રાખવી જોઈએ. કેમકે તેનાથી પરમ પદને પમાય છે. (અને) જેનો આત્મા મૈત્રી વગેરે ભાવનાના ગુણવાળો હોય છે તે આ પૃથ્વી પર મહાન જગદ્ગુરુ સ્વરૂપ બને છે.'

(નીતિયોગ, શ્લોક ૨૪૫, ૨૪૬, ૨૪૭)

જીવનમાં પ્રત્યેક મિનિટ કિંમતી છે. ભગવાન મહાવીરે પ્રમાદ છોડીને સાધના કરવી તેવો ઉપદેશ વારંવાર આપ્યો છે. એક સેનાપતિ માત્ર એક જ મિનિટ ચૂકે તો આખું યુદ્ધ હારી જતો હોય છે. અહીં એજ પ્રેરણા સંપ્રાપ્ત થાય છે. **'આળસ એ દુઃખદાયક શત્રુ છે. તેને આત્મશક્તિપૂર્વક જીતવી જોઈએ. અપ્રમાદથી મોક્ષ મળે છે. જ્યારે પ્રમાદથી સંસાર મળે છે. હે લોકો, નિંદ્રા છોડીને, મારા આશ્રયે આવીને શુભ કર્મો કરો અને દુષ્કૃત્યોનો ત્યાગ કરીને અક્ષય પદને પામો.'**

(નીતિયોગ, શ્લોક ૨૪૯, ૨૫૦)

થોડાંક શ્લોકાર્થ જોઈએઃ

'દુષ્ટ માણસોનો પક્ષ ત્યજીને ધાર્મિક માણસોનો પક્ષ તમારે લેવો. બધામાં હું રહેલો છું, એમ જાણીને તમે ગુણવાન બનો.' (ગાથા, ૨૫૧)

'કલિયુગમાં સંઘોમાં યોગ્ય રાગ–પ્રેમ હોય તો તે સર્વ પાપનો નાશ કરે છે. આથી જૈનોમાં પ્રેમભાવના હોવી તે મારી ભક્તિ બરોબર જ છે.' (ગાથા, ૨૫૫)

'જૈનોની સંખ્યામાં વૃદ્ધિ કરવાથી મારી ભક્તિ થાય છે. તેમાં સર્વસ્વ અર્પણ કરનારા શિઘ્ર મારા પદને પામે છે.' (ગાથા, ૨૫૮)

'જૈનોએ વિદ્યાલય વગેરે તૈયાર કરીને હંમેશાં વિદ્યા વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ. કલિયુગમાં વિદ્યા વડે શૂદ્રોમાં પણ શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. (ગાથા, ૨૬૨)

'કલિયુગમાં હંમેશાં બધા પ્રયત્નો દ્વારા સંઘની એકતા જાળવી રાખવી જોઈએ. સંઘની એકતાથી જ જૈનોની મહત્તા વિશ્વમાં વધે છે. દરેક વર્ષે મહાસંઘનું સંમેલન કરવું જોઈએ, અને જનસંખ્યાની વૃદ્ધિ માટે યોગ્ય

કર્મ કરવું જોઇએ.' (ગાથા, ૨૬૩ અને ૨૬૬)

'શક્તિદાયક મંત્રો, રહસ્યપૂર્ણ મંત્રો અને વ્યવહાર વડે જૈનધર્મની ઉન્નતિ સાધવી જોઈએ. જૈન ધર્મની વૃદ્ધિ માટે સર્વ મંત્ર, યંત્ર, તંત્ર વગેરેનો ઉપયોગ લોકોએ પોતાની શક્તિ–સામર્થ્યપૂર્વક કરવો જોઈએ.' (ગાથા, ૩૧૦, ૩૧૧)

'જો જૈન બીજા ધર્મમાં જાય તો તે જૈન સંઘ માટે શોકજનક છે. ધર્મના (માત્ર) અભિમાનથી તીર્થનો નાશ થાય છે. તેવા સમયે જૈન મહાસંઘની પ્રગતિ માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. યોગ, સત્તા વગેરે સાધનો વડે સર્વ સંઘોએ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. ઉપદેશ, સહાય, શક્તિ વગેરે પ્રયત્નોથી અન્ય ધર્મમાં ગયેલા જૈનોને પ્રાયશ્ચિત વડે જૈન ધર્મમાં પાછા સ્વીકારવા જોઈએ. (ગાથા, ૩૧૪, ૩૧૫ ૩૧૬)

'જે જે સમયે જે જે પરિવર્તનો કરવા યોગ્ય હોય તે તે ધર્મ, આચાર, વિચાર, રાજ્ય વગેરેમાં યોગ્ય રીતે કરવા જોઈએ. સર્વત્ર નીતિયોગના જૈનધર્મના પ્રચારમાં બધી જાતના ઉપાયો આપત્કાલમાં પણ કરવા જોઈએ.' (ગાથા, ૩૨૪, ૩૨૫).

'જૈનોએ પરસ્પર યુદ્ધ કરીને એકબીજાનો દ્રોહ કરવો જોઈએ નહિ. જૈનોનો વિરોધ કરનારા જૈનો મારા પદને પામતા નથી.' (ગાથા, ૩૩૧)

'ધર્મીજનો પશ્ચાત્તાપ કરવાથી નિર્દોષ બને છે, અને પ્રતિક્રમણ વગેરે દ્વારા તેમના દોષોનો નાથ થાય છે. (ગાથા, ૩૬૫)

'જૈન શાસન શાંતિ અને શ્રેષ્ઠતા આપનારું છે. તે સર્વ ધર્મના લોકોને પણ શાંતિ આપે છે.' (ગાથા, ૩૭૮)

જૈન ધર્મના પ્રચાર માટે અને વિદ્યાવ્યાપારની વૃદ્ધિ માટે સમુદ્ર પાર જવું જોઈએ. બીજા દ્વીપોમાં અને ખંડોમાં સર્વ જાતિના પ્રબંધ વડે જૈન ધર્મના પ્રચાર માટે ધર્મોપદેશકો મોકલવા જોઈએ. (ગાથા, ૩૮૫, ૩૮૬)

'ગૃહસ્થ નર–નારીઓ માટે સેવા એ સનાતન ધર્મ છે. ઘરે આવેલાનો ભોજન વગેરે દ્વારા પ્રેમપૂર્વક સત્કાર કરવો જોઈએ. ગુરુજનોના સેવા, સત્કાર અને ભક્તિ પ્રેમપૂર્વક કરવા જોઈએ. ખાસ કરીને ત્યાગીજનોની સેવા આત્મભોગ આપીને પણ કરવી જોઈએ.' (ગાથા ૩૯૧, ૩૯૨)

'જૈનોએ પરસ્પર નમન કરવા જોઈએ, (જય જિનેન્દ્ર કહેવું જોઈએ) પરસ્પર વ્યવહાર રાખવો જોઈએ. સર્વ જૈનોએ કદી પરસ્પર નિંદા કરવી જોઈએ નહિ, સર્વ જીવો પરમેશ્વર સમાન છે.'

'સાધુઓએ પરસ્પર નમન કરી હાથ જોડવા જોઈએ (મત્થએણ વંદામિ કહેવું જોઈએ.) બાહ્ય ક્રિયા જુદી હોવા છતાં સૌમાં બ્રહ્મ રહેલ છે.' (ગાથા, ૪૦૨, ૪૦૩)

ઘોર પાપ કરનારાઓ પણ મારા સ્વરૂપમાં લીન થાય અને મારા નામના મંત્રનો જપ કરે તો તરત જ શુદ્ધ થાય છે. ભિન્ન ભિન્ન ક્રિયા અને મતવાળા લોકો મને પૂર્ણ પ્રેમથી, ભક્તિથી એકવાર પણ નમસ્કાર કરે તો પણ સંસાર સાગર પાર તરી જાય છે. (ગાથા, ૪૨૦, ૪૨૧)

'જે લોકો જુદા જુદા ગણવાળા (ભિન્ન ભિન્ન ગચ્છ કે સંપ્રદાયના) મુનિઓનો દ્વેષ (કે નિંદા) કરે છે તેઓ વસ્તુમાત્રથી મારા રહસ્યને જાણતા નથી.' (ગાથા, ૪૩૪)

વસ્ત્ર કે ક્રિયા વગેરેના ભેદથી ભેદ કરવો જોઈએ નહિ. બધા ગચ્છના જૈનો અંતરાત્માથી તો નિર્ગચ્છ છે. સર્વ ગચ્છના જૈનોને જેઓ મારા સમાન જુએ છે અને કોઈ ભેદ જોતા નથી તે જૈનો મને પામે છે. ગચ્છની ક્રિયાઓમાં હું વાસ્તવિક રીતે રહેતો નથી. હું તો શ્રદ્ધા અને ભક્તિથી સર્વ જૈનોમાં રહેલો છું.' (ગાથા, ૪૪૫, ૪૪૬, ૪૪૭)

'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'નો નીતિયોગ રાષ્ટ્ર, દેશકાળ, સાધુઓ અને ગૃહસ્થો, વિદ્યાભ્યાસ, સંઘની એકતા અને સંઘની અભિવૃદ્ધિ, પરસ્પર સંપ વગેરે અનેક દિશા તરફ આપણને નિર્દેશ કરીને વ્યવહારકુશળ અને સમયજ્ઞ બનવા પ્રત્યે ધ્યાન દોરે છે. શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરીશ્વરજી હંમેશાં ઇચ્છતા હતા કે પ્રત્યેક જૈન, જૈન સંઘ, અત્યંત પ્રભાવશાળી, શક્તિવંત અને સમર્થ હોવા જોઈએ. જૈન સંઘની અભિવૃદ્ધિ માટે તેમણે અનેક સૂચનો 'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'માં અને નેપોતાના અન્ય ગ્રંથોમાં હંમેશાં કર્યા છે. ધ્યાન સાધના, પ્રવચન, લેખન, સતત વિહાર, તીર્થ સ્થાપના, વિદ્યાલયોની સ્થાપના આદિ અનેકવિધ પ્રવૃત્તિ દ્વારા નિત્ય અપ્રમત્ત જીવન જીવતા શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી પ્રખર કાન્તદર્શી આચાર્ય ભગવંત છે. નયસાપેક્ષ દૃષ્ટિથી જ્યારે પણ આ ગ્રંથનું અધ્યયન અધ્યયન કરીએ છીએ ત્યારે જૈનધર્મની વિરાટતાના મૂળ કેટલાં ઉંડા છે તે સમજાય છે. માત્ર ઇતિહાસ વાંચીને ખુશ થઈએ કે જૈનો કેટલા મહાન હતા તે ન ચાલે, મહાન બનવાના પંથે સ્વયં ચાલવું અને મહાન બનવું એમાં જ જીવનનું ગૌરવ છે. ભવિષ્ય તરફ દૃષ્ટિ રાખીને ચાલીએ ત્યારે જ ઉન્નતિના નવા નવા શિખરો સાંપડે. હિમાલય પરથી પટકાતી ગંગાનો વિરાટ ધોધ સમુદ્રના અમાપ મિલનને ઝંખે છે તે તેનું ગૌરવ છે. મનુષ્ય ભવ પામ્યા પછી ઉત્તમ શ્રાવક જીવન જીવીએ, શ્રેષ્ઠ સાધુ બનીએ, સંઘનો નવો ઉચ્ચ આદર્શ સ્થાપીએ અને આવતી કાલના જૈનો માટે એક યશવાન સમયની સ્થાપના કરીએ એ આપણું ગૌરવ છે. એ આ ગ્રંથની પ્રેરણા છે.

(ક્રમશઃ)

(નોંધ : બીજા 'પ્રેમયોગ'માં ઉલ્લેખ કરેલો કે તેની શ્લોક સંખ્યા સૌથી વધુ છે, પણ તે ભૂલ છેઃ પાંચમા અધ્યાય 'નીતિયોગ'ની શ્લોક સંખ્યા વધુ છે. – લેખક)

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી વાત્સલ્યદીપ,
C/o. અનંત ચશ્માઘર,
મનીષ હૉલ પાસે,
અંકુર રોડ, નારણપુરા,
અમદાવાદ–૩૮૦૦૧૩.

સર્જન સ્વાગત

❑ ડૉ. કલા શાહ

પુસ્તકનું નામ : **સમય સ્પર્શ**
લેખક : પ્રીતિ શાહ
પ્રકાશક : કુસુમ પ્રકાશન,
૨૨૨, સર્વોદય કોમર્શિયલ સેન્ટર, રિલીફ સિનેમા પાસે, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧.
ફોન નં. ૨૫૫૦૧૮૩૨.
મૂલ્ય-રૂ. ૧૮૦/-, પાના : ૨૨૨, આવૃત્તિ-૧. સપ્ટેમ્બર-૨૦૦૮.

'નવચેતન' માસિકના સંપાદક તરીકે પ્રીતિબેન શાહે લખેલા અને 'સમયનો સ્પર્શ'માં સંઘરેલા લેખોનો આ સંગ્રહ જે સમયનો સ્પર્શ કરે છે તે એકવીસમી સદીના પ્રથમ દાયકાનો છે. આ લેખોમાં પ્રવર્તમાન સમયની રાષ્ટ્રીય, આંતર-રાષ્ટ્રીય ઘટનાઓ, ધર્મ, સમાજ, શિક્ષણ અને સાહિત્યની ગતિવિધિઓનું આલેખન જોવા મળે છે. સમૂહ માધ્યમના જુદાં જુદાં પાસાઓની વિગતે છણાવટ કરી છે.

આ પુસ્તકમાં બનતા બનાવો વિશેની ચર્ચા કરવામાં આવી છે. ભારતીય જનજીવનમાં મૂલ્યોને અને સંસ્કાર વારસાને કેન્દ્રમાં રાખી આપણી સામાજિક, રાજકીય, આર્થિક એવી સમસ્યાઓ વિશે ચર્ચા કરી છે.

આ પુસ્તકનું નામ 'સમયનો સ્પર્શ' જેટલું સૂચક છે તેવું જ પુસ્તકમાં સંઘરેલા લેખોના મથાળાઓનું છે.

સંપાદકની કલમે દેશ અને દુનિયાના પ્રશ્નો વિશેની જાગ્રત ચિંતા ઘણી જગ્યાએ ઉપસી આવે છે. એકવીસમી સદીના પ્રથમ દાયકામાં જે ધરખમ પરિવર્તન આવ્યું તેનું વિશ્લેષણ આ લેખ સંગ્રહમાં મળે છે. પ્રીતિબેનના ચિંતનના પરિપાક સમું આ પુસ્તક એના વિષયોનો વ્યાપ એમની વ્યાપક વાંચન સૃષ્ટિનો પરિચય આપે છે. અને એની છણાવટ એમની ઊંડી અભ્યાસશીલતાની પ્રતીતિ કરાવે છે.

સંપાદકીય લેખોનો આ સંગ્રહ સાહિત્ય પ્રેમીઓ અને પત્રકારો માટે મૂલ્યવાન છે અને આવનારા સમયને ઓળખવાની મૌલિક દૃષ્ટિ પૂરી પાડે તેમ છે.

XXX

પુસ્તકનું નામ : **શ્રુત સરિતા (પત્રાવલિ સહિત)**
લેખક અને સંકલનકાર : રજનીભાઈ ચુનીલાલ શાહ (U.S.A.)
પ્રકાશક : નરેન્દ્ર મૂળચંદ શાહ,
પ્રાપ્તિ સ્થાન : (૧) **નરેન્દ્ર મૂળચંદ શાહ,**
૨૫, ગૌતમધન, દાદાભાઈ રોડ (કચ્છી ચાલ), વિલેપારલે વેસ્ટ, મુંબઈ.
(૨) **રજનીભાઈ ચુનીલાલ શાહ,**
20, Brent Wood Lane,
Cranbory, New Jersey-08512
Telephone : 609-716-0009
મૂલ્ય-અભ્યાસ અધ્યયન આરાધન,
પાના : ૪૪૮, આવૃત્તિ-૧, ૨૦૦૮.

આ પુસ્તક (ગ્રંથ)ના લેખક રજનીભાઈ ઈ. સ. ૧૯૯૧માં ભારત છોડી અમેરિકા ગયા. ભારતમાં અનેક સાધુભગવંતોના સાન્નિધ્યમાં મૌલિક સિદ્ધાન્તોનો તેમ જ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ તેમણે કરેલો. તેથી અંતરમાં અંકાયેલો હતો. અમેરિકાના વિવિધ સંઘોમાં સ્વાધ્યાય કરાવવા માટે તેઓ છેલ્લા પંદર વર્ષથી કાર્યરત છે. જૈન તત્ત્વજ્ઞાનને પામવા માટેના પ્રવેશદ્વાર જેવા વિષયો પર સ્વાધ્યાય તેઓ કરાવે છે. તેઓએ એવા વિષયો પસંદ કર્યા છે જે જિનશાસન પ્રત્યે દૃઢ અનુરાગ પ્રગટાવવામાં આલંબનરૂપ બને, રત્નત્રયી-પ્રાપ્તિના માર્ગમાં ઉત્કૃષ્ટ સાધન બને. રત્નત્રયીના જિજ્ઞાસુ આત્માઓને સાધનો પૂરા પાડવાનું કાર્ય રજનીભાઈએ કર્યું છે. તેમણે કરેલા શાસ્ત્રદોહન અને સંકલન બે ભાગમાં મૂક્યા છે. પ્રથમ ભાગ શ્રુતસરિતા જેના ૨૭ પ્રબંધ છે જે એક સાધુના ગુણસૂચક છે અને સૌને માટે પ્રેરણારૂપ છે. બીજો ભાગ પત્રાવલિનો છે. જેનો આંક ૯૦ છે. એ પત્રો વ્યક્તિ વિશેષ કે પ્રસંગને અનુરૂપ લખાય છે. તેમાં પણ જીવનદૃષ્ટિ વિષયક આત્મોન્નતિનો બોધ મળે તેમ છે.

અંતમાં લેખક લખે છે.

'આ પુસ્તક તમારા વરદ્ હસ્તમાં આવે ત્યારે તેને સૌ વધાવજો, વાંચજો, વિચારજો, આચરજો, આત્માશ્રેય સાધજો, સાથે જગતના કલ્યાણની ભાવના કરજો. આનંદ હો મંગળ હો.'

XXX

પુસ્તકનું નામ : **સૌંદર્ય તન મનનું**
લેખક : સુવર્ણા જૈન
પ્રકાશક અને પ્રાપ્તિ સ્થાન : સુવર્ણા જૈન,
૨૫૦૧, મોન્ટ્રીઅલ ટાવર, બિલ્ડીંગ નં. ૩૧, ૨૫ મે માળે, શાસ્ત્રીનગર, લોખંડવાલા કોમ્પ્લેક્સ, અંધેરી (વેસ્ટ), મુંબઈ-૪૦૦ ૦૫૩.
મૂલ્ય-રૂા. ૧૦૦/- ભારતમાં, ૨૦ ડોલર વિદેશમાં. પાના : ૧૯૦, આવૃત્તિ-૧.

વિજ્ઞાન, કાયદો, જૈન દર્શન, તત્ત્વજ્ઞાન, સાહિત્ય, કાવ્ય, ચિત્રકલા, યોગ, પ્રેક્ષાધ્યાન વગેરે વિષયોમાં જેણે જ્ઞાન પ્રપ્ત કર્યું છે એવા જિજ્ઞાસુ સુવર્ણા જૈનના આ લેખ સંગ્રહમાં સર્વના જીવનને સ્પર્શ કરતા અનેક પાસાઓનું સરસ અને રસપ્રદ આલેખન છે.

યુનિવર્સમાં કોઈપણ દ્રવ્ય કે પદાર્થ, તરંગ, કિરણ, પંચતત્ત્વોમાંથી કોઈપણ એક કે એકથી વધારેનું મિશ્રણ હોય છે. કોઈપણ વસ્તુ જે આપણા વાતાવરણની આસપાસ છે, આપણા તન અને મન પર અસર કરે છે. વિદ્વાનો, વિજ્ઞાનીઓ, ઋષિ, મુનીઓએ પોતાના અનુભવ અને જ્ઞાનથી પ્રયોગ કરી યોગ, એક્યુપ્રેશર, રત્ન, રંગ, ફૂલ, જડીબુટ્ટી વગેરેથી થતી ચિકિત્સાનું આપણને મળે તેવું આલેખન આ પુસ્તકમાં કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

XXX

બી/૪૨, દયાનંદ સોસાયટી, એ/૧૦૪, ગોકુલ-ધામ, ગોરેગામ (ઈસ્ટ), મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૩.
ફોન નં. : ૨૨૯૨૩૭૫૪

'જૈન સાહિત્યમાં નારીનું પ્રદાન'

હંસાબેન ઉ. ગાલા **'જૈન સાહિત્યમાં નારીનું પ્રદાન'** એ વિષય પર માનનીય વિદૂષી ડૉ. કલાબેન શાહના માર્ગદર્શનમાં મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી Ph.D.ની પદવી માટે સંશોધન કાર્ય કરી રહ્યા છે. જૈન તત્ત્વજ્ઞાન અને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં જે કોઈપણ સંપ્રદાયમાં સાધ્વી ભગવંતો તથા જૈન-જૈનેતર સન્નારીઓએ કરેલ રચનાઓ અથવા પ્રકાશનો નીચેના સરનામે મોકલવા-જાણ કરવા વિનંતી છે. આ માહિતી શોધ નિબંધ માટે અતિ મહત્ત્વની અને ઉપયોગી બની રહેશે.

સરનામું :
હંસાબેન ઉમરશી ગાલા
૬૦૧, આવિષ્કાર ઈમ્પ્રેસ, ચિતલે પથ, પોર્તુગીઝ ચર્ચની પાછળ, દાદર (વેસ્ટ), મુંબઈ-૪૦૦૦૨૮.
ફોન : ૬૫૨૯૬૯૩૦

પંથ પંથે પાથેય

(અનુસંધાન પૃષ્ટ છેલ્લાનું ચાલુ)

એણે માનવતાને મંડિત વિચારોને આચરણમાં મૂક્યો હોય તે જરૂર આ ધરતી ઉપર મહામાનવની ગણનામાં આવે છે. કાર્ય મહત્ત્વનું છે, પરંતુ એ કાર્યમાં એમણે પોતાના અંતરના અવાજને માનવીય મહોર લગાવી હોય તો એના જેવું પુણ્યનું કામ ક્યાં હોઈ શકે? સ્વર્ગ અને નરકની ભાવનાનો ચિતાર સૌ કોઈને ધરતી ઉપર મળી રહે છે. ત્યાં જાત–પ્રાંત ધર્મ, લિંગ, ભેદ કે રંગભેદની ભાવના ભૂંસાઈ જાય છે.

સાસણગીરની મજા માણી અમે એટલે હું–મારી ધર્મપત્ની જ્યોતિ અને મારી સ્વ. બેન નિર્મળા ત્રિવેદી અવઢવમાં પડી ગયેલા. અજાણી ભૂમિ. છતાંય અમે ચાલતા ચાલતા એસ.ટી. સ્ટેન્ડે પહોંચ્યા. અમે ત્રણ જણા જ હતા. સાંજે સાડા–છનો સમય હતો. એસ.ટી. સ્ટેન્ડની બાજુમાં પાછળ એક ડોસીમાં ગરમા ગરમ ગાંઠિયા બનાવી રહ્યા હતા. એની સોડમ અમને ખાવા માટે ઉત્તેજિત કરી રહી હતી. એટલે શ્રીમતીએ કહ્યું: 'ગરમા ગરમ ગાંઠિયાનો નાસ્તો કરીએ તો કેમ?' અને એ ડોસીમાના ઝૂંપડા જેવા સ્થળમાં ઈંટો ઉપર ગોઠવેલા પાટિયા ઉપર અમે બેસી ગયા અને ગાંઠિયાનો ઑર્ડર આપ્યો. પણ અમે ત્યાં વિચારતા હતા ક્યાં જવું? કેમ જવું? અંધારું ઉતરી રહ્યું છે. રાતે કેવી રીતે સ્થળ મેળવવું? એની ચર્ચા અમારી વચ્ચે ચાલુ હતી. ગાંઠિયા તળતા ડોસીમા અમારી અવઢવ સમજી ગયા. તેણે સૂચવ્યું:

'આપ અજાણ્યા છો? પહેલા વહેલા આવ્યા છો? તો પછી અહીંથી વેરાવળ સાવ નજીક છે. ત્યાં પહોંચી જાઓ.'

અમને એક તો ગાંઠિયાના સ્વાદે મધુરતા આણી દીધી હતી. લીલા મરચાં એમાં અનેરી મીઠાશ મૂલવી રહ્યા હતા. એટલે ડોસી માની વાત અમારે હૈયે ઊતરી ખરી.

'વેરાવળમાં ભાલકા તીર્થ છે. કાનુડાનું અનોખું સ્થાન. સોમનાથ મહાદેવનું મંદિર છે અને આમ ભગવાનના દર્શન–હિલોળા લેતો સાગર પણ તમને સહુને હૈયે આનંદ ઓરશે.' ડોસીમાએ વિગત સમજાવી.

શ્રીમતીને મરચાંનો ખાવા ભારે શોખ. મોળા મરચાં હતાં અને ગાંઠિયા હતા. પણ મરચાં ખલાસ થઈ ગયાં હતાં. માજીનું ધ્યાન ગયું અને એમણે ખોબો ભરી મરચાં અમારા નાસ્તામાં મૂકી દીધાં.

નાસ્તો પૂરો કર્યો. આનંદનો અભરખો મન જીતી ગયો અને અમે માજીને ગાંઠિયાના ખર્ચની રકમ આપી. તો એમણે ગાંઠિયાના જ પૈસા લીધા. મરચાંના નહિ જ.

મેં પૂછી નાંખ્યું, 'માજી મરચાં તો તમે અમને ખોબો ભરીને આપ્યા એનું શું?'

'દીકરા આ સોરઠ ભૂમિ છે. સોરઠી મન અને હૈયાં છે. અમે માનવીયુંનું મન પારખી લઈએ છીએ. તમે અહીંઆ આવ્યા–તમારી વાત સાંભળી એટલે મેં તમને સોમનાથ દરશનની વાત કરી. બાકી તો બધાય ભગવાનના વિચાર અંગે મળે છે. મુસાફરો આવે ને જાય. પણ બહારગામના માનવીયું ક્યાંથી મળે? તમે આમ તો અમારા અતિથિ. ગાંઠિયાના રૂપિયા ન લેવાય.' માજી એમની નિખાલસપૂર્વક વાત જણાવી રહ્યા હતા.

'માજી, અમારા મુંબઈમાં નાસ્તામાં એક મરચું માગો તો એના રૂપિયા દેવા પડે.' મેં હસતાં હસતાં કહ્યું.

'દીકરા, જ્યારથી રૂપિયા ફદિયા આવ્યા છે ને ત્યારથી માણહ માણહ વચાળે નેહનો–પ્રેમનો ભાવ ઓગળતો ગ્યો છે. મરચાં કરતાંય તમારી ભાવના અમને ગમી ગૈ છે,' અને માજીના હૈયાની વાતને વાગોળતા અમે બાજુના બસ સ્ટેન્ડે પહોંચ્યા.

નિર્મળાએ કહ્યું: 'માજી કેવા ઉદાર!'

પત્નીએ ટાપશી પૂરી: 'ગામડામાં હજીય માનવતાના મંદિરો અડીખમ છે.'

મેં કહ્યું: 'ગામડાની ધૂળમાં આજ પણ દૈવી હૈયાની મહોલાતો સોડમ ફેલાવી રહી છે.'

અમે બસ સ્ટેન્ડે ઊભા હતા. અમે વેરાવળ ક્યાં કોને ત્યાં ઊતરવું એ વિચારતા હતા. ત્યાં શ્રીમતી બોલી ઊઠ્યા. 'મારા મામા વેરાવળમાં નાની હવેલીના મુખિયાજી છે-પણ વેરાવળમાં એનું ઘર ક્યાં એની ખબર નથી.'

બસ આવી. અમે બેઠા. અમારી પાછળ એક યુવાન ચશ્માધારી–મજાના ચહેરાવાળા ભાઈએ મને કહ્યું: 'હું અહીંનો ગિરનારની ભૂમિનો એન્જિનિયર છું. પાણીના સંચયનું સંભાળું છું. હું વેરાવળનો છું અને નોકરી માટે દરરોજ સાસણગીર આવું છું. તમે કહેલી નાની હવેલીના સ્થળે હું મૂકી પછી મારે ઘેર જઈશ.'

અને અમે ૯–૩૦ કલાકે રાત્રે વેરાવળ ઊતર્યા. પેલા ભાઈ અમને નાની હવેલીના દરવાજા સુધી મૂકી ગયા અને અમે હવેલીમાં મામાને ઘેર પહોંચ્યા. લગભગ દસ વાગ્યા હતા. મામાને ત્યાં વાળુની તૈયારી થઈ રહી હતી અને ઓચિંતા અમે પહોંચી ગયા.

કેટલાય વરસો પછી મામા ભાણકી (મારી ધર્મપત્ની) અને મને અને મારી બહેનને જોઈ આનંદ વિભોર બની ગયા. ✱✱✱

૧૩-એ, આશીર્વાદ, પ્લોટ નં. ૩૫૩–બી–૧૪, વલ્લભ બાગ રોડ, સાઈબાબા મંદિરની સામેની ગલ્લી, ઘાટકોપર (પૂર્વ), મુંબઈ–૪૦૦ ૦૭૭.
ફોન નં.: ૨૫૦૬૯૧૨૫

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ

આંતરરાષ્ટ્રીય જૈનવિદ્યા અધ્યયન કેન્દ્ર

INTERNATIONAL CENTRE FOR JAINA STUDIES

ધોરણ ૧૨ પાસ થયેલ કોઈ પણ જૈન–જૈનેતર ભાઈ–બહેનો માટે ગુજરાત વિદ્યાપીઠના સર્ટિફિકેટ કોર્સના પ્રવેશ માટે અરજી મંગાવવામાં આવે છે. લંડન, મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાં જૈન ફિલોસોફી ડિપાર્ટમેન્ટમાં ચાલતા કોર્સમાં જૈન દર્શનના વિવિધ વિષયોનું પ્રાથમિક અને ઉચ્ચ કક્ષાનું અધ્યયન કરાવવામાં આવે છે. જે હવે અમદાવાદમાં આંતરરાષ્ટ્રીય જૈનવિદ્યા અધ્યયન કેન્દ્ર, ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં પણ કરાવવામાં આવે છે.

વાર્ષિક સત્ર જાન્યુઆરી ૨૦૦૯ થી ડિસેમ્બર–૨૦૦૯ સુધી
વાર્ષિક કોર્સ ફી રૂા. ૫૦૦/–
દર શનિવારે બપોરે ૧–૦૦ થી ૫–૦૦ નો સમય રહેશે.
પ્રવેશ ચાલુ છે. વહેલી તકે સંપર્ક કરો.
સંપર્ક : ડૉ. પૂર્ણિમા એસ. મહેતા,
આંતરરાષ્ટ્રીય જૈન વિદ્યા અધ્યયન કેન્દ્ર,
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ–૩૮૦૦૧૪.
ફોન નં. ૨૭૫૪૨૦૯૮.

જૈન પારિભાષિક શબ્દકોશ

❑ ડૉ. જિતેન્દ્ર બી. શાહ

(ફેબ્રુઆરી-૨૦૦૯ના અંકથી આગળ)

૫૩૧. પરિદેવન : વિયોગી પાત્રના ગુણો યાદ આવવાથી ઉત્પન્ન થતું કરુણાજનક રુદન તે પરિદેવન.
वियुक्त व्यक्ति के गुणों का स्मरण होने से जो करुणाजनक रुदन होता है वह परिदेवन कहलाता है ।
The pitiful weeping that ensure on recalling the merits of a departed one is paridevana. (bewailling)

૫૩૨. પરિહાર (પ્રાયશ્ચિત) : દોષપાત્ર વ્યક્તિને તેના દોષના પ્રમાણમાં પક્ષ, માસ આદિ પર્યંત કોઈ જાતનો સંસર્ગ રાખ્યા વિના જ દૂરથી પરિહરવી, તે પરિહાર.
दोषपात्र व्यक्ति को उसेक दोष के अनुसार पक्ष, मास आदि पर्यन्त किसी किस्म का संसर्ग न रखकर दूरसे त्याग करना।
To keep an offender at a distance from oneself and not to have with him dealings of any sort for a fortnight, a month or the like as might suit the gravity of his offence that is called parihara.

૫૩૩. પરિહારવિશુદ્ધિ : જેમાં ખાસ વિશિષ્ટ પ્રકારના તપપ્રધાન આચાર પાળવામાં આવે છે, તે 'પરિહારવિશુદ્ધિ'.
जिसमे खास विशिष्ट प्रकार के तप:प्रधान आचार का पालन किया जाता है वह परिहारशुद्धि चारित्र है ।
That which is charaterized by a course of conduct dominated by certain special types of penance is called `Pariharvisuddhi-Caritra.'

૫૩૪. પરીષહ : માર્ગથી ચ્યુત ન થવા અને કર્મ ખપાવવા માટે જે સહન કરવા યોગ્ય છે તે પરીષહ.
मार्ग से च्युत न होने और कर्मों के क्षयार्थ जो सहन करने योग्य हो वे परीषह हैं ।
To remain steady in the path of religiosity that has been adopted and so as to annihilate the accumulated karmic bondages whatever contingencies are to be put up with, with a sense of equanimity-those are called Parisaha.

૫૩૫. પરોક્ષ : જે જ્ઞાન ઇંદ્રિય તથા મનની મદદથી ઉત્પન્ન થાય છે તે પરોક્ષ.
जो ज्ञान इन्द्रिय और मन की सहायता से उत्पन्न होता है वह परोक्ष है ।
That cognition which originates with the aid of the sense-organs and manas is Paroksa.

૫૩૬. પર્યાપ્ત (નામકર્મ) : જેના ઉદયથી પ્રાણી સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિ પૂરી કરે, તે 'પર્યાપ્તનામ.'
जिसके उदय से प्राणी स्वयोग्य पर्याप्ति पूर्णत करे वह 'पर्याप्तनाम' कर्म है !
The Karma whose manifestation makes it possible for a being to attain all the paryaptis appropriate to it-that is called `ParyaptaNama Karma'

૫૩૭. પર્યાયાર્થિક નય : માનવ બુદ્ધિ વસ્તુઓના વિશેષ અંત તરફ ઢળે ત્યારે તેનો તે વિચાર 'પર્યાયાર્થિકનય' કહેવાય છે.
मनुष्य की बुद्धि जब वस्तुओं के विशेष अंश की ओर झुकती है, तब वह विचार 'पर्यायार्थिक नय' कहलाता है ।
Man's intellect inclines sometimes towards the specific aspect it is called Paryayarthik Naya

૫૩૮. પાણિમુક્તા : વક્રગતિ જેમાં એક વાર સરળરેખાનો ભંગ થાય તે 'પાણિમુક્તા'.
जिसमें एक बार सरलेखा का भंङ्ग हो वह 'पाणिमुक्ता'।
The curved motion in which the straight line is broken.

૨૦, સુદર્શન સોસાયટી, ૨, નારણપુરા, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૩.

(વધુ આવતા અંકે)

Regd. With Registrar of Newspapers for India No. R. N. I. 6067/57
Posted at Patrika Channel sorting office Mumbai-400 001.On 16th of every month ● Regd. No. MH/ MR/ SOUTH-146 / 2009-11

પંથે પંથે પાથેય...

(૧) માતાની મહેર
(૨) સોરઠની ધરતીની સોડમ

મનસુખલાલ ઉપાધ્યાય

(૧)

રાજકોટથી મારી બહેન નિર્મળા ત્રિવેદી, ધર્મપત્ની જ્યોતિ અને હું બસમાં લીમડી પાસે બળદાણા ગામે અમારા કૂળદેવીના દર્શન માટે નીકળ્યા.

એસ. ટી. બસમાં બેઠા. સવારના લગભગ દસેક વાગ્યા હશે. બધાય ગામડાં કરતી બસ સાયલા થઈ લીમડી જવાની હતી.

૧૦ થી ૧૨ વરસ પહેલા એસ.ટી. બસો ઠચૂક ઠચૂક ચાલે. ગામના બસ સ્ટેન્ડ ઉપર ઊભેલા લોકો ધીમે ધીમે બાદશાહી રીતે ચડે. એમને સમયની કિંમત નહિ.

બપોરના ૧૨-૪૦ની આસપાસ અમે સાયલા ગામે પહોંચ્યા. કહેવાય છે કે સાયલા ગામ એક ભગતનું. એનું સવારના પહોરમાં નામ લ્યો તો જમવાના ઠેકાણા ન રહે. આ લોકવાયકા કેટલી સાચી હશે એની અમને ખબર ન હતી. પણ અમે સાયલા બસ સ્ટેશને ઊતર્યા. અને કન્ડક્ટરે અમને કહ્યું કે તમે અહીં ઊતરી જાઓ. બસ લીમડી નહિ જાય.

ધોમ ધખતો ઉનાળાનો તડકો. લૂ પણ વાય. બસ સ્ટેશન પર ઊંચાણ ઉપર એક છાપરું અને થોડાક બાકડા. અમે ઊતરતા ઊતરતા કન્ડક્ટરને પૂછ્યું: 'લીમડી જવાની બસ ક્યારે મળશે ?' અને એણે જવાબ આપ્યો: 'સાંજે પોણા પાંચે.'

અમે વિમાસણમાં પડી ગયા. ગામ અજાણ્યું. લોકો અજાણ્યા. ચાર કલાક ક્યાં ગાળવા. તડકો માઝા મૂકી રહ્યો હતો. અમારા કૂળદેવીનું સ્મરણ કરી અમે છાંયડો શોધવા માટે વિચારતા હતા. ન કોઈને પૂછાય, ન કોઈની સંગે વાત થાય; કારણ કે બસ સ્ટેશન ઉપર કોઈ પણ મુસાફર રહ્યો ન હતો.

એટલામાં એક વ્યક્તિ જાણે ધરતીમાંથી ફૂટી નીકળી હોય તેમ મારી પાસે હાથ જોડીને ઊભી રહી. હું આશ્ચર્ય સહ એની સામે જોઈ રહ્યો. એનો ગોરો વાન, આંખે કાળા ચશ્મા, કપડાં સ્વચ્છ, ચહેરો ભરાવદાર, ભરાવદાર મૂછ અને ખડતલ શરીર.

મેં તેને પૂછ્યું: 'આપ કોણ? હું ઓળખી શક્યો નથી.'

'હું સી. એમ. રાવળ. ગુરુકુળ હાઈસ્કૂલમાં ઘાટકોપરમાં આપના હાથ નીચે ભણી ગયો છું. હા, લગભગ વીસ વરસ થઈ ગયા. તમે ન ઓળખી શકો, કારણ તમારા હાથ નીચેથી હજારો વિદ્યાર્થીઓ ભણી ગયા હોય. તમે મને ગુજરાતી, અંગ્રેજી અને સમાજ શાસ્ત્ર ભણાવ્યા છે. પણ તમે અહીંયા ક્યાંથી?' રાવળે ટૂંકમાં વિગત જણાવી.

મેં કહ્યું: 'હું-મારી ધર્મપત્ની, મારી નાની બહેન બળદાણામાં અમારા કૂળદેવી હૉલમાતાના દર્શને નીકળ્યા છીએ પણ બસ લીમડી નહિ જાય એટલે અમને ઉતારી મૂક્યા. અજાણ્યું સ્થળ, તડકો માથાભારે. એટલે અમે વિચારતા હતા.'

'ચાલો મારી સાથે. હું તમને હાઈ વે ઉપર કેટલીય ટ્રકના ડ્રાઈવરો મુસાફરોને બેસાડે છે અને રૂપિયા લઈ ઉતારી દે છે યોગ્ય સ્થળે.' એણે સમજાવ્યું.

'પણ...મારું મન ટ્રકમાં મુસાફરી કરવા નથી માનતું.' મેં જણાવ્યું.

'જુઓ ઉપાધ્યાય સાહેબ, હું અહીં શિક્ષક છું. ગામમાં શિક્ષકની કિંમત મોટી હોય છે. કોઈ ને કોઈ ટ્રકવાળો ઓળખીતો મળશે. બધાય ખરાબ નથી હોતા. વિશ્વાસ તો મૂકવો જોઈએ ને ?' એણે સમજાવ્યું.

અને અમે હાઈ વે ઉપર આવ્યા. ત્યાં એક ટ્રક આવી. એણે હા પાડી. એમાં ડ્રાઈવર પાસે ત્રણેક સીટ હતી. એ ટ્રકમાં ચડવાનો પડથાર ઊંચો. પણ રાવળે અમને ચડાવ્યા. નમસ્તે થયા. ટ્રક ઊપડી. અને પાંચેક મિનિટમાં બળદાણા ગામ પાસે હાઈવે પર ઉતર્યા. રૂપિયા ત્રણ ત્રણ એક જણના લીધા પણ અમે શાંતિથી ઉતર્યા એનો હરખ હૈયે ભારે હતો.

બળદાણા ગામમાં રસ્તો પૂછતા અમે પાંચેક મિનિટમાં માતાજીના મંદિરે પહોંચ્યા. પૂજા-અર્ચના કર્યાં. એક વાગ્યા પહેલાં તો મંદિરમાં દર્શન કરી શક્યા. આસ્થા, શ્રદ્ધા હોય તો દેવી દેવતા પડખે ઊભા રહે છે એનો સચોટ દાખલો અમે માણી શક્યા.

પૂજા થઈ. માતાજીના દર્શન આનંદપૂર્વક કર્યા. હોંશ-આસ્થા-માનતા જે કહો તે પૂરી થઈ. પછી મંદિરના મહારાજને પૂછ્યું અમારે લીમડી સ્ટેશને પહોંચવું છે તો એણે રીક્ષા મંગાવી દીધી. અને અમે ત્રણેય જણા રીક્ષા દ્વારા લીમડી બસ સ્ટેશને પહોંચી ગયા.

એક કાર્ય સફળ બને એટલે પછીના બધાય કામોમાં સફળતા ડોકાતી રહે છે. બસ સ્ટેશને નાસ્તો કર્યો. અને પછી અમે ત્યાંની સ્ટેશનની ઑફિસમાં રાજકોટ જવાની બસ માટે પૂછ્યું. અને એ સમયે એસ.ટી.બસ ગઈ કાલ રાતની બગડી ગઈ હતી તે જવાની તૈયારીમાં હતી. એ બસ સીધી રાજકોટ પહોંચવાની હતી. વચ્ચે ગામડા કરવાની ન હતી. હાઈ વે પર સડસડાટ જવાની હતી. અમે ત્રણેય ગોઠવાઈ ગયા અને બસ તો વેગ પકડતી ઊપડી. બસમાં મુસાફરમાં અમે ત્રણેય જણ. કન્ડક્ટર અને બસ ડ્રાઈવર. અમે તો આ બધોય પ્રતાપ કૂળદેવીને આપતા, ઈશ્વર સ્મરણ કરતાં બસની મુસાફરી માણી રહ્યા હતા.

અમે પાંચેક વાગે રાજકોટ એસ.ટી.ના મુખ્ય સ્ટેશને ઊતર્યાં. અને રીક્ષા દ્વારા મારી બહેનને ઘેર પહોંચી ગયા. મારા બનેવી અને ભાણિયાઓ તો આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયા.

અને અમે શાંતિથી બધીય વાત કરી.

શ્રદ્ધા ગુમાવનાર જીવનનો હેતુ ગુમાવે છે. મનની અંદર પરમાત્મા પ્રત્યેનો કે દેવી પ્રત્યેનો ઊંડો ભાવ ભારેમાં ભારે મુશ્કેલી મીટાવી દે છે.

કૂળદેવીનો અનોખો ઉપહાર કે ચમત્કાર!

(૨)

જૂનાગઢના સાસણ ગીરમાં સિંહદર્શનનો આનંદ મન ભરીને માણ્યો. ત્યાં શ્રી જાડેજાભાઈ સફારીના ચાલક હતા. એમણે અમને સંપૂર્ણતઃ માણસાઈના દર્શન કરાવ્યા.

માનવી ગમે તે કામ કરતો હોય પરંતુ જીવનમાં

(વધુ માટે જુઓ પાનું ૨૬)

Printed & Published by Niruben S. Shah on behalf of Shri Mumbai Jain Yuvak Sangh and Printed at Fakhri Printing Works, 312/A, Byculla Service Industrial Estate, Dadaji Konddev Cross Rd, Byculla, Mumbai-400 027. And Published at 385, SVP Rd., Mumbai-400004. Temparary Add. : 33, Mohamadi Minar, 14th Khetwadi. Mumbai-400004. Tel.: 23820296. Editor: Dhanwant T. Shah.